

Іуащхьэмахуэ, Махуэгъэпс

Зарина Канукова

Зарина Канукова

Үүсгэхүй, Махуэгъэпс

«Автор»

2024

Канукова З. С.

Іуащхэмахуэ, Махуэгъэпс / З. С. Канукова — «Автор», 2024

Зарина Канукова – кабардинский поэт, драматург, автор восьми книг стихов. Роман «Іуащхэмахуэ, Махуэгъэпс» – первое прозаическое произведение автора. Написанный в жанре магического реализма, роман синтезирует традиции адыгской (кабардинской) литературы и художественные приемы современной прозы. В сюжете переплетаются важные исторические события XX века, судьбы простых героев и явления, сопровождающие адыгов из поколения в поколение, как, например, присутствие «снежного человека» и наличие «мест силы» в горах. Сюжет разворачивается на историях двух семей, где в отношениях доминируют любовь и самопожертвование.

© Канукова З. С., 2024

© Автор, 2024

Содержание

ДУНЕЙХЭМ Я ЩІЭПЛЪЫПІЭМ	5
СЫМЫЩІЭР КЪАСЩІЭУ	9
ПЭУБЛЭ	10
КЪУЭЯТІЭ	11
ТЫАУЗ	21
БАХЪЭСЭН	37
Конец ознакомительного фрагмента.	44

Зарина Канукова

Йуащхьэмахуэ, Махуэгъэпс

ДУНЕЙХЭМ Я ЩІЭПЛЪЫПІЭМ

Дыщысабийм ди фІэщ хьурт мэгъу, уд, шейтІан, алмэстыхэр зэрыщыІэр. Ахэр зыхэт таурыхьхэр дызыхальхуа дунейм имыхамэут дызэреплъыр, сыту жыпІэмэ, абы щызекІуэри дэ дызыщыгъуазэ щытыкІэхэрат: ныбжьэ гъуфІхэр, ныбжьэгъупщІхэр, гузыхэщІэ зэмышхьхэр, адэ-анэ, анэкъилъху лъагъуныгъэ, хэти яку кыдэхъуэфыну гурыщхьуэ, къабзагъэм кыхэкІа сабий зэхэщІыкІ... Цыхур нэхъ балигъ хьуху «псэуныгъэкІэ» дызэджем зэщІештэри, гупсыс-эмрэ зыхэщІэныгъэмрэ къриубыджыр «тшхын, тщІэн дгъуэту дыпсэун» папщІэ дызыхуейращ. Ауэ сыту фІы а сабийгъуэм кыхэдна «щэхухэм» я щхьэтепхьуэр тезых тхакІуэ кыкыуэкІыу, тхыль напэкІуэцІхэм деж нэхъ мыхъуми, диІа фІэщхьуныгъэхэм дыщыхишэжыр... Апхуэдэщ Къаныкыуэ Заринэ и «Йуащхьэмахуэ, Махуэгъэпс» романыр. КъыпхуэмыІуэтэнумрэ дызэсэжамрэ зэригъэзэгъащ – магиемрэ реализмымрэ. ЩыІэр, къэхъуагъэхэр щыІэн хуейм ирешалІ-эри пещІэ, блэкІамрэ иджыреймрэ зэхуегъазэ, ллахэмрэ псэухэмрэ зэІуегъащІэ, акъылым кы-хуэмыубыдыж щэхумрэ махуэ къэс гъащІэм дыщызэсэжамрэ зы сурэгъу зэхуехуэнэж, уеблэмэ зэхегъэщыпсыхьыж. Къаныкыуэм и романым лъабжьэ хуэхъуар цыху псэукІэ-зэхэтыкІэмрэ абы кыдэкІуэ Іуэхугъуэхэмрэщ. ТхакІуэм къеІэт цыхур кызэригъэщІрэ кыфІэІуэху, щыІ-эхуи кыфІэІуэхуну, зэгупсысуну, жэуап кызыхуилъыхъуэну упщІэхэр: унагъуэ ухуэкІэ, ныб-жьэгъу ІыгыкІэ, гурыщхьуэ зыхэмыль лъагъуныгъэ, зауэ, мамырыгъэ, щхьэзакъуэ насыпыр цыхубэ насыпым зэрепхар... А упщІэхэр къэзыгъэху икІи и жэуапым лыхьхъуэж лыхьхъ-хэр Іуоуэ нобэрей цыхум дежкІэ щэху, мыгурыІуэгъуэ гуэрхэм, ауэ, гъэшІэгъуэныраши, зып-эмыплъа, зыгъэшыні е зыгъэундэращхьуэ гуэру къащыхьуркыым ар, я гъащІэм щыщ налъэ гуэру, егъэлея хэмылъуц кызэралытэр. Апхуэдэ щІыкІэкІэ Іуэхугъуэ нэхьыщхьэу романым щымыгъэува магием – мэгъугъэр – толажьэ щызэблэкІ Іуэхугъуэхэр зэпкърыха хъуным, лыхь-ужхэм я щытыкІэмрэ зыхэщІыкІымрэ ІупщІ щыным. УтхакІуэ а псор зэбгъэкІуныр, зэбгъ-эзэгыныр, еджэм егъэлея химыльагъуэу зэхэбгъэзэгъэныр, нэхьыщхьэраши, купщІэкІэ щыз-пщІыныр езыр мэгъугъэщ. Ари гъэшІэгъуэнщи, пасэм нартхэм дуней къэхьукъащІэхэм я къе-жьапІэр, щхьэусыгъуэр зыхэпсэукІ дунейм ирагъапщэурэ зыгурагъаІуэу щытамэ, иджы, «Йуа-щхьэмахуэ, Махуэгъэпс» зэрыщытлъагъуши, зыхэпсэукІ дунейр къагурыІуэнымкІэ тхакІуэм тегъэщІапІэ ещІ абы къыпэщыт нэгъуэщІ дуней, а дунейтІым я зэпылтыпІэр къелъыхъуэ, зэхы-хьэ-зэхэкІыу зэрыщыт ныбзхэр къехутэ. Абы кыкІыраши, Іуэхугъуэ куухэр зэпкърыха хъу-нымкІэ магием Іэмэпсымэ ещІ.

Къаныкыуэ Заринэ и лыхьхъхэр дунейтІми щопсэу: зэрынэрылъагъум папщІэ пэжу ди фІэщ хьумрэ дызэрыщымыгъуазэм папщІэ мэгъугъэм хэбжэмрэ. ДунейтІри я гъащІэм щыз-эхэтщ, зыр адрейм хэбла-хэхуэнауэ, зым и лъабжьэр адрейм щыхэщІауэ. Ди нэгъу щІокІ дуне-итІым я зэпылтыпІэм лыхьхъхэр мызэ-мытІуэ кызырэщыхутэр, адрей дунейм и лъабжьэр абыхэм я гъащІэм куууэ зэрыхэкІар: Улэ уд зэхуэсым макІуэ, езыр зыхэпщІа гуащІэ фІыщІэм и пхьур щихьумэну хуейши, ягуроІуэ, езым зарет; Майе цыхум ямышІыху гуащІэ щызекІуэ бгъуэнщІагъым макІуэ, блыным кІуэцІрокІри къегъэзэж, абы кырикІуахэм дихьэхауэ зыщигъэ-гъуэзэнущ щІэджыкІакІуэм; Іэдэм хуэзфІокІ адрей дунейм и щІэплъыпІэм нэсыну, абы хэб-экъуэну, и кІэм нэс къемыхъуламы; алмэсты къэзылтыхъуэу Мэзкуу кыкІа урыс цыхубзми и нэгъу щІэкІхэри махуэ къэс гъащІэм дызыщримыхьэлІэщ. А псом егъэлеярэ фІэщхьугъуейрэ хэмыт хуэдэуц авторыр зэрыхушытыр, щІэджыкІакІуэри апхуэдэу зэтреублэ: мэгъугъэ зэрых-этыракъым дгъэшІэгъуэн хуейр, ар щІыхэтымрэ щІагъыбзэ щІэлъымрэщ. Апхуэдэуц тхакІуэм

кызырехуэлэр жылэ зэхэтыкІэм, цыху кьэс и шыІэкІэм, лъэпкхэм я кьэгъуэгурыкІуэкІэм я ныбзхэр кыгъэлъэгъуэныр.

Къаныкьуэм и романыр нэхъ зыхиубыдэнур 2000 гъэхэм кыхагъэщхэхукІа метамодерн унэтІыныгъэр арагъэнуш. Къэралыр зытета гъуэгур цыхум зыхащІэу шигъуэжа лъэхъэнэм пэжыгъэ кьэлтыхуэныр, цыху кьэс и щхэпагъыр, лейуэ дунейм зэрытемытыр зыхищІэныр, ауэ жылагъуэм зыпимыгъуэувыныр щытыкІэ нэхъыщхэ зэрыхуар а фІэщыгъэмкІэ кьэгъэлъэгъуа хуат. А лъэхъэнэм кыдэуша гупсысэхэр армырауэ пІэрэ жызоІэ романым и купщІэри и зэхэлтыкІэри кызыдэкІуар: дызытет дунейр хьэлъэ хуаш, цыхур зэса шыІэкІэр къутащ, здигъэзэнур зыми къригъэлъагъукъымы, и щхэри и псэри фІокІуэд, ауэ гугъэр кІуэдын хуейкъым; дунейм щызокІуэ нэхугъэ кызыпых гуащІэ гуэрхэр, пэжым тетхэм, фІы зи гурылхэм дэІэпыкьуу. Нэм илъягъуэ закъуэмрэ къупхэ пыухыкІам итын хуейуэ ягъэса цыхум и кьэух зэпэзэвымрэ фІэкІа щымыІэу щыткъым, шыІэщ дуней зэмыщхэ, зэпыхьэпІэ яІэрэ зым уикІыу адреим утехэ хууэ, а «адреим» Іуцагъ, щІэныгъэ кыщыбгъуэтыфу. Зы дунейм зыщихуэжым, кьалтыхуэ адреир.

АтІэ гупсысэкІэкІи лъэкІыныгъэкІи зэмыщхэ цыху цыкІур зытекІута дунейр сыт хуэдэу дигъэлъагъурэ Къаныкьуэ Заринэ? Романым дащыхуозэ лъэхъэнэжым и кІэух зэхэзэрыхьам хэпсэукІ цыху кызырыгуэкІхэм, унафэ тІэкІу зыІэщІэлъхэм, къуажэхэм я теплъэм гу лъыдегъатэ, къалашхэми дыщегъэгъуазэ. Абы кыхохэ мэгугъэр, адреи кьэхуэ псоми кыдэкІуэ хуэдэу, ауэ псоми гу зылыамытэу, я нэкІэ ямылъягъуу. Авторыр хущІэкъуркъым а мэгугъэмкІэ и романыр топышэ кьэуа ищІыну: кыгуролуэ къару зэмыщхэхэр щызэблэкІ дуней зэмыщхэ зэрыщІэр. Сюжетым сыт хуэдэу зымыгъазэми, тхакІуэм и кьэІуэтэкІэр зэрызэхэщІыкІыгъуэщ, зэрымамырщ. КъыжыІэпхэщ мэгугъэкІэ узэджену романым дызыщрихьэлІэр ІуэрыІуатэу лъэпкъым кыдэгъуэгурыкІуэу зэрыщытыр: джэду зызыщІыф уд фыз, уд зэхуэс, пэшэгъу, алмэсты... Абы кыщІыгъуащ щІэныгъэм пыщІахэм я дунейлъягъукІэ: хэти здэмыкІуэфын дуней телъыджэ шыІэщ, цыхур жэнэткІэ зэджем хуэдэу, ауэ ар кьэзыгъуэтыфынур гурэ псэкІэ къабзэрщ, зи щІэныгъэр абы нэсаращ. А щІыпІэр куэдым зэрахъуэпсапІэр кыхош Хэку зауэшхуэм щыгъуэ Іуащхэмахуэ лъапэ нэмыцэхэм шрагъэкІуэкІа кьэхутэныгъэу романым кыхэщыжым. А дунейм и щІыхьэбжэр фашистхэм къахутэныр пцІыт, сыту жыпІэмэ, хыбархэм кызырэхэщымкІэ, зи гур екІэ гъэнщІахэм, лъы зыгъажэхэм ар зэи яхуэІуыкІынутэкъым. Романым урешалІэ гупсысэ пыухыкІам: узыхущІэкъур кьохуэлэн папщІэ уи гупсысэкІи Іуэху блэжыи къабзэу, пэжым утету, узыхущІэкъур цыхум я щхэпагъ зыхэлъу щытын хуейщ. ЩІы хуэрейм щытепщэну хущІэкъу, абы щхэкІэ адреи дунейм щызекІуэ гуащІэр кьэзыгъэсэбэпыну зи гуращэм ар кьэхуэлэнутэкъым.

Романым и лІыхужьхэм ящыщу нэхъ удэзымыхьэхщ Пагуэ. Нэщхьыщэу, гуфІэкІэ имыщІэу, щхэпагъышхуи кыпымыкІыу, фІыщэу кьэзылъягъуи и хъурегъым щымыІэу долъагъу. Пагуэ мэлэжэ, и лэжыгъэм мылкъу лей кыхихыну, абыкІэ кьулей зищІыну пылкъым. ФІагъыу кьэтлыгъэ хуэну пІэрэ а щытыкІэр? Ар фІагъмэ, сыт икІэм-икІэжым Іэрыубыд щІэхур, лъэхуэщым щІихуэр? Хэлъщ абы и гъащІэм тезыр щІихь хуэны кьуаншагъэ. И лэжыгъэр игъэзащІэми, иригъэфІэкІуэну, кьепха лэжыкІуэхэм я гъащІэр нэхъ тынщ, нэхъ лъыта ищІыну игу кьэкІыркъым. КыхуащІ и унафэщи, и пщэрылтым кьриубыдэр егъэзащІэ. Коммунист партым хэтщ, ауэ гупсысэ шэщІа гуэрым хишауэ аракъым. Лъэхъэнэм кьекІурт ухэтыну. Аращ нэмэз зыщІ и анэм щІыпэмыувыр, «сэ сыкоммунистщ, нэмэзыр гъащІэм хэмызагъэ Іуэхуш, пыкІ» щІыжримыІэр. ХэІушщІыу мыхуэ закъуэмэ, езыр абыкІэ къамыгъэкъуаншэмэ, аращ зыхуейр. Коммунисту зыщыбжыжкІэ, кьэзэгъыркъым и унэ емыкІуэлІэжу, унафэ шищІ Іэщ фермэм цыхубзхэр зэблигъэкІыу тэсыныр. Утыку мыхуэ хьэрэмыр Пагуэ дежкІэ хьэлэлщи, кьрегъэзэгъ, елэжь. Мыбы и гъащІэм кыхохэ дуней шэхум и зы щытыкІэ: пэшэгъу иІэщ, кызырэхэщІэкІымкІэ, абы зыкьрегъэлъагъу, зэрыгушыкІыгъуэр, фІеягъ зэрыбгъэдэлъыр, кІыфІыгъэр нэхъыбэу зэрыхэлъыр и нэгу щІегъэкІ, зыкыпэщІигъахуэурэ, ауэ Пагуэ зыхуейр зыщІэгупсысыжыну, зыхуэжыну аракъым, атІэ мо зымыгъэпсэу пэшэгъу мыкІуэмытэжыр кІэрыхумэ, аращ. Унэм

щIэс щхьэгъусэр гурыщхьуэм ирегъэукI, и лэжыакIуэ цIыхубзхэм кыыхуэжыIэщIэр лыкIэ егъашхэ, кIуэрыкIуэм тету кыыхуэза урыс цIыхубзри фIэIэфI мэхьу. Пагуэ щIагъэтIысу тIагъур нэгъуэщI, ауэ ипэжыпIэкIэ абы тезыр щIихьыр, и кIэр фIейм хэщIами, коммунист къабзэу зыкыигъэлъэгъуэну зэрелIалIэрщ.

Уи гур щабэ хуещI Пагуэ и адэ зауэм хэкIуэдам фэеплъ сын хуигъэувыну Iуэху кызыэрырихуэкIым. Ауэ лъэкIырккым, хуэгъэзащIэрккым. Езы романым кыыхэщ гупсысэр армырауэ пIэрэ апхуэдэу щIэхьур: гуауэу кIуэдащ Нэсрэн, лIыгъэ хэлъаш, къэдзыхаккым, бийр зыхуей хуэхьуаккым, ауэ апхуэдэ IэнагIэ Iутахэр куэд мэхьу. Нэсрэн и закъуэ хэбгъэфIыкIыныр къемызгъщ, дауэ апхуэдэ пщIэ кIымылэжыми. КъехьулIэну хьунт, щхьэхуэшагъэ химылхьэу, зы химыубыдыкIыу, къуажэм щыщу зауэм хэкIуэда псоми я цIэр ихьумэну хэтамэ. ЗыщIэ-гупсысыжыну, кыигъэщIамрэ кылэжыамрэ зэпилыгыжыну щытыкIэ ихуащ ар – ягъэтIысащ. Лъэхьуэщым кыикIыжа Пагуэ укIэлъыплъынри гъэщIэгъуэнщ: сыт и лъэныкьуэкIэ зихьуэжа и хьэл-щэным, дэнэкIэ зигъэза и гъащIэ гъуэгум, сыткIэ гъэнщIа хьуа и гур, и псэр... Псэуныгъэ зэпэщми насыпми хуэныкьуэр нэхьыбэт а лъэхьэнэм.

Сытым дежи щIэджыкIакIуэм и нэлэ темыкIыу, адэкIэ къэхьунум пэплъэу зыкIэлъызепплэр Пагуэрэ Улэрэ япхьу закъуэ Майещ. Сабий псоми зэремышхьыр унагъуэм я гуныкьуэгъуэрэ къэжэпхьащ Майе. Псэлъэгъуейт, зыгуэр щыжиIэми, Iуэхум щымышц хуэдэут къазэрыщыхьур. Ауэ и щытыкIэм уригъэгупсысырт хьыджэбз цIыкIум зыми имыгугъа гуэр кылтыкьуэкIыну. Апхуэдэ гугъэм и къежыапIэр иджыри сабийуэ Техутэ жриIэ псалъэхэрщ: «Умыгузавэ, уи анэшхуэр щIэх лIэнукуккым». Пасэу зеиншэ хьуа Техутэ и анэшхуэм тегужьекIат, ар лIэмэ, сэ дауэ сыхьуну, жиIэу егупсысырейт. Пагуэ и адэ Нэсрэн фэеплъ хуигъэувыну хуейуэ Iуэхум къегъэзахэм захуигъазэу, я арэзыныгъэ кылтыхьуэу кышщыкIэлъыкIухьым ирихьэлIэу Майещ зауэм хэкIуэда сэлэтхэм я хьэдэ къупщхьэхэр къэзыгъуэтар. «ПIагъурэ, я цIэр яхьумэн къэгъэнауэ, я щIы Iыхьэ ирамыгъэгъуэтыжауэ щыIэр зыхуэдизыр?» – жиIэ хуэдэт. Дунейхэм я зэпылгыпIэр, «щIэплгыпIэр» къэзылгыхьуэ Iэдэм дэлэпыкьуэгъу хуэхьур Майещ. КыгуроIуэ: Iэдэм а кылтыхьуэр кыигъуэтамэ, гъащIэр нэхь дахэ, нэхь купщIафIэ хьунут, нэхугъэр щIым тез хьунут. УпщIэхэм я упщIэж жыхуалэм хуэдэр зэпхар Iэдэмщ: апхуэдизу шэщIауэ и гуращэм телэжыа щIалэр абы щIыльэмыIэсар, «щIыблэбэкьукIар» сыт? ГъащIэм философии лъэныкьуэкIэ уезыгъэгупсысынщ Iэдэм епха сюжет унэтIыныгъэр.

ЩIэныгъэр лъапIэныгъэу зэрыщытыр мы романым кышщыIэта проблемэ нэхьыщхьэхэм ящыщц икIи лIыхьужьу хэтым я гъащIэр хьуами мыхьуами, щхьэусыгъуэр щIэныгъэм ешэлIэжащ. Щапхьэу къэтхьынщи, Майе тхыль хьумапIэр лэжыапIэ щIыхуэхьур щIэныгъэщIэхьуэпсци, аращ. Езым щхьэщыт нэхугъэр кызыыхэкIри зэрыдахэщIэхьуэпсырщ. Псалъэшхуэ жиIэрккым, утыкуакIуэккым, ауэ и унагъуэми, и лэжыапIэми, и хьуреягкым зэрахушщыткIи щхьэхуэшагъэ жыхуалэм хуэхейуэщ. А псом кыдокIуэ щэху гуэрхэм пыщIа щIэныгъэ зрипэсахэм Майе зэрахэтыр.

ЩIэныгъэр ходэ, хэти кIэрыпщIэрккым, хэти къехьулIэрккым. Техутэ къехьулIэнут сурэтыщI Iээ хьуныр, ерыщу бгъэдэтамэ, хьуапсэр кытекIуамэ. Щхьэусыгъуэ лыхьуащ, еджапIэм имыгъээжын папщIэ. Абдеж щежьэри, и гъащIэр зэпэныкьуэу екIуэкIащ: щIэныгъэныкьуэ, лэжыапIэ ныкьуэ, насып ныкьуэ. Техутэ и гъащIэм купщIэ хэзылхьэжар, зэрымышцIэкIэ кышщыжакIуэ хьуну ежэу, лэпккым дежкIэ лъэкIыныгъэ иIэну зыщыгугъ Нэсрэн дуней мамырым кызыэрытринар аращ. Техутэ сабийуэ игъэжа ятIагъуэш къомыр жэщ уэлбанэ бзаджэм зэхигъэшыпсыхьыжауэ нэху кыщекIам, а щIалэр «псэукIэ зыщIэхэм» зэрыхимыубыдэну гугъу лъыдигъатэ хуэдэт. И дэтхэнэ лъэбакьуэри кыгуроIуэж, и щыуагъэхэмкIи зыщымысхьыжу зыкъеумысыж, зегъэкьуэншэж, ауэ абы щхьэкIэ къехьулIэр нэхьыбэ хьурккым, гъащIэм здригъабэмкIэ ебэурэ къогъуэгурыкIуэ. Iэдэм гъусэ хуэхьуа нэужыщ Техутэ и гупсысэм зыщыубгъур, кыгурылуэр нэхьыбэ щыхьур. Романым еджэм гузэгъэгъуэ хуэхьуну пIэрэ Техутэ щхьэбжыгъэу дунейм зэрытемытар IупщI зыщI Iуэхугъуэхэм щыгъуэза нэужь?

Персонаж гъэщIэгъуэнщ Улэ. И теплъэкIи и хьэл-щэнкIи удэзыхьэху кыхохьэ романым, ауэ къэзылхуа анэм деж щегъэжьауэ щхьэгъусэ хуэхъуам деж щихуыжу, псори Улэ хуэмыкIуэ хуэдэщ, имыгуэгъущ. Цыхубзыр еджагъэшхуэкъым, зригъэпщэн хуэдэу щыIэкIэ зэщымышхэми щыгъуазэкъым, ауэ и гум зыгуэр къелыхъуэри, ар игъуэтыркъым, а имыгуэт езыри зыщымыгъуазэр къыIэрыхъауэ къилытагъэнут псори къызэринэкIыу урыс щIэныгъэлIым и гъусэу щегъэжам. ЗдэкIуам щызэгъащ, хэзэгъащ, и дуней Iыхьэ иубыдыжаш. Ипхъу закъуэр дауэ къыгъэна, дауэ игу пыкIа? Абы и жэуапри игъуэтынуш щIэджыкIакIуэм. Улэ дежкIэ Мэзкуу кIуэуэ гунэс зыщыхъуа цыхум дэпсэуныр, щIэныгъэкIэ, къэухькIэ абы зыдиужыныр «щIэкIыпIэт», «щIэпщыпIэт», дунеитIым я зэпылтыпIэт. Къыгуэташ, къехъулаш.

Техутэрэ Майерэ я зэхушытыкIэр, абы зэрызиужыр, зыхуэкIуэр сюжетым и линии нэхъ гъэщIэгъуэнхэм щыщ. Пэжыныгъэм, гурыщIэм и быдагъым, къабзагъым я уасэр къызыхэщщ мы лыхъужытIым я гъуэгу зэтеублэкIар.

Сытым щыгъуи хэкIыпIэ къэзылхьэхуэ, и акъылым къызэриубыдкIэ икIи къэзыгъуэт цыхуу долъагъу Нуцэ. И сабиигъуэм щегъэжьауэ, зэрыжаIуэ, и щIакхъуэ Iыхьэр езым къыгъуэтыжын хуейуэрэ къэтэджа хьыджэбзым сыт хуэдэ Iэмалри къегъэсэбэп и Iуэхур дигъэкIын, зыхуейм и Iэр тригъэхуэн папщIэ. Нуцэ и лыгъэкIэщ и анэ Галинэрэ нэчыхыншэу дунейм къытехъа щIалэ цыкIумрэ унагъуэу зэрытIысыжыр. Хьыджэбзым езым кыыхыж псэуэгъу хуэхъунур, я псэуныгъэр кIыхь мыхъуами. Анэм ещхъу, Нуци бын игъуэташ, унагъуэ имысу. Иджы, екIуэкI лъэхъэнэм къекIур араши, щэн-къэщэхуным хыхъащ, и хьэлыр къэплъытэмэ, къехъулэну ушыгугъ хъунуш. Андрей дунейм щызекIуэ гуащIэхэр зылъэлэхэм Нуцэ хиубыдэркъым. Хьыджэбзыр хуэщIакъым гъащIэр зэтес щыным елIэлIэным, абы и гупсысэм къриубыдэр и щхьэ Iуэхур аркъудейш. Таурыхъми, хьыбарми, дунейм щызекIуэ гупсысэми анэ нэсыр къызэрыхэщым хуэдэщ Жануэс. Пхъашагъи, гурымыкъагъи, ткIиягъ лъэпкъи зыхэмылъ цыхуш. Псэ щыIуткIэ, зыгуэри и жагъуэ мэхъу, ауэ ари игъэгъуну хьэзырщ. Жануэс и къуэ лъэхъуэщ хъуам къыщхьэщож, и нысэ урысылIым дэкIуэсам кIэлтыпсалъэркъым, хушIэджэркъым, «сабийр Пагуэ ейш» жиIуэ кыхъу кыхуэкIуа Галинэ елъэстауэркъым. Жануэсщ Майе къезыгъэлыр, езым и псэр, и гъащIэр тыхь ищIу. Андрей дуней хъуэпсэгъуэм кыкIам ещхьщ мы цыхубз гъэщIэгъуэныр: жиIэри илэжьри нэхугъэ зыхэлъщ, и щхьэм тыншыгъуи, фIышIи, щытхъуи кыхуилыхъуэркъым. Хуэныкъуэм и щхьэпагъ иригъэкIыфмэ, арэзы мэхъу. И псэр щIиташ, зи псэугъуэр къызэтринэн папщIэ. А тыхьыр игъэпэжу мэпсэу и къуэрылху Майи. АнэшхуитIри, сымаджэ хьэлъэу пIэм къыщыхэнэм, зэрихъэжаш, адэмрэ анэнэпIэсымрэ псалъэмакъыншэу ядогъуэгурыкIуэ, къэзыгъэна и анэм гужыгъэжыгъ хуишIыркъым, Техутэ хуэпэжт, зыхищIыкI зыпытт. Майещ Iэдэм и дэлэпыкъуэгъур, щIэплъыпIэм пэгъунэгъу хъуныр дэзыIыгъыр. Хуабжыу псэкIэ гугъу ехъащ а хьыджэбзыр, андрейхэм ямыIэ щIэныгъэ нэхур иIэным папщIэ. Пэлъэщаш гугъуехъми, къилэжьащ. Иджы зытэлажьэр нэхугъэр нэхъыбэу щыIэнырщ. Езы цыхур иджыри абы хуэхъэзыркъым, егъэджакIуэ яхуэхъун хуейш, щIэгъэхъуэпсыныр, абы щхьэкIэ гуащIэ етыныр Майе и пщэрылщ.

НэгъуэщI дуней зэрыщыIэр, мы дунейр къезыгъэлыну хэкIыпIэр абы къызэрикIыну къагурыIуэу телажьэр е хуэлажьэр Iэдэмрэ Майерэщ. TIум я гъащIэри дунеитIми епхаш. Я щхьэр я Iуэхукъым, мылтыку кыкIыпIэ къалыхъуакъым. Ахэр зыхуейм уасэ иIэтэкъым. Iэдэм блэбэкъукIыу хэкIуэда нэужь, Майещ Нэсрэн щIэныгъэ иритыфыну къэнар. Шэч хэлъкъым хьыджэбзыр лъэкI кымыгъанэу и дэлъхум зэрыдэлэпыкъунум. Нэсрэн мыщхьэх закъуэмэ, и къэухыр мыIуэмэ. Мыбдежым щIэджыкIакIуэм кыхуэнэр гугъэщ. Лыхъуэм къегъуэт. Дэпщэщми, зэ къегъуэт.

«Йуащхэмахуэ, Махуэгъэпс» романыр зэрытха бзэ гурыIуэгъуэмрэ сюжет гъэщIэгъуэнымрэ къэплъытэмэ, зи щIалэгъуэми зи ныбжь кIуэтами ягу нэсын тхылыш.

ХьэцIыкIу Рае, тхылъым и редактор

СЫМЫЩІЭР КЪАСЦІЭУ

Мыр си япэ прозэ тхылщ. СыкыызэрацІыхур усацІуэуш, драматургыуш, усэ тхылбий сиІэш.

Роман стхыну сытезыггэгушхуар, абыкІэ кысщыгуггар Нинэш, адыгэ тхакІуэ Щоджэн-цІыкІу Іэдэм ипху, профессор, Къэбэрдей-Балткъэр къэрал университетым хамэ къэрал литературэмкІэ и кафедрэм куэдрэ щылэжъа си ныбжьэгъу нэхъыжырщ. Си жагъуэ зэрыхуэци, романым щыцу Іыхъэ щанэраш Нинэ зэхихар – макъкІэ сыкыхуеджаш, и нэм илгагъужыртэкъым, сымаджэт. Си егъэджакІуэр кызызыщыгуггар ди литературэм щІэ гуэр хэслъхъэну, тхыгъэ щІэщыгъуэ утыку кыслъхъэну арат. ЗэдІуар игу ирихъауэ жиІаш. Тхыгъэр и жанркІэ сытым нэхъ хуэкІуэрэ жысІэу сыщепщІым: «Хъэуэ, авторский мифу кыумыггэлгагъуэ, мыр магический реализмщ», – жиІаш. Сэ япэрейм нэхъ хуэзгъакІуэрт, ауэ литературэм зи гъащІэр хуэзыггэпса профессорым фІищам арэзы сытехуаш.

2020 гъэм щІэздзэри, илъэсищкІэ селэжъаш романым. Зэрыт жанрым кыпщиггэхъункІэ хъунуш псори къэзгупсысауэ. Пэжым (фактым) щыцу хэтщ, псалгъэм папщІэ: нэмыцэхэр Іуащхэмахуэ и шыгу зэрыдэкІар, Іуащхэмахуэ лъапэ Шамбалэ щІыпІэр абыхэм кызызыщалгы-хъуар, Тибет къраша ламэхэр. А псом зэгъуІуауэ мызэ-мытІэу сыкыщеджаш Котляров Виктор и ІэдакъэщІэкІхэм. Ди щІыпІэхэм якъуэлъ щэхухэмрэ хыбархэмрэ, илъэс пщІы бжыгъэ хъуауэ, жиджэру икІи гъэщІэгъуэну къеІуэтэж Котляровым, абы куэдкІэ и фІыгъэщ сэри абыхэм сызэрыдихъэхар.

Тхылтым и редактор ХъэцІыкІу Рае лэжыггэр сыухыху дэІэпыкъуэгъу, чэнджэщэгъу кысхуэхуаш.

Жэнхуэтекъуэ щыщ БэтитІ Мухъэмэд фІыщІэ хузошІ ди щІыпІэцІэхэм теухуауэ зыхищІыкІ куэдым щыщ кызызысхуиІуэтам, шыуагъэ зыбжанэм гу зэрылтызиггэтэжам щхъэкІэ.

Ди Іуащхэхэм, къуэхэм, психэм теухуауэ сызыщыгъуазэр зэрымашІэр сигу къоуэ, нэхъ-ыбэ къэсщІэну согугъэ.

Прозэ тхынми дятэкІэ нэхъ сыпылтынуш, мы тхылтымкІэ езгъажъэу кысщохъу прозэм и Іуэхур.

Къаныкъуэ Заринэ

*Си егъэджакІуэ ЩоджэнцІыкІу Нинэ
и фгъеплъщ*

ПЭУБЛЭ

Техутэ кьелуэтэж

Кьалэкум тхэмахуэм зэ щызэхыхьэрт хьэпшып тлорысэхэр щашэж бэзэр цыкIу. Куэд лъандэрэ абы зы лыжь щIакъуэ кьакIуэрт, бгъэхэлэу зэмылIэужьыгъуэхэр илэгъу. Ямышэхуу кыхуинауэ зы яхэлът абыхэм. Йуащхэмахуэ и сурэтыр тету зэрыслъагъуу, ар си нэм кыфIэнащ. Къасштэри зэпэсплтыхьащ: бгы шыгу дыкъуакъуэ кьэцIыхугъуафIэм нэмышI, ди Йуащхэмахуэ лъапэ кыщыкI алуй шейр тетщ, альпинист Iэмэпсымэхэри кытощ. А псор зытещIыхьыжар Урысеймрэ Германиемрэ я кэрал ныпхэрщ, зы кIапэм нэмыцэ жорыр, адрейм советскэ вагъуэ плыжьыр тетрэ нып кIапитIыр зэхыхьэжу. Бгъэхэлэур щIащIамрэ кыщыдэкIамрэ кьрипщIэу «Йуащхэмахуэ – зэкIужыпIэ» жиIэу тетхащ, 1992 гъэри кIэщIэтхащ. И хьэпшыным хуэщIа гулгытэм кыгъэгугъуажауэ, лыжь цыкIум псынщIэрыпсалъэу ар кыздикIар кысхуиIуатэрт. ЗэрыжиIэмкIэ, бгъэхэлэур бжыгъэкIэ куэд мыхъуу 1992 гъэм кыдагъэкIри Мюнхенрэ Мэзкуурэ шагъэлъэгъуат, дунейпсо тхыдэм дежкIэ щхэпагъ зыпылъ Iуэху пыухыкIат зращIылIари: 1943 гъэм Йуащхэмахуэ и шыгу зи ныпыр дэзыхыу щыхэзытIа нэмыцэхэмрэ абыхэм япэщIэта советскэ зауэлIхэмрэ ящыцу псэужхэр Йуащхэмахуэ лъапэ щызэхуэзэу ищхьэм дэкIыну арат, зэрызэкIужам, нобэрей гъащIэ мамырыр зэрагъэлъапIэм и щыхьэту. Ар икIи кьэхъуащ, лъэныкъуитIым шыцу хэтахэри зэхуэарэзыуэ зэбгрыкIыжащ. Лыжьым а псор щIищIэр альпинисту и щIалэгъуэр ихьати арат. Хьэпшып цыкIур кьэзмышэхуми, сызэредэIуа къудейм зейр шыгуфIыкIынут, ауэ сэ ар зыIэщIэзгъэкIынутэкъым: Йуащхэмахуэ теухуа псори зэрысфIэгъэщIэгъуэным нэмышI, 1992 гъэм кызырэыдэкIам бгъэхэлэур сэркIэ нэхъри хьэлэмэт ищIат.

– Уэ мы щIыпIэм ущыщкъым, дауи, – жиIащ лыжь цыкIум. Хамэу сакъыщохъу иджы куэдым... Бгъэхэлэум сеплурэ, абыкъращIэкIа IуэхухэрсинэгукъыщIэувэрт. УлIа нэужьы ущыIэныр щIэшыгъуэ зыщIыр аращ – сытми шыгъуазэ уохъу. Сэ, Щауейхэ Техутэ, си псэр щыхэкIарбгъэхэлэуцыкIуркыщыдагъэкIаилъэсырауэ лыжьым дэнэ щищIэнт, укъызэплъэрэ – цыху псэум и теплъэ сиIэмэ, укъызэпсалъэрэ – си макъыр кыкIмэ...

шхыныфIэт. Къызэрашэу уэндэгъу хъури щIалэ цIыкIу къилъхуащ... ЩIалэм цIэр фIэзыщар Нэзырщ – зауэм хэкIуэда и къуэш нэхъыщIэм и цIэр фIищаш.

...Техутэ шы гуартэ игъэхъуу губгъуэм иту йопщIыхь. Къоушри – жьым гуэщыщхьэр трихаш, уэшхыпсым и ятIэш хъушэр илъэсыжаш...

– Нанэ, щхьэ сыкъыумыгъэушарэ?!

– Зыри пхуэщIэнутэкъым, уридекIуеину къешхырт. НэхъыфIщ зэрилъэсыжари. Ухуей-къым, умыщI афIэкI шыи нэгъуэщI псэушхыи.

– Хьэуэ, нанэ, уэ къыбгурыIуакъым, шуудзэ минищрэ щитхум инэхъыбэр губгъуэм къынаш. Мыхэр абы я фэеплът.

– ЯтIагъуэ шы Iушэ цIыкIухэри?! Апхуэдэ фэеплът хуей ахэр?

– Сэ иужькIэ... ахэр щыхэкIуэда щIыпIэм деж фэеплът щахуэзгъэувынуш!

– Кхъашхьэ сын хуагъэувауэ къыщIэкIынщ абыхэм, апхуэдэу къагъэна уи гугъэ зейхэм?

– Кхъашхьэ сынхэм нэмыщI, фэеплът хуагъэуващ, шы сурэту гъэжауэ! Мес, Налышык дэльэдапIэм деж шытщ зауэлIрэ шырэ, мывэм къыхэщIыкIауэ. Сэри сщIынуш ди зауэлIхэм я фэеплът.

– Фэеплът уэ уагъэщIынукъым. Ар зи IэщIагъэхэм ящIынщ.

– Сэ араш IэщIагъэу къыхэсхар. ЕджапIэр къээухмэ, сыхуеджэнуш.

– Уи адэр псэужкъым, уи анэр и пэшым зыщIиубыдэжауэ дуней хуитым къытехьэркъым, уи адэшхуэраши, и щхьэр щыхэтыр езым ищIэжыркъым. Хэт мыгъуэм уригъэджен уэ?

Анэшхуэм захибжатэкъым щIалэр езыгъаджэ хъунухэм, унагъуэм нэхъ лъэрызехьэу яхэтыр езырами.

Техутэ и гушхьэ къэкIыркъым ирамыгъэджену, а и нэгъу къыщIэуэ фэеплътыр мывэ абра-гъуэ къыгъуэту къызэрыхиIушIыкIынураш зэгупсысыр. Шуудзэм хэтахэм зэ нэхъ мыхъуми Iуплъашэрэт! Дапхуэдэу пIэрэт абыхэм я теплътэр? Нэзыр, жьы хъуэ сабий акъылым хуэмы-кIуэжатэмэ, къыжриIэжынт и нэкIэ илъэгъуар – шуудзэр къызэзыгъэпэщэхэм щакхэтакIэ, дауи, абы псори и нэгъу щIэкIаш. Дыси ищIэнут зыгуэр – абы и лIыр шуудзэм хэту дэкIри къыгъээ-жакъым. АрщхьэкIэ фызыжэ Iэзэр зыми епсальэркъым.

Шыр, лIыр, Iэщэр, фашэр – дапхуэдэу къызэзыгъэпэщат? ЗауэлIхэр дауэ къыхаха? Хуейуэ хъуар хагъэхьэрэт? ЩIалэ цIыкIур зыщIэупщIэнур ахэрат. ЕджапIэм щезыгъаджэхэм абы хашIыкI щыIэкъым, уи нэхъыжхэм еупщI, къыжралэ. И нэхъыжыр дадэши, абы и Iуэхур щхь-эхуэщ.

...Жыр къыIуруэ Техутэ. ХьэрэмэIуащхьэкIэ ятIагъуэ къэзышэну шыгу зэщIэщIакIэ ежыхэм захигъэхуащ аргуэру. Чырбышыр къемэщIэкIаш унэщIэ зэтезылъхьэхэми, гъэмахуэр икIами, чэмар ирагъэкъужын хуейш. ЯтIагъуэм халъхьэну шывейри хьэуазэри ягъэхьэзырауэ къуажэщIыбым деж щIыIэнэщIым щызэтельщ, ини цIыкIуи ежэнурэ абдежым ятIэр лъакъу-экIэ яутэнущ, зыхуейм хуэдиз чырбышыр асыхьэту къыщIрагъэдзынуш. ЩIыхьэхуши, Iуэхур псынщIэщ.

ЯтIагъуэ мащэр мазэ ипэ зэрыщытам елъытауэ хэпщIыкIыу нэхъ куу хъуащ. Фызхэм ятIагъуэр шыгум иракIутэ, Техути зэрыхъукIэ ядоIэпыкъу. Шыгум из мэхъури, къожьэжхэр. ЩIалэм гупым закъыкIэрегъэху. ИкIаш гъэмахуэр, шы сурэт афIэкIа игъэжыфынукъым. Техутэ ХьэрэмэIуащхьэ и шыгум къытетIысхьэжауэ къоплътыхри тесщ. ЩIыбкIэ тогуальхьэри удз щабэм хэлъу уафэм доплъей. Пшэ хужьхэр, аргуэрыжыши, къыдогушыIэ. Апхуэдэщ сыт цыгъуи – уафэм пшэ къытрихьамэ, псэушхьэщ е цIыху сурэтщ, хьэзырщи – тешIыкI, нэгъуэщI къэлъыхъуэни хуэмейуэ. Шууейхэр кIапсэлъэрышэу къыщхьэщохьэ иджы: зы, тIу, щы... мори шуш, мо иужь итыр шы пцIани, тесар епсыхыжа хуэди... Техутэ Iурехри мэжей.

Сосрыкъуэ щыкIуэда Iуащхьэм, нартыжхэм я джэгупIэжым ущIалэ цIынэрэ у-антыхуэ ушыжей хьурэ? Жейрэ лIарэ, жи. Фыкъызэжэ вындыжъу уафэм имыхуэжыр, хьэIуцыдзу къу-эладжэм дэзыр, яжепIэ хуэдэкъэ? Бгым жин къалэ итщ, апхуэдэу хуит захуэпщIамэ, тегушхуэ-гъуафIэ уамыщIынрэ?

II

КъуэятIэ къуажэ цыкIуш, уэрамитI, унагъуищэ тесу – араш зэрыхъур. Псори зэроцIыху. ЛIэщIыгъуэ блэкIам, 30–40 гъэхэм, лэжьыгъэ я куэдү щыташ – цIыхухъухэм я нэхьыбэр шы заводым щылажьэрт, цIыхубзхэм цым щелэжь фабрикэм щIакIуэ щашIырт. КъыпэкIуэр машIэми, я хэкIыпIэр арати, жылэ цIыкIум дэсым щхьэкъэлэт ялэтэкъым. Абы къышщыдэхуэм я унагъуэр зыхуей хуагъазэрт: Iэц зэрахуэрт, я щIы кIапэм зыгуэр къытрахыным елIалIэрт.

Хэку зауэшхуэр къэхъейри, Къэбэрдей-Балъкъэр АССР-м шууей минищрэ щитхурэ, лъэсидзэм хагъэхъэну зауэлI миным щIигъу – псори зэхэту минитхум нэблагъэ къыгъэувын хуейуэ унафэ къэкIуаш. КъуэятIэ зыхуиубыдэ щIыналъэрат шы завод здэщIэр, шуудзэр шыкIэ къызэзыгъэпэщыфынур. Сыту щIалэ екIу зашIэт, бжыфIэхэт а шыхэм тетIысхьахэр: цей фIыщIэрэ цейщхъуэу, къамэри сэшхуэри якIэрылIу, щIакIуэ фIыщIэхэр зэкIуэцIыгъэджэрэзэжауэ япщIэхэлъу. ЩIымахуэр ирамыхыну хэт и гугъэнт...

115-нэ кавдивизэр къызэгъэпэщыным жыджэру зэрыхэтам щхьэкIэ Техутэ и адэшхуэм щытху тхылъ къыхуригъэхъат езы Сталин дыдэ. Нэхунэ ар ноби ехъумэ сурэтхэм яхэлъу.

Техутэ адэншэу къохъу. Анэри имыIэ пэлъытэщ, щхьэгъусэр зэрыфIэкIуэдрэ псалъэуи цIыхум яыхъауи зыми илгъэгуакъым, зыкыхуэщIэжыркъым. Адэшхуэр жьы хъури хэпсэлыхь къышташ. ЩIалэ цIыкIум игъуэтыр анэшхуэраш, зыгуэрым щIэупщIэнуми, зыхуэныкыуэлами. ДжэгупIэу иIэр гуэл ятIэмрэ мэз лъапэмрэщ. Гуэлым хэлъ ятIэр хушхъуэщи, цIыхухэм куэд щIауэ къагъэсэбэп, щIыпIэ жьыжэхэм къыкIыурэ зыхьы щыIэщ, абдеж дыдэм зыщызыхуэу щысхэри машIэкъым.

Дысэ, гъунэгъу фызыр, а гуэлым кIуэрейщ. Зыми илгъагъуркъым абы ятIэ къышщыхих щIыпIэр, абы хуэдэуи ар къэзыгъэсэбэпыф, абыкIэ узыфэхэр зыгъэхъужыф гъуэтыгъуейщ. Удз хушхъуэми хешIыкI. Дысэ КъумыкIумкIэ кърашаш, къызэрашэри мэлэзэ. АнтыхэбзэкIэ уэрсэру мэлсалъэри, зригъэщIауэ пщIэнукъым, антыхэу къальхуауэ фIэкIа.

ЦIыху куэд къыдохъэ КъуэятIэ, ар ягъэлэзэну. И къуажэгъухэр къыхузэгупамэ, хужалэн ягъуэт: ятIэкIэ игъэхъуж зищIурэ, удз игъавэ хуэдэурэ, щхъухь зэхелъхьэ, хьэпэщыпхэ ещI, удыжыщ. УдыгъэкIэ пхуэгъэшыненни антыхэм яхэмыт. Ауэрэ, совет властым и лъабжьэр игъэбыдэрти, Iэзэгъуазэр земаныж блэкIам и щIэиным хригъэубыдаш – хуитыжтэкъым Дысэ хуэдэхэр «лэжьэну». Дысэ и зэфIэкIыр мыхъуамэ, и щхьэгъусэ Уэсмэн и хьэдэр губгъуэм къинэнурэ, вындымрэ дыгъужымрэ яшхыжынут. Кавдивизэм хэту Уэсмэн зауэм щыдэкIым, Дысэ абы упщIэ хужь хуригъэщIэри щIакIуэ хуидат. Дысэ ищIэрт Уэсмэн псэууэ къызэримыгъэзэнурэ и хьэдэ зэримылгъагъужынури. УпщIэ хужьым кIуэцIалъхьэжмэ, джэбын папщIэ хуэхъунщ, жыхуиIэу арат. Къыздрагъэщтакъым: зауэлIым и щIакIуэр фIыщIэу, и цейр фIыщIэу е щхъуэуэ щытын хуейт. Цей фIыщIэрэ лъыпщIэ зашIэу хамэщI губгъуэм щехуэхаш. Щхьэгъусэм и натIэ хъуар щIыфэкIэ зыхэзыщIа Дысэ жэш, махуэ имыIэу «лэжьащ». Хьэдэм и нитIыр къриуIукIыну вынд фIыщIэр къэсри къышхьэщытIысхьат – Дысэ игъэлъэгъэжаш, и гурашэу къэльэтар Iэпигъэхури. АдэкIи «лажьэурэ», Уэсмэн зытеджэла щIы кIапэр кумбу пхригъэхури, ятIэ фIыщIэр тригъэщэщэжаш – апхуэдэ щIыкIэкIэ «щIилъхьэжаш» лIым и хьэдэр. Пэжщ, кхъащхьэр къыхэгъэщакъым, къыпхуэгъуэтыжынукуым ар зыщIэлъыр, ауэ хьэкIэкхъуэкIэм я Iус хъуакъым. Хэти къылтыхъуэжын, зыпхъу закъуэ фIэкIа къыщIэмынамэ...

Дысэ игу зыхупихыр а зыпхъураш – Улэш. Сымаджэу къыхуэкIуэхэмрэ зи щхьэ къыхуэзыгъэтылхьэмрэ гушIэгъу яхуищIыныр и «лэжьыгъэм» къриубыдэкъым. АтIэ щхьэ ядэлэпыкIурэ? И пэшэгъухэм къыхуадэкъыми... Дысэ а нэрымылгъау дэуэгъу-дэлэпыкIуэгъухэм ягурыIуаш езыр псэуху ядэлэжьэну, Улэ Iэзэгъуазэ Iуэху хамышэну. ЗэгурыIуа? Абыхэм уазэрыгурыIуэфыным хуэдэу ягурыIуаш – тхьэрыIуэ къапыпхынукуым, Iэщым ешхъу къыпхуэгъэдэлэуэнукъым, ауэ, арэзы къыбдэхъуамэ, зыкыуагъашIэ. Дысэ сытри идэнут, Улэ псэукIафIэ хъуну ищIэмэ.

Улэ къэзыцыхухэм кытрайуэрт и анэм ещхуэ Иэзэ хуэжыну, абы шэч кытрахьэртэкъ-
ыми, кыхуэзэщлэплырт, сытым щыгъуэ кытешыну плэрэ зэрылэзэр, жалэу. «Къыбдалхуар
пкIэрыхуну сытолажьэ», – жиIауэ щытащ зэ Дысэ, хьыджэбз цыкIур сымаджэ къылэщлэхуэ-
ати. Хуэжаш, къэтэджыжри еджэным пишаш. Ауэ, къыбдалхуар зэкIэ тригъэкIуэтами, кIуэ-
дыпэнутэкъым... Улэ илэс пщыкIутхум щихьэм зричаш, зильэщлэщ, зы илэс дэкIыжри, мо
псыгъуабзэу щытам блэкIар кыхуеплэкIыжу лы кыштащ, и нэгум ущызэкIэщлэплэу, и Iэп-
къыльэкъыр лантIэу, езыр шабэу теувэу, лъэбакъуэ зэврэ ужэ кIуэкIэу. Хьыджэбзэу жылэм
дэсым Улэ нэхъ дахэ яхэттэкъым. ЩIалэ балигъхэм я плъапIэт, зи балигъ хуэгъуэхэри кы-
кIэлъыплырт. Сэлсэветым щIэс Бэрий Iэшэ нэгунэ кытехуэпскIыхьырт. Мы Iэзэм кыль-
хуар уэркыпхуэ фIэкI пщIэнкыым жаригъыIэу, пщэхунапэхут, шэкIэ зэщIатхьэщIам хуэдэу. И
нэгум хуиту псори кыплъэми, хьыджэбзым и Iэпкъыльэкъыым щыщ кышцигъэщыну фIэфIт-
экъым.

ЯтIэ гуэлым кIуэрти зигъэпскIырт Улэ. ЩIалэхэр зытемыгушхуэным тегушхуэрт: гуэлым
зэпрыскIырти кызэпрыскIыжырт. Iэшэлъашэм ис зы цыхубзи игу къэкIынутэкъым ятIэ
хушхуэм щыщ зышыхуэу гуэл Iуфэм Iусыну. Улэ абыи тегушхуэрт, арауэ къыщIэкIынт и щы-
фэр щIэкъабзэр, и къупщхьэ зэрытыпIэхэр быдэу, и Iэпкъыльэкъыр лантIэу кышцIэхуар. И
ныбафи, и шхужыи, и бгъэхэми, и Iэ-и лъи, и напIэ зэщIицIалэрти куэд лъандэрэ гъэпщкIупIэу
иIэ удз Iувым и кум хэтIысхьэжырт. Зыкъомрэ зэфIэсщ, итIанэ и лъакъуэ кIыхьитIыр щIи-
укъуэдиикIауэ, дыгъэм IэплIэ хуищIыну зиший нэхъей, и итIыр зэкIэщIэхэрэ Iэауэ мэтIыс.
ГуащIэр игъэбагъуэу зыгуэр къахьэс нэбзийхэм хьыджэбзым деж. Ауэрэ зеукъуэдийри, цыху
зытрымыгъаплъэ и Iэпкъыльэкъ хужь зэкIужыр гуапэу кытешьэщIыхь дыгъэм хуит хуещI. И
нэр зэтепIами, наплэм кIуэцIрыплъурэ дыгъэм еплъу щылыщ... Щылыщ, щIым кызэрыхэкIар
ищIэу, щIым зэрыщIыхьэжынуми щыгъуазэу. А тIум я зэхуаку наплэдэхьейгуэм щыгуфIы-
кIыу, фIыгъуэу абы хэлъыр зыхищIэу...

И ныбэм кыххуэну сабийм егупсыст, ар и нэгум кышцIыхьэрти, щыIэу имыщIа гурыщIэ
гуэрхэр кыпкъригъэшасэрт. Зэгуэр иIэну сабийр иджыпсту зыхищIэрт гъащIэм пызыщIэ къу-
эпс лъэщу. Улэ зыхэтыр езыр-езыру къакIуэ гупсысэ IэфIици, адэкIи зишэщIти, сабийм и адэр
«илъагъут», лIыр кыздикIыну лъэныкъуэр ищIэрт. И нэгум кышцIэуэр лы кIыхьт, пллабгъуэу,
къамылыфэу, набдзэ кIыру. И шырыкъум сабэ къелъэлъэхт. Абы бгъурыувэрэ и гъусэу кIуэмэ,
зыщIэсыну унэр «зэпиплъыхьырт», зыхэсыну хьэблэм «яхэплъэрт».

Апхуэдэ зы махуэу, кыпэплъэ гъащIэм хэплъэу здэщылъым, джэду лъакъуэ гуэр кы-
тепкIэри кыхэкIиикIаш: «Iуки адэ!» АрщхьэкIэ зыри щыткъым и гъунэгъуу. Ар дауэ ухуэ
– къапцIэу, зыхэт дуней дахэм зыгуэр къыфIэщIа щхьэкIэ къащтэу кыхэкIыжыну?! ЯтIэу
зышыхуар дыгъэм кIэригъэгъушхьаш, и напэм быдэу тежыхьащи, зы гурыщIи кышцынукъым,
и гур кызэреуэр езым зыхищIэжми. Зигъэщхьауэ, удз кIырым зыкыхимыгъэщу гуэл Iуфэм
нос, зыхедзэри, кыгъэщытэм, иIуэтурэ ятIэр зыкIэрегъэкIыж. Къабзэ хуэжа и Iэпкъыльэкъыр
псым щIэгъэмбрыуэри, зыкыиIэтыжмэ, и дамэхэм, и плIэм ежэхьыж псы къабзэм и гум жы дре-
гъэху, и нэкIум къежэх тIуэпсхэм бзэгупэкIэ йобзейри, зыми хуэмыдэу IэфIу кышцохуэ. Улэ
псым кыхокIыж. Псы тIуэпс цыкIухэр и хьыджэбзыфэ шабэм ежэхьурэ лъэпкъынэм щынэ-
сым, щIым зыщIифыжыни кыхэхынауэ зеухьыж. И нэкIум кIэрыпщIа шылэ щхьэц Iэрамэ
цыкIур ирелъэщIэкIри тхьэкIумэм дегъэзагъэ. И итIыр и щхьэщIыбагъым щызэридзэри, и
бгъитI щызыр, и ныбэ захуэр, бдзэжьейуэ джафэ и куэ тIиитIыр дзыхь зыхуищI дыгъэм хуи-
гъэзаш, модрейми и бзийхэмкIэ хьыджэбз Iэпкъыльэкъыр зэщIибзаеу щIидзаш. Улэ зэщIэгъ-
ушхьэжащи, и дамэщхьитIым щыщIидзауэ и Iэгу шабэхэр зыдилъуэрэ кърегъэх. И фэр шылэм
хуэдэщи, Iэгур тож, и быдзыпэ цыкIухэраш пхьэшагъэ тIэкIу зыхезыгъащIэр. Хуэму зытель-
эщIыхьыжурэ ех и Iэгухэм куафэ щыIумкIэ трайуантIэ. Нэ лей хуейкъым хьыджэбзыр, ауэ
зыгуэр зэрымышцIэкIэ кърхьэлIэми, нэбзийхэр и нэм щIэпсэнурэ щигъэункIыфIыкIынуш, Улэ
кытеплъэфынукъым. Мы лъэхъэнэм ар зейри, кытехуэпскIыхьри, езым фIэлэфIри дыгъ-
эраш. Мис, зыкышчымыгъэнщIу и нэбзийхэмкIэ кыхуогуапэ, къодэхашцIэ, зыльэмылэс кыи-

мыгъанэу хъыджэбз Іапкълъэпкълъэр зэщІегъэхъэ. И щІалагъыр, зыхищІэжу бгъэдэлъ гуакІуагъэр, хушхуэгъуэ зыхэлъ псыр, псэ зыІут дыгъэр зэхыхъэщ, зэщІэувэри Улэ и гуащІэр къебэкІ ящІащи, къызэрымыкІуэ зэфІэкІ иІэу, псоми къащхъэщыкІ лъэкІыныгъэ игъэлъэгъуэфыну къышхохуэ. Апхуэдэ дыдэкІэ къышхогугъ щэхуу къыкІэлъыплъ джэдуушхуэри.

Іээ хъумэ, и фэр кІуэдыну мэгугъэ къефыгъуэ хъыджэбзхэр. Улэ фае щІохъукІхэри, къышхожэ: и анэ Іээм зыгуэрхэм ирегъафэри аращ щІэдахэр, аууей, зышэр унэхуащ.

Еянэ классыр къызэриухуэ и анэм къышхоишыжат къуажэ еджапІэм – зэрырагъаджэм хуэдизрэ колхоз губгъуэм щагъэлажъэрт еджакІуэхэр. Зэгупсысаращ: аргуэру жэщхэсу яшэнущ, абдеж къэхъунур пщІэркълъым, къепхъуэнщи яхынщ е тегушхуэгъуафІэ къащІынщи лей кърахынщ. Дысэ и пхъур унэм щІиубыдэжат пщІышхуэ иупсри: сымаджэщ, согъэхъуж, еджэфынукълъым, лэжэфынукълъым... Апхуэдэу, колхоз бригадирыр зытримыгъэхъуэрэ илъэситІ дигъэкІри, малъхъэ къыгъуэтащ.

Зэгуэрым Тэру Пагуэ Бахъэсэн йокІри, Арщэбэ шыщэху макІуэ, Арщэбэ йокІри, къыльыхъуэр КъуэятІэ къышхощІех. Шыуэ къыхуагъэлъэгъуам зы пщІэгъуэплъ къахех, асыхъэту уанэ хутралъхъэ, мэшэсри къуажэ уэрамым дохъэ. «Зи уз кІуэдын, си куэбжэпэм укълъыщыс си дыщэ кІанэр уи нэм щІэзмыгъапсэмэ...», – Дысэ игу къэкІар Улэ фІэкІ зыми ищІэртэкълъым.

– Улэ, кІуэи Нэхунэ шыгъу тІэкІу къысхуеІыхыт... Хъыджэбзыр уэрамым зэрытехъэу шу блэкІыр къеплъын хуейт, къеплъар – къехъуэпсэнут, къехъуэпсар – къышхоупщІэнут. Лъыхъу къыгъакІуэмэ, Дысэ сыт щхъэкІэ ІуигъэкІыжын? Ипхъу закъуэр Бахъэсэн нэс иригъэшэну фІэжыжъэщ, ауэ Къэбэрдейм икІыркълъыми, абыкІэ игу егъэфІ. Езыр Къалмыкълъым нэс кърашати, мис, къелащ... Лпыр и пхъум нэхърэ фІуэ нэхъыжъми, къекІуш, зыхэпсэукІын иІэщ, колхоз фермэм и унафэщІщ. Фыз иІами, бын щІэсу иригъэкІыжами, ар дагъуэ хуищІыркълъым.

Шым тес лыр Улэ къищІыхуащ сабэ зытелъ и шырыкъумкІэ – и нэгу къышхохъащ а шырыкъуитІыр езым хуитхъэщІу. Худэплъейрэ и нэгум иплъэмэ – арат, бын зыдигъуэтыну-рат... Шур хъыджэбзым кІэлъыплъащ, зыдыхъэж пщІантІэр зригъэлъэгъуащ.

Тхъэмахуэ дэмыкІу Пагуэ къытригъэзащ, зы мазэ дэкІыжри, лъыхъу къыгъэкІуащ.

Хъэблэм дэсхэм ящыщу Нэхунэ закъуэ къызыпхигъэлукІат фыз зиІа епт нэхърэ, зэкІэ дэсми нэхъыфІщ, дахэ дыдэщ, зышэн иджыри къыкъуэкІынщ, жиІэри. «Зезышэни къыкъуэкІынуш, адэншэ-дэлъхуншэр тегушхуэгъуафІэщ», – фыз Іээм ар игукІэ жиІэри, къахукъуэкІа насыпыр блигъэкІакълъым, Улэ нэхыхъ тІэкІур хурагъэтхэри, Пагуэ иратащ.

III

Дарий шыгукІэ яшащ Улэ. ДарийкІэ къышхоадзми, зэгъээхуэпауэ, ебзыхъэкІауэ псэу унагъуэт зыхэхуар. Пагуэ лэжъакІуэжът, коммунистпартым хэтт, къэралыр къулей ищІыну, гугъу зригъэхъу лажъэрт.

«Апхуэдиз гъэшымрэ Іусымрэ щыхэткІэ, и унагъуэми зыгуэр къыхъэсынщ. КъуэлІыкІын-кълъым абы Улэ... Жыи къышхоІэмыпщэу, псы къышхоІэмыуэу къуэпсэукІынщ», – Дысэ хушхогъуэ-жыртэкълъым ищІам. Ухушхогъуэжи хъурэ: изэгъащ Улэ, быныншэщ жиІэу лІым къыригъэкІыжа-кълъым, илъэс бжыгъэкІэ пэплъауэ, хъыджэбз цІыкІу ягъуэтащ. Май мазэу дунейм къытехъати, Майе фІащат, ауэ цІэ лей фІащын хуейуэ къылыкъуэкІащ. И нэ зэрыхъэм хуэзэу, и натІэбгъу цІыкІум техъуэ анэлъышхуэ тетт сабийм.

Менлы фІэщын хуейуэ жызылар гъунэгъу фызт. ЦІэ лейр шэуэ къытехуащ Улэ, Майер фІэзыщар езырат.

– И напэм кІуэнуш, МенлыкІэ фемыджэмэ! Фышхогъуэжынщ! – анэмрэ анэшхуэмрэ я гур хурихри, гъунэгъу фызым кІэбгъу зищІыжащ. Улэ ар и япэ гухэщІт – Майе и цІэ лейри ІэпапІэу телъ фІыщІафІэри.

Майерэ Техутэрэ ильэс я зэхуакуу арат, Техутэ нэхьыжью. И дыщым кьэкIуэжыху Улэ щIалэ цыкIу адэншэр ильагьут, и щхьэм ирилгытырти и гур хупихырт. Техутэ сабий щхьэкIэ, хьэл зэрыхэлгыр кьытощ, зэпIээрытщ, IэпIэсэщ.

Дысэ ЯтIэгуюлым кьрих ятIэ фIыщIэмкIэ кьупщхьэ уз, щIыфэ уз зиIэхэм еIээмэ, Техутэ а гуэл дыдэм кьрих ятIэмерэ ХьэрэмэЙуащхьэ пэгьунэгьуу кьыщIах ятIагьуэмрэ зэхегьээзрыхьри, шы сурэт еггэж. Улэ фIэггэщIэгьуэнщ Техутэ зяужь итхэр. Налышык ущыдэлъадэкIэ фэеплгы щытщ лIым и шым, и кьуэш хуэдэу, зришэкIауэ. ЩIалэм хуабжью игу ирохь а фэеплгыр. Кьуэш иIамэ, апхуэдэу ильагьунут езыми. Шыи иIэкьым, кьуэши иIэкьым. Адэшхуэр щхьэхуэпсалгыщ. И анэр сымаджэщи, кьеплгыххэркьым. Анэшхуэращ упщIэкIэ щIигьанэр.

– Сытыт шуудзэм хэтахэм яIыгьар, ящыгьар? Я сэшхуэхэр сыт хуэдэт? Я кьамэр-щэ?

Зэгуэрым Нэхунэ и хьугьуэфIыгьуэхэр щихьумэ пхьуантэ щIыхум дэлэбэри дадэ и кьамэр кьыдыхаш:

– Мис мыпхуэдэ зыIыгьа яхэтащ. Мыр уи адэшхуэм и адэжым ейуэ щытащ...

Ириггэплгы кьудейри дилъхэжащ. Абы лъандэрэ Техутэ пхьуантэр и гьуэлгыпIэщ, и тIысыпIэщ, и Iэнэщ, и джэгупIэщ. Пхьуантэм IункIыбзэ етакьым, ауэ ар зэтезыхыну хуитыр Нэхунэ и закьуэщ. Дыху сабын, абы и мэр зыщIэзыша щэкIыщхьэ зытхухрэ гуэлмэдын удзыфэрэ. Абыхэм нэмышI... абыхэм нэмышI хьэдэтепхьуэ, кхьащхьэм траутхэ дыху, сабын фIыцIэ, хьэдэр щаггэпскIкIэ яIэрыгыну хьыдан Iэлъэ, лIам и жьэ кьупщхьэр зэрыщIапхэжыну хьыдан хужь... Ахэр езы Нэхунэ и гьэтIылыгыггэщ. Хьэдэтепхьуэм кIуэцIылыщ зэрыщIалъхэжыну ахьшэ тIэкIури. И нысэмрэ я гьунэгьу нысашIэмерэ иришалIэри яриггэлъэгьуащ и хьэдэ хуэIухуэщIэр, лIэмэ, ахэращ пхьуантэм дэлэбэу кьыдэзыхыну.

И анэшхуэм псэ Iумытыжу еплгыфынукьым Техутэ. И нэхьыжхэр псори лIэжын хуейуэ щыщыткIэ, нанэ иужь дыдэ кьинамэ арат. И анэр фIэгуюныхь щхьэ мыхьурэ? Абы куэд щIауэ псэ хэмытыжу кьыщохьу, есэжащ... «Уи лIым удыщIыхьэфынукьым, апхуэдизу зумыукIыж...», – кьыжраIами, и пкьыр дунейм кьытенэри и псэр лIам дыщIилъхьащ. Ныбжьым ещхьщ, зэгуэрым ущызэкIэщIэплгы лы телъащ, нэкIушхьэплгы, дыхьэшхырилэу щытащ. Иджы сыт? Щылыщ, мэбауэ, псалгыэркьым. ИгукIэ Тхьэшхуэм йолъэIу гуащэм и пхьуантэ щIыхум дэлъ хьэдэтепхьуэр езым кьыхуащтэну. Нэхунэ иджыри кьыщэхунщи игьэтIылыжынщ... Дыси иIэщ апхуэдэ пхьуантэ тIорысэ, ауэ абы дэлгыр нэгьуэщIщ: тхылымпIэ цIу, пэрытхэ, блафэ, шындыхьуоушхьэ гьэгьуа, удз лъабжэ, жыг лъахьщ. Псы утхьуа гуэр зэрытабдж птулкIэдэтщ. КьыхуэкIуат зы сымаджэ, и лъапэр пыуцIыныкIауэ. И фэм щыщ кьытрихри а псы хушхьуэм хидзат. Шалъэ гуэркIэ зэхэшпысыхьынуги, кьакIуэу кьыштэжын хуеят, ауэ кьытриггэзакьым, емыгугьу гуэру кьыщIэкIащ. ФIы щIихакьым – и лъакьуэм е екIуэри, пахын хуей хьуащ. ПтулгыкIэр хыфIэдзэжын хуейуэ дэлгыщ.

Дысэ лажьэ имыIэу кьыщаггэкьуэншэжи куэдрэ кьохьу. Цыхур зыхуей псор хуэпщIэфынукуьым, «си Iээгьуэ иткьым» жиIамэ, абы пцIы хэлъкьым, «хуэмылэжьэфыну» аращ. «И пэшэгьухэм хуит кьащIыркьым», – жаIэ апхуэдэхэм деж. Дысэ зэхех а псалгэмакьхэри, мэгьумэтIымэ: «Сыт мыгьуэ фэ абы хэфщIыкIыр?»

КьуэятIэ жылэ цыкIур тхьэмышкIэу мэпсэу. Зи ныбжь нэблэггэхэр колхозым хэтауэ аращи, сыт, кьалэжьа щыIэкьым. Псыхуабэ кьалэ гьунэгьу дыдэщи, абы кIуэурэ сату зыщI унагьуэ зытIум нэхь зыкьалэтащ, мыдрейхэр а зыщIэса сэман унэ лъахьшэ цыкIухэм кьыщIэнащ. Мэзым пхьэ кьрахынумэ, хуит кьащIын хуейщ, щIымахуэм фIамыщIэ зиIэр кьулеижью ябж.

Техутэ и еджапIэ кIуэгьуэм нанэ кьеггэуш, абы щыгьуэм хьэкум илъ мафIэр зэхэкIыжарэ пэшыр щIыIэмылу...

– Нобэ сымыкIуэу хьунукьэ?

– Уделэ уэ, Шауейхэ я кьуэ закьуэр еджэфакьым, жегъэІэну ара? Техутэ апхуэдэхэм деж едэ хэт сыт жиІэнуми. Зэгүэрым, кьэмытэджыфу Іурихыжауэ, пщІыхьэпІэу елъагъу я кьуажэ уэрамитІми цыхур дэзу дэтрэ бжэ кьэпщІауэ зэрызехуэ: «Шауейхэ я кьуэ закьуэр еджэфакьым, еджапІэм яхуэкІуакьым, еджэн идакьым! Нанэ едэІуакьым! И адэр псэужтэкьым, и анэри лІат! Унэ щІыІэм щІэлІыхьащ, лІащ, тхьэмыщкІэ, цэхубзэу и псэр хэкІащ...» Пэж дыдэуи, Техутэ и анэр лІауэ нэху кьекІат. ЩІалэ цыкІур щІэштэжат пщІыхьэпІэр нахуапІэ зэрыхьуам. Нэхунэ и хьэдэтепхьуэр пхьуантэм езым и ІэкІэ кьыдыхын хуей хьуащ. Улэ и дыщым кьэкІуэжауэ Техутэ кьыхуэзэмэ, зыбгъэдешэри и щхьэм Іэ кьыделтэ – иджы ар зеиншэ хьуреищ. И анэшхуэр лІэмэ, хэт зыпІынур? Сабий унэм ирамытарэт. Улэ дахэщ, и Іэпкьлэпкьыр лантІэщ, и щхьэцыгъуэр ухуэнэрэ и щхьэм кьешыхьэкІыжауэ, езым кьабзэмэ кьыкІэрихыу. Техутэ фІэфІщ абы и ІэплІэри, и щхьэм кьыдилтэ Іэри.

Аргуэру щІалэ цыкІум игу кьокІ и нанэр куэдрэ мыпсэуну. Нанэ псэунуш, псэунуш, псэунуш...Техутэар быдэу игу ирилъхьащи, аращ пэж хьунур. И анэр нэгум кьыщІоувэ, ар нэшхьейуэ кьоплэ: «Си кьуэ цыкІу, сэри сыпсэуами хьунут. Уэ зым фІыуэ сыкьэплъэгъуамэ, сыпсэунут иджыри, си фэм сыкьыхьэжынурэ, сыгуфІэнут, сыдыхьэшхынут, сыпщэфІэнут, щІакхьуэ зэтеупІэщІыкІи пхуэзгъэжэнут...» Техутэ Улэ и бгъафэм зыщІекьузэри, зэщыджэу магъ. Майе щІалэ цыкІум бгъэдохьэри Іэ делтэ. Майе псалъэркьым, бзагуэу аракьым, ауэ псалъэгъуейщ. Зэзэмызэххэщ щыгуфІэр. Райцентрым щыщу Дысэ цыхуитІ кьыхуэкІуат. «КьулыкьушІэшхуэ Налышык кьыкІынущи, ар кьыщыкІуэм ирихьэлІэу уи деж цыху Іумытамэ арат!» Дысэ кьыжраІэр зэхих-зэхимыхщ. Сэ махуэкІэ кьэкІуэнур зэзгъэзахуэркьым, жи. И нэр егъэплъыз, итІанэ лъэныкьуэкІэ йоплэкІ. «Бэрэжьейм шэджагъуэ нэужьу кьрекІуэхэ», – яжрелэ.

...Техутэрэ Майерэ зыкьомрэ уэрамышхьэм деж щыджэгъуахэщ, итІанэ зэуэ тІури бзэхаш. Улэ гужьеяуэ кьижыхьырт, гьунэгъухэри кьыхуэгъуазавэрти, кьыдэлъыхьуэрт, ауэ ягъуэтыртэкьым. Кьагъэхьуа хьэжэпхьажэри ямышІэхэу, Техутэрэ Майерэ гуэл Іуфэм щыІэт, кьамыл кьыщыкІ псыпцІэм пэгъунэгъуу. Нанэхэм, абыкІэ ягъэшынэу цыкІухэр псыпцІэм хамыгъэхьэну, хьэшхьэвылтэ хэсщ жраІэрт, ар шынагъуэ дыдэу, сабийхэр идыгъуэрэ ишхыу щалэужырт. Хьыджэбз хьэщІэ цыкІум ар зригъэлъагъуну мурад ищІри ежыащ. Техутэ егуорт: «Ухэмыхьэ, абы ухыхьэ хьунукьым!» – жиІэурэ, ауэ кьедэІуакьым, зэрыкІуэм хуэдэури хуэкІуэриащ. Хьэлэмэткьэ, кьэщтакьым икІи кІиякьым, псыпцІэм хэс бабыщ кьуэлэнхэм я абгъуэ нэшцым теувэри кьызэфІэувэжаш. Кьэтэджыжа нэужь, Майе елъагъу: Техутэ и макьыр щашцэри псыпцІэм хэлъэлъэжаш, езыр нэхуу зэщІэкІащ. Мис иджы кьыщІащ Техутэ зищІысыр – нэху кІапэ зыдз щІалэ цыкІу...

– Умышынэ, нанэ куэдрэ пхуэпсэунуш, – жриІащ и нитІым гузавэ щІэту кьаплтэ Техутэ. Майе зэгупсысым щыщу кьыгъэлур машІэт, ауэ Техутэ нэхь псалъэгъу ищІырт.

ЛитІрэ нысащІэ зыщыплІрэ, джэм, кІуатэурэ псыпцІэм щынэблагъэм, таурыхьми хэту ямыгугъа зы напІэдэхьейгъуэм я нэгү щІэкІащ. НысащІэхэм кьуахьуэпсыхьуэр зэрахьэу, хэт и щІыбыр игъазэри зэрикІийм хуэдэурэ щІэпхьуэжаш, хэт и нэр иубыдыжри етІысэхаци, кьыгъаплъэмэ, илъагъунум и псэр дыхэкІыну кьыщохьу, лІитІыращи, я пІэм ижыхьауэ зыпэмыплъа шынагъуэм кІэлъоплэ. Ар псэушхьэ гъумыщІэт, щхьэшхуэрэ и нитІым мафІэ кьыщІыхыу, и джабэхэм цы кІыхь зэхэпцІэжа кьелэлэхт. ЛъыхьуакІуэхэм я гъуэгур зэпиупщІу, зэм лъакьуитІкІэ жэуэ, зэми хьэлъакьуиплІ зищІу нэр темыпыІэу блэжаш. Гупым зыкьамыщІэж щІыкІэ псэушхьэр псыпцІэм нэсри сабиитІыр зэщІиубыдащи, щІы джафэм тет хуэдэу, псыпцІэ щІыІум щоджэрэз. КьыжэдэпкІыным хуэдэу и гур кьеуэу кьэса Улэ и пащхьэм кьыхуэу псэушхьэ шынагъуэм сабиитІыр кьыдзри, езыр пхырыхуами, уафэм зиІэтами кьыпхуэмыщІэу, бзэхыжаш. Майе дежкІэ кьэхьуам зы гъэщІэгъуэнагъ гуэри хэлъу кьапщІэртэкьым, зэрихабзэу щыму, и нитІым кьыщІэщи щымыІэу цыхухэм яхэплъэрт, ауэ Техутэ псэ хэмытыж хуэдэу и фэр зэрыпыкІам кьыгъэлъагъуэрт шынэм зэрызэщІиІулар. ЛитІым зыкьащІэжри сабийхэр зырызу кьащтащ, хьэшхьэвылтэ (зэрыарам зыми шэч кьытрихьэртэкьым) кьакІэлъыжэ

нэхъей, псалъэмакъыншэрэ лъэ псынщІэу къуажэмкІэ къаунэтІыжаш. Нэхунэ и къуэрылъхум псоми зэхыху ешхыдэн хуейуэ къылтытэри, щІэгубжьаш:

– Мырель мыбы и дунейр! Сыт иджы сэ уэ уэсщІэнур? Хьыджэбз хьэщІэ цыкІур щІеп-
шэжьар сыт, пхузэрызудынщ уи льякьуэр, – жалэ хабзэр жиІаш.

Щалэ цыкIум зригъэгъэпскIыжщ, щыгъын къабзэ щригъэтIагъэри, итIанэщ гу щылти-
тар зэрымыпсальэм. ТхэмахуэкIэ цIутI жиIакъым, пщIантIэми дэкIакъым.

IV

Дысэрэ Нэхунэрэ я унэхэр зэпэщытщ. Нэхунэ, ар и ІэшІагъэщи, зэпымыууэ цым йол-эжь, и кьуэрылхур епІ, ирегъаджэ. УпщІэ алэрыбгъухэмрэ лэгурыбгъухэмрэ я зэманыр икІаш, иджы кьашэхур ковёрщ. ЗыльэкІым и ковёрыр хэплыхьаш, блыныр зэрыщыту иуфэбгъурэ цыпэхэр дыгъэм пэцІууэ, лъэгурыбгъуми цы кІыхьыр Іуву тетрэ уи льякьуэр хэчатэу. Зыль-эмыкІри ковёрщ, ауэ и цыр тегъэшхьарэ блыным хуэмыфІу, лъэгум иридзын имыгъуэтыххэу апхуэдэш.

ЩаІуэ зезыхы щыІэжкыым – цейр щыхыфІадзэжкІэ, щІаІуэри абы кІэлъыкІуэн-къэ. Иджы губгъуэм ит Іэщыхъуэхэм, хэти жыуейпсыуейр кІуэцІрыкІуы жбы хъуа щІаІуэр зэрехъэ, щІэ щамыщІыжкІэ, хэти джэдыгужь къыздрехэкІ. КъэфакІуэ гупхэмрэ къулыкъу-щІэхэм къахуеблагъэ хъэщІэ лъапІэхэмрэ я фІыгъэщ Нэхунэ и ІэщІагъэм иджыри щІэупщІэ зэриІэр: зыхэр сценэм иритынущ, адрейхэм тыгъэ ящІынущ. Шууейм щахуищІым, щІаІуэр Іувт, жбыи псыи кІуэцІрымыкІуы, бгъэуамэ, зэфІэту, ауэ джэгукІуэ щыгъыныгъуэу арамэ, сыт щхъэкІэ Іуву ищІын, и щІаІуэр псынщІагъуэщ. ЩхъэкъэІэт имыІэу щылажъэ къыхуохуэ Нэхунэ – къэфакІуэхэр гъунэжщ.

Дыси «мэлажэ», и пшлантиэр цыху кгуапиэщ, антыхэри, шэшэни, ингушри, асэтынри щопэкгу. Кьекгуалэр зигу ныкгуэхэраши, зыгъэгумэштыр кыхуагуатэ. Фыз лэзэм яригъэгуэт-эжыну щогугъ, къэлэбэу ящхъэщихыну я флэщ мэху. Дысэ еплэкгуащ, жьы дыдэ мыхуами, и фэр кгуэдащ, кытехьэлъапэу хуежъа и лэзэгъуэм клэ игъуэтами хъунут, ауэ гугъуехьри кы-хехыж, и пхъур зыпэрагъэувэнклэ хъуну лэнатлэм щихъумэну хуейши: и пэшэгъухэми, абыхэм къапышлэжахэми хъыджэбз цыкгулур хуит къашлэти, езыр лэжыху я унафэм шлэтми идэнут. Ипхъу закъуэр цыху хуэдэу иреспэу, лыфл ишаш, бын игъуэтащ. Абы Улэ пкъыригъэхъат лэзэ гуэху хэмышьэнэ, удыгъэу кыдалтыхуар зышигъэгъупщэнэ.

«КъурІэн еджамэ, арат. И гуашэр еджэфу жаІэ. АрщхэкІэ Пагуэ коммунистыжыщ, кы-
хуидэнукъым. Къэнэжыращи, духьуэ ищІэр гукІэ жреІэ, и щхьэр ирехьумэж, цІыху кызэры-
гуэкІыу ирепсэу, и быныр хуиту ирепІыж...»

Араш игъащІэми – гур зэрыгъум дыгъур ирожэ. Хуэхъумахъым и пхъур. Улэ Сэбэр ІуащхъэкІэ зэ игъазэмэ, псэху кызыІэщІэмыкІыжынухэм зэралэщІыхъенур, абы кърикІуауэ и унагъуэр зэрызэтекъутэнур Дысэ кыжралуэ ищІэрт. Игъэзащ-тІэ. Хъыджэбз цыкІум тегужеикІри игъэзащ. Зыхыхъэн хуэмейхэм яыхъащ, имыщІэххэу заритащ. Иджы Пагуэрэ Улэрэ я насып зэпцІам къутэжын щыщІидзэnum Дысэ попльтэ. Гузэвэгъуэм зэрехуэри, зыгуэрхэр яхузэрехъэ, и пхъум и унагъуэр зэтриІыгъэну «йолэжъ», ауэ а псори зэрыщхэгъэпцІэжыр ещІэ. ЕцІыхуж абы и пэшэгъухэр – хаубыдыкІар я жыІэдалуэ ящІ, хуащІыр и унафэнущ.

Налышык кыкыну кылыккышлар зыхуейри ешлэ. Ар кышлэклэм Дысэ и Изэгъуэ хэлъш. Тыншу кыхкышлэнукуым, ауэ хушлэнуш. Дысэ а кылыккышлэм зыгуэрклэ хуеижынуш. Ари ешлэ, ари и нэгү кышлэхъэ, зэхех... Сытуи йуэху зэхуэмыдэ куэдым хэлплэрэ!

Тхьэмахуэ кІуам Арщэбэ кыикІри зэлІэфыз кыхуэкІуат. Унагъуэр зыщІэшыхь я жэм псэфыр кІуэдат. «Къэвгъуэтыжынуш, мэз лъапэм фыщылтыхуэ», – яжриІаш. Дысэ зыхищІат а жэмым и бэкхъ зэгъэпэщар езыгъэбгына гузэвэгъуэр. ИщІэжырт езым ипхъу закъуэр, балигъ-ыплэм иува къудейуэ, и ІэкІэ зэрызыщІичыжар, унагъуэ ихьэмэ, нэхъ хъума хъуну шыгугъыу... Мыбыи, псэушхъу арами, анэ гукъеуэ иІэт. Илъэс къэс шкІашІэ кышщІохъуэри, псынщІэ дыд-

эуи кІэшІащ, зы уасэ хуагъэуври, ящэ. Анэ хъуа жэмыр хуейт и шырым гу щихуэну, и нэІэ тету кыигъэжэпхъыну. Иджы, и лъхуэгъуэр кыщысыпэм, и быным хуиту игъусэну, мэз лъапэм зыкыщинэри шкІэбз цІыкІур дунейм кыитригъэхъати, и ІутІыжт. Зыри къапэрымыуамэ, абы и пхъур ипІыжынут, игъэсэнут и щхъэр игъэпсэужу. Ауэ... насып здэщымыІэр цІыхум я деж и закъуэкъым.

Дысэ зэрыжиІам хуэдэ дыдэу, жэм зэщІэсыр мэз лъапэм кыщагъуэтыжаш. ШкІашІэр къабзэбзэт, гъущэт, и ныбэ изт. Нэрылъагъут ар анэм зэрызэшІибзэяр, шэи зэрыхуэмыныкъуар. Анэри, щыпсэфым иІа хъэлъагъыр хэмылтыжу, пкъыфІэрэ псынщІафэу, и нэ псыфхэм-кІэ къахуеплъэкІт кыкІэлтыкІуахэм, и быдзхэр зэкІэшІэпІиерэ и шхуэлъыр шэм кыызэгъуитхъынуш жыуигъэІэу, пэгун хуэдизу зэІышауэ. Псом нэхъ гъэщІэгъуэнырати, жэмырмэ шкІэмрэ я пащхъэм и джабэр иуэжауэ дыгъужь исщ и дзэр зэрегъэшхри, ауэ къэтэджныуи Іэщхэм ябгъэ-дыхъэнуи хузэфІэкІырккъым. ЦІыхухэр кыщыІухъэм, ерагъыгу зыкыІэтри и щхъэр Іуихыжаш. Мис апхуэдэщ Дысэ и ІээкІэр. Иджы къуажэм щагъэхъыбар дыгъужьыр хъэпэщыпхэ зэрищІар. Нэхъыбэр есэжаш Дысэ хуэдэхэм я «ІэщІагъэм» – антыхэхэми адреи лъэпкъхэми игъащІэм къадокІуэкІ ар.

Коммунист къулыкъушІэхэм Іээзгъуазэти, Іэгуиплъэти, джэшыдзти жыхуаІэхэр лъэхъэнэ кІыфІ кызыэранэкІам кыххэнэжауэ щытын хуейуэщ кызыэралтытэри, Дысэ и ІэщІагъэр ира-гъэгъэтІылынут, ауэ я физхэм кыхуагъэдахэркъым. Къэгузавэмэ, дэнэ здэжэнур, хэт зыбгъэ-дыхъэнур? Коммунистхэми абы я партми яхузэфІэмыкІын хузэфІокІ физ Іээм... Дысэ дыгъ-ужьми, шыми, бзуми Іээзгъуэ яхуиІэщ. «Псэушхъэхэм хуэдэу сиІарэт цІыхур, цІыхум мыщІыху яхэтти, нэхъ гугъуш. ЦІыхуипщІым я епщІанэр цІыхукъым – нэщІщ е кІыфІщ. НэщІым зыгъэпсэун гуащІэ, кІыфІым зыщІишэн нэху хъурегъыгъым щыІэм я деж кыщалтыхъуэ, зэи загъ-энщІырккъым, ирикъуырккъым, яхуэчэмыр къалтыхъуэ зэпытщ.

Майе сыту кызыэригъэщІар? Нэхум, хъуаскуэм, бзийм зыхуеший, ауэ езыр къэцІыхугъ-уейщ. Сабий хъэлкъым хэлъыр, и щхъэм илъымрэ и псэм кыщыушырмэ бзыщІащ, щІэхъу-маци, Дысэ кыхуэлъагъуркъым.

...Гъатхэпэ мазэм и кІуэцІкІэ Сэбэр Іуашхъэм пэгъунэгъу къуажэхэм, пшапэзэхуэгъуэ щыхъум, я щхъэгъубжэхэр ягъэбыдэри, нэху щыуэ дыгъэр кыщІэкІыху Іуахырккъым, я уна-гъуэм щыщи дунейм кыитрагъэхъэркъым. А мазэм зы махуэ хэтщ удхэм я зэхуэсыгъуэу, ауэ ар дэтхэнэ махуэрами сыткІэ пщІэн, аращи мазэ псом захъумэж зэрыжылэу. Удхэми а зэхуэ-сым хуэмеижхэри яхэтщ, ауэ «ухуей-ухуэмейуэ» абы я Іуэхур щытыжкъым. Мыхэр щІым епха удмэ, я унафэщІхэр уафэм епхаш, я унафэр ткІийщ. СыткІи жыІэдалуэ удхэм гулыгъэ лей ягъуэт, дэІэпыкъуэгъухэр кърат, пщІэ зиІэ удхэр зэрагъэщІэращІэ хъэпшып цІугъэнэхэм щыщ кыхуагъэфащэ, зэхуэсхэм ирикІуэну. Апхуэдэ къалэжып папщІэ, куэдыр кыдахъэхрэ я псэр шейІаным ІэщІрагъалхъуэ, кыхуагъэлъагъуэ цІыхум узыфэ Іей пкърагъэхъуэ е фадафэ ящІу «лэжъэн» хуейщ. КызыэрыгуэкІ удмэ, фІыщІэрэ цІууэ залауэ жыхапхъэм тесу йожъэ, я унафэ-щІхэм я нэфІ кыщыхуамэ, ажэ кыхуагъакІуэри, мэшэс. ЦІыхухэм тхъэ щаІуэж, удхэм сабийуэ къалэрыхъэр ядыгъуу, Сэбэр Іуашхъэкум щагъэуэв Іэнэм гъэжъауэ тралхъуэ. Ящыщи джэду защІауэ къотІысри унэм кыщІокІуасэ, къалэрыхъэм йопІэстхъ, йопІэскІу, я лыр уфІыщІауэ, зэхэфыщІауэ къагъанэри щІокІуэсыкІыж, аращи, хуэсакъын хуейщ. Дэтхэнэ къуажэми сабийуэ дэсым зыри хэщІырккъым, удхэр зэрылъатэри зыми илъагъуркъым, ауэ Іуашхъэм пэжыжъэ жыл-эхэри щоштэ а нэрымылъагъу къэхъум.

«А си Улэ дахэ, Сэбэр Іуашхъэм сыту Іейуэ укІуат, сынолгъэІути зыпхъумэжыну. Быным и Іуэхур сыту гуащІэ, уи щхъэм уемыгупсысыжу уи хъыджэбз цІыкІум дежкІэ зыбдзат. Тыншу упсэуну арат сызыхуеяр, сызэрыпхуэхъуапсэр. Пэшэгъухэм уи пІэкІи си щхъэр япэщІэслъхъауэ тІум ди хъэлъэри сэ сагъэпшып, си тхыр гъэшауэ, си щІыфэр удыным игъуэфІыщІауэ, фейцейуэ си гъащІэр сагъэхъ. А псор щІэсшэчыр уэ уи щхъэрэ уи псэрэ ухуиту слъагъун щхъэкІэти, иджы, мис, уахыхъаш. Сэ иджыри къару гуэр схэлтыху, сыбдэІэпыкъунуш, ауэ итІанэ-щэ?...»

Дысэ и лъапсэр фаджэлыджэ хъуаш: пцIантIэр ежъужым зэщIиштэжащ, хадэм хисэш-хуэ щыIэкъым, хисэ тIэкIури шыудзым етхьэлэж. Улэ къэкIуэжамэ, дэнэкIи зедз, псори игъэт-эмэмынут, ауэ и кIуэжыгъуэр псынщIэу къос, Пагуэ шыгур къегъакIуэри ирегъэшэж, е колхоз УАЗикыр кыIихыфмэ, нэхъ псынщIэххэу кыкIэлъегъэс.

ТЫАУЗ

I

– Мы сабийр абы умышэ, – Улэ щэхуу Пагуэ йольэЙу.
– Ар абы ишэнуш, – жи езы Майе.
– Уэ зыри кьоупщлакым, – хьыджэбз цыкIум и псэльтэкIэр зэрызэтемыувэм анэр нэхъри егъэнэшхъей. Майе фIэфIщ адэм зыщIыпIэ ишэну мурад зэрищIар,
дэнэми едэ, ишэ закъуэмэ.
– Мыр хуапэ, – жи Пагуэ.
– Мыр хуапэ, – жаIар жеIэж Майи, анэм зыхуигъэзауэ.
– Хэт «мырыр»? Сыт «мыр» жыхуэпIэр?! – Улэ кыщетхъ, хуэмейуэ и сабийр зэрыраша-
жьэри а сабийм и псэльтэкIэр зэрымышхури хузэхыхъэжауэ. Ауэ хьыджэбз цыкIум езым деж
мышхумыщIагъэ лъэпкъ щилгагъужыркым, жиIэми дагъуэ иIэу кыгурыIуэркым.
– Мыр хуапэ бжесIа?! – и макым зрегъэIэт Пагуэ.
– Мыр хуапэ бжесIа? – щэху цыкIуу жеIэж Майе. Улэ зыри и гум темыхуэжу щIокI. Пагуэ
сабий щыгын къабзэ зэтелъыр кьищтэри гъуэлъыпIэм кърикIутащ:
– Майе, «сыхуапэ» жыIэ, «сы-хуа-пэ». Уи анэр умыгъэбампIэу, тэмэму псалъэ. ИIэ,
узыхуейр кыхэх мыбыхэми зыхуапэ.
Майе и адэм йоплъри щэху цыкIуу жеIэ:
– Зыхуапэ...
Самэу зэтелъ щыгынхэм зыгуэрхэр кыхех, хуэмурэ щетIагъэ, ауэ щIыIунэхэм щынэ-
сым, хуэпхэркымы, гынанэу щIедзэ. Лпыр щIокIри фызыр тригъэужыну похъэ:
– Зыри къэхъунукым здэсшэмэ, махуитI-щы дыщыIэнци дыкъехыжынщ. Ди анэри
къесшэхыжынущ.
УедауэкIэ Пагуэ зыри кызырэпумыхынур Улэ кыгурыIуэ. Майе зэеплтыхъри, и
макыр зэтриубыдэжауэ:
– Хъунукым абы щитIэгъахэр, хузэсхъуэкIыжынщ, – жи.
Майе щIэрыщIэу ихуапэри, зрикъузылIауэ тIэкIурэ иIыгъащ. Хьыджэбз цыкIум и Iэб-
литIыр гуэлъщ, IэплIэ сыт хэмыту, и нитIым гуфIи нэшхъеягъуи кыщIихыркым. ЩIэкIыну
хуейщи, тIэкIу кыт্রেIэтыкI, армышхумэ и анэм зыкIи къегуэпэкIыркым.
Щыгын лей хузэрылхъэн хуейщ, унэм зэрыщIэтын вакъэ щаби щIыгъуу. БжэшхъэIум
чы матэ тетщ, шхын гуэрхэр изу илщ, и щхъэр щхъэшпхыкIыжаш, зы хъуржынышхуи бгъу-
рытщ. Улэ унэм илщ шхыныпхъэм щысхъакым, и пщыкъуэмрэ и гуащэмрэ я деж ирегъашэ.
Тхъэм ещIэ адрейми Iыхъэ хухахынуми – Татианэщ зэгупсысыр. Сыт ищIэн Улэ, абы ипIри
Пагуэ и бынщ.
Куэбжэпэм «Волгэ» хужь кыIульэдащ. Рулым дэсыр кыкIри чы матэри хъуржыныш-
хуэри багажником иригъэзэгъащ. Майе и щыгынхэр зэрылтыр, зэрыджэгугуащэр абы щхъэ-
щысыжу, езым кыбгъурылты фIэкIа идакым. И анэм IэплIэ, ба кыххуищIащи, езым и напэр
елъэщIыж. Анэр и гъусэу зэрымтIысхъэри кыфIэIуэхукым, зыщIыпIэ кIуэмэ, аращ зыхуейр.
Адэр шофёрым бгъурысу, лIитIым я щIыбагым Майе кыдэсу йожьэхэр. Анэр гъуэгугу
сабэр къэзыгъэхъея маршынэм кIэлъоплъ. Дапхуэдизу гугъу демыхъми, хьыджэбз цыкIум и
зыужыкIэм зыри хухэлхъэркым. ЩIохъуэпс сабий псоми яхэгъуащэ ищIыну. Гъунэгъу хы-
джэбз цыкIухэр кыххуишэрти, унэрами пщIантIэрами, зыхуейм щигъэджэгурт, и пхъум и гуа-
щэхэри хуит яхуищIат. Майе абы щыгъуэми джэгугъуу кыххуашахэм тIэкIу яхэплъэрт, яхэтти,
гунэс зэрыщымышхуар нэрылгагъуу къахэкIыжырт. А здишэм дауэ ар зэрыщыIэфынур?

– Тыншу ушыс, гуашэ цыкIу? – лIы мыцIыхур сабийм хуоплэкI, мор еплтырккым, жэу-апи иритырккым.

– Хэт деж дыздэкIуэр, Майе? – Пагуэ и пхъум йоупщI, зыгуэр жригъыIэу зэрымыбзагуэр лIы хамэм иригъэлъагъун щхэкIэ.

Адэри жэуапыншэ мэхуэ, ауэ Майе здэкIуэр ещIэ: ТIыаузым.

– Нанэ деж докIуэ, аракъэ, Майе? Нанэ уигу къэкIа? – Пагуэ фIэфIккым и быным дыгуэмыжъафэ кыттеуэнкIэ зэрыхъунур, аращи, зыфIимыгъэIуэху хуэдэурэ сабийр псалъэмаккым хишэну йолIалIэ.

– И, нэху цыкIу, нанэ къэтшэжын? Уигу къэкIаш, аракъэ?

Майе и гур унэ цыкIу хуэдэуш зэрызыхищIэр, зэрилъагъур. БалигъитIыр зыгуэркIэ къеупщIыху, а унэ цыкIум зыщеплгыхъри, къэкIаи, кыкIыкIаи щилъагъуккым, аращи езыри щыму къонэ, къеупщIхэри жэуапыншэ мэхуэ. Зыщ абы и гу-унэм щилъагъур: нанэ къоплэкъэ, къожъэри дурэш цыкIум дэсщ.

– И гум исщ нанэ, – хъыджэбз цыкIум и макъыр щэхуми, «нанэ» зэрыжиIар адэм зэхехри, къэгугфIэжауэ, зоплэкI. Зыкъегъэзэжри къыбгъурыс лIым йоупщI:

– Зэхэпха си пхъум жиIар?!

ЛIым и щхъэр егъэкIэрахъуэ, зэхэсхаккым жыхуиIэу.

– Нанэ сигу къэкIаш, жи! – къэхъуар бэлыхуэ узыщыгугфIыкIыну зэрыщымытыр къызыгурыIуэ Пагуэ и макъыр къызэрыгуэкI ищIыну яужь итщ, ауэ зэрыгугфIэр хуэбзыщIырккым.

Майе маршынэ щхъэгъубжэм доплъ, лъэныкъуитIымкIи кIапсэлъэрышэу зэкIэлъыщыт унэхэмкIэ ещIыха уэрамым ироплэкъэ. Зэм куэбжэм кыдэувыкIауэ зызыплгыхъ балигъхэр елъагъу, тетIысхъэпIэхэм тес дадэ-нанэхэм яхуоплэкI, джэгум дихъэха сабий гуп цыкIухэри къыщилъагъу кыхохуэ. Зыдэж къуажэхэр бгы абрагъуэхэмкIэ къегъэбыдэкIащи, хъыджэбз цыкIум зыхешIэ ахэр узыщыгугъ хъун быдапIэу зэрыщытыр, я дзыхъ ирагъэзу и лъапэм кIэ-щIэтIысхъа цыхухэр зэрахъумэр. ЗыхешIэ, ауэ хужыIэнуккым, жиIэнуи елIалIэрккым. Майе и щхъэм допсэуж, зэкIэ нэгъуэщI кылгыхъуэрккым. Ауэрэ къуажэхэр къаухри бгырэ Iуашхъэрэ фIэкIа имылъагъуж мэхуэ. КIуэмжэм, кIуэм-жэурэ, гъэщIэгъуэну зызыхъуэж дунейм хохъэ. Зэм и нэхэр толыдэ хъупIэ хуитхэм, зэм мэз щхъуантIэм псэ зыIут куэд зэрыщыпэкIур зыхешIэ, нэхъыбэрэ зэплтыр бгыхэм дыжыныфэ бгырыпх къраупщIэхэ хуэдэ, тепсыпсыкIуэ къежэх псыхэраш. Псэ яхэтщ абыхэм, хъыджэбз цыкIум ар фIуэ ещIэ. ИтIани а псы къежэххэр зэхэлъэдэжу къэхъуа псыхъуэшхуэм езым и псэ цыкIур тIэкIу пэлэщIэ ищIмэ, нэхъ къештэ, егъэшынэ абы щызэхыхъэжа къару лъэщым. Бгыщхъэ уэсхэри къошIыIэкI, нэхъ къиштэр удзылэкъэ щхъуантIагъэхэраш. Апхуэдэу, нэм илъагъум елгытауэ зыхищIэхэм захъуэжурэ, ар сабийм къытехъэлъащ. И гуашIэ мащIэр пэмылгъэщыж щыхъум, гури псэри зыхъумэ жейм хилъэсаш. Ар нэгъуэщI дунейщ, езым и хабзэ иIэжу. А дунейм Майе къыщелъэгъыхъ, мис, аузым щхъэ-щолъэгъыкI, зэм «Волгэ» хужьыр зрижэ гъуэгум къыщхъэщохъэ, къуршхэмкIэ егъазэ...

– Майе, дыкъэсаш! – жи адэм.

ТIыауз къалэ цыкIум Майе и щыпэкъакIуэщ. Дэни хуэдэу, мыбыи дыгъэ къыщопс, жыи къыщопщэ, сабафэ щхэкIэ, сабэншэщ. Мыбы дэт унэхэм хэлъ щхъэгъубжэ зэпэллIимэхэм я щхъэм нэгъуэщI кытетщ, абы ищхъэжым иджыри кытетщ, псори зэхуэдизыбзэщ. А унэхэр зи инагъ ущIыхъэмэ, ущIэгъуэщэнукъэ? Ящыщ зым щIохъэ зэадзэпхъур. ДэкIуеипIэ къэгъэш-нэгъэшымкIэ докIуей, ещанэ къатым носри зэхуэплъэу хэлъ бжэ зэщхытIым язым бгъэдохъэ. Майе шхынымэ къыщIэхъэ: зыгуэрым кIэртIоф егъажэ, бжыи куэду хэгъэлыбжэуэ. Псыунэм и щIэтщ. Майе и гур къокIуэ, и щхъэр мэуназэ, и лъакъуэр щIошIэри къомэх.

Iэгу пхъашэ и щхъэфэм къыдалгъэмрэ макъ шабэ къепсалгъэмрэ зыкърагъэщIэж. ТIури фIэфIш, и псэм Iэпех, и гум дохъэ – и нанэраш зейр. И нэр къызэтримыхуэ и напIэм къызэпхроплъри, нэху зашIэу зэщIэблэу елъагъуэ и анэшхуэр. Нанэ и нэхум хэджагуэу щылыфынут Iэджэрэ, ауэ абы уфафэу зы ныбжышхуэ къыщхъэщытщ – ар и адэм ейщ.

– Мы сабийр шхауэ къепшэжъа? – гузавэм игъэкIэзызыхъ макъкIэ щIоупщIэ нанэ.

– Сэ сщІэрэ? – жи и адэм, и пщІыр пэжыфэу игьэлуну егугьуурэ. Улэрэ езымрэ зэдэуэху маршынэр къэсри, сабийр мышхауэ къраггэтІысхьат. Пэжыр жиІэмэ, анэр шхыдэнущ, Пагуэ абы хуейкъым.

Маие къызэфІотІысхьэ. Нанэ и нэхур иджыри зэщІоблэ, адэм и ныбжьыр мэкІуэдыжри и теплэр къонэ.

Пэш цІыкІум щІэтыр мащІэщ: сырэ, Іэнэ, шэнтитІ, гьуэлъыпІэ бгьузэ. УщызэкІэщІэплъу къабзэщ. Блыным фІэлъ гьуджэ хьурейм тредзэ щхьэгьубжэм къыдидз пщыхьэщхьэ дыггэ нэбзийхэр, абдежым зыкыщаггэшыжри, езы гьуджер мыгьуджэу, щхьэгьубжэ хьурейрэ дыггэр абыкІэ къыщІэпсэу фІэкІа умыщІэну, пэшым зыщызэбгрепхь. Маие нэбгьузкІэ къеубыд а дыггэ нэбзий щабэм и гуащІэ кІуэщІым щыщ. Езым ейр кІуэщІыпаци, мор зыщІешэ... Бжэр къыІуехри бжэщхьэлум лІы лгьаггэшхуэ къобакгьуэ.

– О-оо, хьэщІэ диІи!

– Уи къуэшыр хьэщІэмэ, къикІащ, бггэхьэщІэнщ, – жи анэм.

– Мы пІэкум ис къупщхьэ гуащэри хэт? – лІы сырыхур Маие хуогуфІэ. Маие нэбгьузкІэ дыггэ бзий къеубыдри щыщ, хьуреггым щекІуэкІыр зыкІи къыфІэмыІуэхуу.

– Жеящ, къэуша къудейщи аращ, – жеІэ нанэ, сабийр и адэ къуэшым зэремыплгьыр гуажэ щимыщІыну. Іэдэм и Іэ фІыщІитІыр итхьэщІыну щІокІри, кІэрыкІалауи къыпхуэмыщІэу къеггэ-эзэж. Езым хуэдэ лэжъапІэ къыкІыжахэри зытхьэщІыпІэм къэкІуат, я Іэр яггэкъабзэу Іэнэм пэрытІысхьэну пІащІэхуэ. Псоми пэш зырыз яІэу щІэсщ, ауэ зытхьэщІыпІэри, зыггэпскІыпІэри, пщэфІапІэри, псыунэри зэдайщ. Мы унэм щІэсхэм псоми я лэжъапІэр зыщ, зи дэкІыггү-эхэр зэггүсэу щІокІ, зэкІэлгхьэужьу къокІуэлІэж, аращи, заггэпскІын, я Іэр патхьэщІыкІын щхьэкІэ зыр зым йожьэж.

– Ухуеймэ, сабыныр бухыху щыхуэ, мыр кІэрыкІынукъым, – жи, и Іэм хия ІэпапІэ фІыщІ-эхэм Маие зэреплгьым гу лгьытауэ. Хияри зыгуэрщ, ауэ хьыджэбз цІыкІур зэплгьыр Іэдэм и Іэбжъанэхэращ. Ахэр хьуреишхуэщ, иушкүмбащи, шейщІэт цІыкІу хуэдэщ. Маие зыхешІэ Іэдэм и гьащІэр зэрыхьэлгэр. Езыр нэшхуэггүшхуэну яужь итщ, ауэ и пІІэм нэрымылгьаггү хьэлгэ илгьщ. Ар адреихэм ямылгьаггүми, Маие елгьаггү. Іэдэм и лэжъапІэр къицІыхуну хуейщ. Кгьехь-улІэну пІэрэ?

Іэдэм дуней хуитым зэрытетым нэхрэ нэхьыбэрэ щІы щІаггым щІэтщ. Щыггын къабзэ щыггүу унэм щІокІ, къуршым драшей, гьуанэм йохьэри, япэ зыхуэзэр зыхуэпапІэращи, щІохьэ. Блыным хэукІа фІэдзапІэхэм фІэлгьщ Іэпкългэпкгьыр зэрыщыту щІэзыхьумэ зэпыт, щэкІ пхьашэм кыхьэщІыкІарэ щыптІэггэныр гуггү ищІу ткІийуэ. Хьэршым зэрылгьатэ скафандрым ещхьщ. Мо куэдым ямыщІыху щыггыныггүэр екІуэкІыу зыфІэлъ пэшым щІыхьэху, Іэдэм къыщохгү зы къэгупсыса дуней гуэрым къыщыхутэу. Адреихэми хуэдэу, ераггкІэ и «скафандрым» йопщхьэри, къыкІэлгьыкІуэ пэшым щІохьэ. Мыбдежым уэздыггэ зыхэт гьушІ пыІэр къыщрат, цІыху къэс езым ейуэ бжыггэ зытет жэз хьурей цІыкІу и ггүсэу. И лэжъэггүхэм яхэту адэкІэ зэпрыкІыпІэ кІыхьу пхырыхам ирокІуэри, шахтэм езышэхыну лифт щхьэ Іухам йотІысхьэ. Лифтыр зыггэлажьэм шахтггхэм я жэз хьурей цІыкІур яІех. Ещхьыркъабзэу, къаггээ-жмэ яритыжынущи, ІупщІ хьунущ псори шахтэм къыкІыжарэ зыгуэр къинарэ. Лифтыр йожьэ. Ар апхуэдизу псынщІэу зокІуэри, я дамэр зэггэкгьауэ зэхэт цІыхухуэ гупым я хьэлгьаггым фІыуэ хэщІу къащохгү. ПыІэхэм хэщІыхьа уэздыггэм я закгьуэщ нэху къэзыдзыр. ТхьэкІум-эхэр зыгуэрым къыІуикүдэ хуэдэу мэхьу. Лифтыр шахтэм носри къоувьІэ, гьушІ тІысыпІэхэр зиІэ мафІэгү цІыкІу щытщи, псори йотІысхьэ, мафІэгү цІыкІур щІопхьуэ, дэггээеиггүэми еггэ-эзыхыггүэми къыпхуэмыщІэу кІуэщІыркІ зэпрыкІыпІэ пхырыхам и кІыхьаггкІэ ирикІуэ гьушІ гьуэгүм тету. Дакгьикгэ зыхыблкІэ кІуауэ, къоувьІэри псори къокІ. Зи лэжъэггүэр зыхухэр къэкІуахэр къызэрыкІа мафІэгү цІыкІум йотІысхьэ, фІэхгүс зэрах, псалгьитІ-щы зэпадзыж. КгэкІуахэр иджыри лгьэсу зыкъомрэ пхрыкІын хуейщ, лэжыггэ къащыпгэплгьэм нэсын пап-щІэ. Гупым яхэту Іэдэми пхрокІ, и лэжъапІэм нос, пщІий, вольфрам, молибден хьуггүэфІы-ггүэхэр къызыхах мывэр нэхьыбэу къызэрыгуиудыным хущІокгү. Лаггым щІалгхьэу къыщы-

гуауди щыIэщ, ауэ Iэпщэуэн лэжыггэр ирокъури къолыж. Гугъу зрамыггэху хьунукъым. Зы дэкIыггэу лэжыггэм пэрыхьэм кыхуаггэувам хуэдиизыр кымылэжмэ, абыхэм яггэчэмар зэыхуэукIыну гупым наггэсыжын хуей хьунуш. Ар цIыхуггэкъым, напэкъым, араши, лгэкI кыамыгганэу мэлэжэ. Iэдэм и Iэхэм дыркъуэ кытохуэ, и Iэпэхэр пеушэбыкIыж, Iэбжанэхэр еупIэщI. И тхьэмбылыраш нэх гугъу ехьыр – щIы щIаггым махуэ псокIэ щыбэуэн хуей мэху.

«Мыр хьунукъым, си къуэш, ауэрэ узыншаггэ жыхуаIэ уимыIэжу укьэнэнуш. Сэри сыщI-эташ а шахтэм, сощIэ зищIысыр. ЕджапIэ узггэкIуэнуш, инженеру еджи, кьэбггэзэжынщи шахтэм уемыху, дуней хуитым утету улэжээнщ», – Пагуэ и къуэшым зыщIиггэкъуэну хуейш, ауэ модрейм кыжраIэр зэхимых хуэдэщ. Илгэс щэщIым хэт еджапIуэ кIуэр? Анэр и бынитIым кыахоплгэ, и къуэрылгхум хуоплгэкIыжри хоцэтгI.

«Пэжкгэ сэ жысIэр, дянэ? Мыр еджэн хуейш! Куэдрэ хурикъун и гуггэ а зыпэщIэт лэжыггэ хьэлгэм?» – Пагуэ жиIэр кыдаIыггыну хуейш, ауэ нанэ щымш.

Iэдэм и еджэныр хэтIэсащ, зэманыр IэщIэкIащ, ар зыхешIэри, и къуэш нэхыжыым пэмыуу зэрыфIэкIын жэуап кьелгыхуэ:

– Сэ уэ жыпIэр кызгуроIуэ, седжэну сыхуэмейуи аракъым, ауэ уи ахьшэкIэ седжэнукуым. Кьэзлэжыр зэхуэсхьэсынщи, мис итIанэ...

– ИлгэситI мэху мыбы узэрыщыIэрэ, зыгуэр бггэтIылга?

Iэдэм погугIыкI:

– Уэ сэрэкъым укышщIэкIуар, ди анэр пшэжынураши, ныпхуэкIуэжмэ, шэж. Ар зэрыщыI-Iэр сэркIэ зы фIыггэу ирокъу, ауэ пэш нэщIым щIозэшыхьри, согузавэ. Сэ махуэ псом солажэ, пщыхьэшхьэм щIалэхэм садыщысын хуей мэху, апщIондэху и закъуэш.

– Сызэшкъым сэ, цы зэрызохэ, тIэкIу сожышщIэ, сопщIафIэ, ауэрэ махуэр макIуэ.

Пагуэ и анэр имыггусэу кIуэжынукуым, ауэ игу дахэ зэрищIын псалгэ кыхуэггэуэт-кыым. Зиггэгусэу кыдэкIа анэм ебггэггэзэныр Iуэхуш. Пагуи дахэ жызыIэфхэм ящыщкыми, нэхьри гуггэу йохь. Сытми, игу илгьыр желэ, а жиIэри и фIэщщ:

– Сэ уи жаггэу сщIамэ, кысхуэггэггэу. Уи нысэм иджыри зыгуэр кыбжиIэмэ, езыраш унэм щIэкIынуш. Псалгэшхуи зэлэпамыху пщыхьэшхьэшхэ ящIри мэггэуэлгыж. ГгэуэлгыпIэ закъуэм нанэрэ Майерэ хэлгыш, зэкIуэцIыпх-зэкIуэцIыплгхэ хуэ ггэуэлгыпIэ псынщIаггэуэр Пагуэ кылыггэсащ, езы Iэдэм и ныбжэггум деж нэху кышщекIынуш. Майе и нанэм IэплIэ ирешэкI, зэхуэзэша анэшхуэмрэ къуэрылгхумрэ зызэшаггэнщIыжыркъым. Нанэ хьыджэбз цIыкIум и щхьэпхэтIыгум ба хуишщIащ – асыхьэту абдеж дьдэм ггэггэа хужь кышщызэрыкIащ.

Пагуэ и бзэху ггэуэлгыпIэм изаггэркыми, зеггэджэрэз, иггэкIыргыу, иггэтхьэусыхуэ. Жейм емызэггыр нэхумыщу кьэтэджщ, Iэуэлгэуэ имыщIыну хуэсакъыурэ зихуапэри, щIэкIащ.

– Напэ мытхьэшщIу цIыхум уахэмыхэ, – кIэлгыIушэщIащ нанэ.

Майе адэм и лгэ макъым щIодэIу. Ар пэш цIыкIум щIокIри ещанэ кьатым и пырхуэ кIы-хьым ирокIуэ, дэкIуеипIэхэмкIэ йох, пщIантIэм кыдохутэри уэрамым тохэ, макIуэ-сыкIуэ, макIуэ-сыкIуэ, хобэкъукI, и напщIэри уфаш...

Нанэ жэз тасыр кыггэуэври андез ишташ, пщэдджыж нэмэзыр ищIри нэмэз щыггэр иIыггыу пIэм итIысхьэжащ. Майе и напIэр зэрыкIэзымыкIэ кыгурыIуат ар зэрымыжейр, ауэ езыр-езыру кьэплгэху и гуггэу ищIынукуым. Майе мэжеижри куэдрэ кытезыггэзэж и пщIы-хьэпIэр елгэгу. КIыфIыггэ гуэрым хэтши, хуаби щIыи зыхищIэркъым. Ваггэуэхэм яку езыр итщ. Зиплгыхьурэ ЩIыр кьецIыхуж. Ггунэггэу зыхуешщI, кьашхьуэри щхьуантIэри зэхецIыхукI. ЩIы щхьэфэм теувэну и лгэкъуэ ижыр ешири – и лгэтхьэмпэм нэхьрэ зытеувэну ЩIыр нэхь цIыкIуш. Тенджызым хэувэну хуейкыым... Дэнэ иджы здэкIуэнуш? КыздикIам иггэзэжынуш? Ар дэнэ?

Майе и псэм гуггэуехь гуэр зэрытелгьыр нанэ елгэгури, телгэшщIыхьурэ кьеггэуш. Нанэ и IэплIэр сыту хуабэ, и Iэ пхьашэхэр сыту щабэ.

– Нанэ...

– Сыт ушцIэггыр? Уи адэр кьэкIуэжынуш мыггэуэ, умыгг...

Майе и адэм кІэлтыгыну игуи кьэкІыркым. Абы и хьэлкым зыгуэрым кІэлтыгупсысэу, кІэлтызэш. И нэпсыр кышцІэзыхуар ищІэнур ищІэртэкьыми аращ. А зы закьуэращ зыгъэд-зыхэр – хэкІыпІэ щимылъагьукІэ, и щхьэр, и пкьыр здихьын щимыгьуэткІэ, зыгъэпщкІупІэ щыхуэныкьуэкІэ.

Нанэ хьыджэбз цІыкІум зрегъэтхьэщІ, зрегъэхуапэ. Іэдэми кьэкІуэжащи, ипщэфІар Іэнэм кытрегъэуэвэ, Іэдэм шей игъэващи, кьахурекІэ. Майе и шейм хоплэ, плтыжыфэ дахэщ, Іупэм езэгъыу упщІыІуащ. Зы Іубыгъуэ ищІщ, тІэкІурэ и жьэм жьэдигъэтри иригъэхаш. ЕтІуанэуи еІубаш, ауэ хуегъэхкьым, и жьэм жьэдэту иІыгыщ.

– Егъэх, си хьыджэбз цІыкІу, – мэлъаІуэ нанэ. Дэ дышхаш, уэ шейм уеплту ушысурэ. Егъэхи иджыри еІуб.

– Майе, ушхэмэ, сэ экскурсие усшэнущ. Умышхэмэ, зыщІыпІи усшэнукьым. ИІэ, зыхы-умыгъэныж си экскурсием, – жи Іэдэм.

«Экскурсие» псалъэм кыкІыр фІы дыдэу ещІэ Майе – зыплтыхьакІуэщ. Зыплтыхьыну хуейщи, шей Іубыгъуэр ирегъэх. Абы фІэфІщ зыщІыпІэ щашэм деж. Нанэ игъэжъа щІакхъуэм йодзакъэ, анэшхуэри мэгуфІэ. Іэдэм нобэ и зыгъэпсэхугъуэ махуэщи, и хьэщІэ цІыкІур тригъ-эуну хуейщ, дауэ махуэ псом унэ блынджабиплІым щыпІыгын сабийр... И кьуэшыр здэкІуар ещІэ, ар щІэх кьэкІуэжынукуьым. Нанэ кьуэрылхур ихуапэри Іэдэм кыІэщІилтыхьаш:

– Мыбы хуэсакъ. Жыжъэ фымыкІуэ, жьапщэщ.

– Мы щІыпІэр сыт щыгъуи жьапщэщ, ар дызэсэжа Іуэхущ.

Кьалэм сабий щытебгъэун иІэкьым. Аращи, Іэдэм сабийм и Іэпэр иІыгъыу лэжъакІуэхэр Іузыш маршынэм итІысхьэри шахтэм кІуащ. Майе ирегъэлъагъу:

– Мис бгым дызэрихъэ бгъуэнщІагъхэр.

Майе и бзэр кьеутІыпщ.

– Сеплыну сыхуей, – жи.

– Абы уеплын щхьа, бгы гъуанэм уихъэу адэ нэс уехын хуейщ, – жи адэ кьуэшым. И гугъэщ Майе шынэу щІегъуэжыну.

– Сешэхи сыгъэлъагъу, – Майе тегушхуэныгъэ хэлтыщ. Зи макъ куэдрэ кьэмыІу и кьуэш быныр кьопсалъэ, кьольэІу – Іэдэм и гур дауэ щабэ кьэмыхъунрэ... Сыт абы хэлтыр – езыр апхуэдизрэ зэрызекІуа гъуэгум сабийр и гъусэу ирикІуэным?

– Уделэ уэ? Ар ядэнукьым! – кьыжраІэ и лэжъэгъухэм.

Іэдэм шахтёрхэм я унафэщІым бгъэдохьэри йольэІу и хьэщІэ цІыкІур шахтэм щІригъэ-шэну.

– Хьэуэ, сыкъащІэмэ, сыІуагъэкІынущ. Мыр сабий теупІэкьым, уи жагъуэ умышцІ, – кьы-жреІэ.

Іэдэм щІэлъэІуар кьызэрыхуамыщІам кытригъэхьат, сабийми щыукІытэ хуэдэт, кьызэ-ригъэгугъар хуищІэжыфтэкьыми. Хуейт мо хьыджэбз махэ, гуащІэмащІэ цІыкІур игъэгугъуфІэну, игъэгущхуэну, гукьыдэж иритыну. Сытым кьыхэкІми, Майе щеплкъІэ, Іэдэм и гур пыхырт. Езыри кьыхудоплтей:

– Сеплыну сыхуей...

Лпыр зэуэ кьогугъІэж:

– КъэсщІащ сщІэнур!

ЛэжъакІуэхэр кьезышэкІ шофёрым йольэІу шахтэжымы нигъэсыну, модрейми куэдрэ зригъэлъэІуакьым, жыхуиІар хуищІащ. Іэдэм фІыуэ ецІыху щІыпІэр, лэжъэн щыщІидзам а шахтэжырат мывэ кышцІэхыпІэу цытар.

– Ауэ дыщІыхьэу дыкышцІэкІыжынуращ, куэдрэ узыпэдгъэплъэнукьым, – жреІэ кьэзы-шами, Іэдэм сабийм и Іэпэр иІыгъыу кьыр гъуанэм щІохьэ. КІыфІым зэрынэсу нэхурьдзыр щІигъэнащ. Арыншамэ зыри ялъагъунутэкьым...

Мыбы щылэжъауэ щыта цІыхухэм я пщІэнтІэпсу мывэмрэ пшахъуэмрэ зыщІафар Майе кышцІехьэ. ЩІым езым и мэмрэ кьыхэкІ псыІагъэмри зыхешІэ. ЩІыр, цІыхур, абы и пщІэн-

тIэпсыр – мыхэр зэпхаш, Майе ар зэреггэзахуэ, ауэ хужыIэрктым. Куэд кыгурыIуэ, и щхэм щызекIуэ кьомырэ и гум зэриггэзахуэмрэ ираггэш, и гуащIэр щIах.

– Мис мыращ ди шахтэжыр. Иджы нетIэ дызыщIамыггэхьам даггэIэпхуащ. Пльаггурэ мыр зэрыкуур, зэрыкIыхьыр? Мис а кьомыр уадэ защIэкIэ шахтёрхэм кьраудауэ аращ. Мыбы мывэу щIашар куэд дыдэ мэху. Ахэр икIи льяпIэщ. ХьуггэуэфIыггэуэ жыпIэ хьунуш.

Майе и адэ кьуэшым йодаIуэ, абы жиIэр езыр зыщыггэуазэ гуэру кыщохуэ, ауэ зыри пидзыжырктым.

– НакIуэ иджы, гуащэ цIыкIу, дыщIэкIыжынщ, – жи Iэдэм. Абдежым и нэхурьдзыр мэун-кIыфI. Зэридзэ хуэдэу ищIаш, теуIуащ, ауэ кьэблэжтэктым.

– Гуащэ, мы си джанэ кIапэр убыди сыIыгг, умышынэн хуэдэу, сэ мы нэхурьдзым и уэздыггэр кыкIуэтауэ аращи, ислуэнтIэжынщ.

Iэдэм пэщэщэн иухуэ нэхурьдзыр щыщIиггэнэжам, Майе джанэ кIапэр иIыггыжтэктым, гьунэггэуи щыIэтэктым. Хьуреггым нэхур треггэпсэ, шахтэм нэхь куууэ щIохьэ, кьокIуэтыж, маджэ, ауэ хьыджэбз цIыкIур кьыпэджэжырктым. ЖэрыггэкIэ кьыщIожри, и бгыр щIиггэщэ-этауэ маршынэм илть шофёрым йожалIэ, арщхэкIэ Майе кьыщIэкIыжактым, хьэуэ, хьэуэ, дэнэ кIуами, сабийр шахтэм и кIуэцIым щыIэщ.

– Мыр сабий здэпшэ хьун щIыпIэ, сыт мыггэуэм щхьа уигу кьэкIа ар? ЛIот-тIэ кьольэIум, сабийм жиIэу хьуар хуэпщIэн хуейктым!

Iэдэм абы жиIэми емыдаIуэу шахтэм щIолггэдэж, нэхурьдзыр Iэтауэ иIыггыу. Хьыджэбз цIыкIур щыIэщIэкIэрэхьукIа щIыпIэм нэс еггэзэж.

Шахтэ ехыпIэри жыжэжтэктым. Iэдэм игу кьэкIар и щхэм доуеиж – Майе абы ехуэхэггэнуш!

Ехуэхатэктым. Хуэмурэ, зихьумэжурэ ехаш, кIыфIым хэту. Хьэуар хурикьут. Балиггхэр я щхьэр щIэггэуэ фIэкI щыземыкIуэф бггэуэнщIаггым сабийр зэфIэггэуэ щIэгг.

Iэдэм еггэзыхьыггэуэ задэмкIэ йох, гужьеящ, мэпIащIэ. Майе кIыфIым кьыхелггэжыкIри, гуггIэшауэ мэкIий... Абы и кIий мактым Майе зыкIэлгыплть ггэщIэггэуэныр еггэкIуэдыж. Еууей, сытым щхьа зэран хьуа... Хьыджэбз цIыкIур мыбы кьэзышар бггэуэнщIаггым и кьуэггэ-энапIэ жыжэж кьыщIидз нэхуггэрат. Абы кьыгурыIуат ар зэрымыуэздыггэр, зэрымыдыггэр, зэрымыуэздыггэ нэфыр. Дауэ зэхыумыггэкIынрэт а ггэуэзыр зыхэт нэхуггэр кьыздикIыр... Iэдэм зэриггэсэри кьыфIэмыIуэхужу, Майе и гулгытэр зыубыдар зищIыс дыдэр кьыщIэну екIу-этэхуэ щIидзаш. Зэи и льякгэуэр щIэжри джелаш, и льяггэжэри и IэфракIэри фIыуэ трит-хьуу, ауэ ари кьридактым, кьэтэджыжри и ггэуэггум пишащ. Мис, кьэблэггаш кьуэггэнапIэм. ЗанщIэу кьуэкIын дзыхь ищIактым, хуэмурэ и щхьэр кьуиггэжри нэ льяныкгэуэкIэ пльащ. Илггэуар псысэхэм хэту зыщыггэуазэ гуэру кьыщыхьури, и щхьэр кьуиггэжыпаш. Кьыщехым кьуэггэнапIэу фIэкIа кьыщымыхьуами, кьылггэуар пэш хуэдиз хьууэ бггэуэнщIаггэ Iэху-итлггэхуитышхуэт. КьэщIэггэуейт ггэуэз зэрыщызекIуэр зыхэплггэжыкI нэху зэхэмыбзыр кьы-здикIыр, ауэ ари фIэггэщIэггэуэныжактым нэхь ггэщIэггэуэныж щыIэти. Утыкум исщ Майе цIыкIужьей зыщIэхьукI псэушхьэ абраггэуэ гуэр, и щхьэр шындыхьуоушхьэм ещхьэрэ и кIа-пэшхуэр щIым триупщIэу. Мыбдежыр щIыIэ дыдэт. Ар зыуи кьызыщымыхьу псэушхьэ абра-ггэуэм и нитIыр теубыдащ уэздыггэм хуэдэу кьаблэу хьурей ггэпща и пащхьэм итым. Хьурейр хуэмурэ зэм ижымыкIэ, зэм сэмэггумкIэ щэнауэу мэхьей.

АпхуэдизкIэ а Iуэхум дихьэхаш псэушхьэри, и нитI кьыщIуукIыр хьурей щэнауэм кьы-трезыггэхын щымыIэу кьыщыхьуат Майе. Iэдэм и джэ макггэр кьызэрыIуу, нэхуггэ мащIэри псэушхьэшхуэри льяужыыншэу кIуэдыжаш. КьэхьуамкIэ мыарэзы Майе, адэкгэуэшым гужье-яуэ езыр кьызэрилггыхьуэр кьыгурыIуами, зиггэхьеяктым, кьеплггэкIактым. Iэдэми, псом ящхьэр арати, псэууэ кьыггэуэтыжа хьыджэбз цIыкIур кьыпхьуатэри дуней хуитым кьытрихьэ-жаш.

II

Анэшхуэр къэштат хьыджэбз цыкIум и IэфракIи и лъэгуажьы уIэгъапхэ къешэкIауэ, и шыгъыныр зэхуэфIеяуэ IэплIэкIэ кышыхушIахьэжам. Iэдэм фIыуэ игу къэкIат сымаджэщым я уIэгъэпхым деж ишэу теудахэр иригъэкъэбзэну, иригъэпхэну. Анэшхуэм сабийр зэпеплтыхь.

– Къупшхьэ къута, зэрыпкIа сыт иIэкъым жиIащ дохутырым...

– Делэ ухьужат?! – Жануэс мэшхыдэ. – Уи къуэшым и сабий закъуэр пIэшIэкIуадэ пэтащ. Сэ пщIантIэм сыкышIыдэкIар мыбы си зэран екIыу жалати аращ. Иджы мыбы и анэм якуI пэтащ си быныр жиIэми, пэжкъэ?!

Iэдэм и щхьэр пэшым щIихри щIэкIащ. Майе зыри жимыIэу щысащ апщIондэху. Адэ къуэшыр щIэкIа нэужь, и бзэр къиутIыппащ. Майе щыпсалгъэ закъуэтIакъуэххэр унэм щIэсым я гуфIэгъуэшхуэт, ауэ иджыпсту жиIэм Жануэс игъэгуфIэркъым.

– KыфI, нэху, KыфI, нэху, KыфI, нэху. Щыкъатибл, блогъуэ...

А псалгъэхэр сабийм кызыыхар анэшхуэм жриIэу щыта псысэхэращ.

Илъэсищ щыхуам, Майе иджыри псалгъэртэкъым. Жануэс псысэ цыкIу жриIэурэ къигъэпсэлащ. Кышциудауэ нанэ и псысэхэр жиIэжырт. Макъхэр тIэкIу пIытауэ кыжыэдэкIырт, цэхуут зэрыпсалгъэр, ауэ ар Iуэхутэкъым – сабийр къэпсэлащ!

Блэмрэ хьэндьркъуакъуэмрэ ятеухуа псысэрат жиIэжыр. Анэр гуфIащэри гъащ. Пщы-хьэщхьэ хъури, адэр кыдыхьэжащ, мо гуфIэгъуэшхуэм кърихьэлIэжащ. Гъэхуауэ таурыхыр кыжезыIэжа и пхъур дрихьеящ, кърихьэхащ, и IэплIэм ису хьэблэм дихьэри зыхуэзэм яригъэлъэгъуащ и пхъур зэрыпсалгъэр. Хьэблэм дэххэр унагъуэм къадэгуфIащ. Хыирэт къежэкIри нэпс нэпцI щIипIытIыкIащ. ЕжэкIыжри, унагъуэм ящIэнуIами хунимыгъэсу, дэлэнищ иIыгъыу кыигъэзэжащ – ар хабзэт, гуфIэгъуэ хъуамэ.

– Дэлэн кыпхуэсхьащ, KIунанэ цыкIу, «дэлэн» жыIэ! – зыхуригъэзыхауэ хьыджэбз цы-кIур хегъэзыхь. Мобыи блэмрэ хьэндьркъуакъуэмрэ теухуа псысэр къригъажьэри и Kыхьагъ-кIэ кыжриIащ.

– Фшхы, кхьыIэ, фымыгъэупщIылуу, – Хыирэт и нэхэр иригъэджэрэзыхьри щIэкIыжащ.

Майе жиIэж псысэм унагъуэр куэдрэ ирипэгаш. Нанэ кызэрыжыэдэкIа дыдэм ещхьу кьелуэтэж. Ауэрэ и Iэ-и лъэ ищIу, зытепсэлъыхьхэм запищIыжу хуожьэ. «KIуэм-лъэм, KIуэм-лъэуэ» щыжиIэкIэ, езыри макIуэ, малгъэ. Улэ ар япэу щилъэгъуам, пыгуфIыкIащ – сабийщ, мэджэгу. ЕтIуанэу, ещанэу... махуэ къэс. Иджы «щыкъатиблыр» кыыхэхьащ. ПIэкум ищи, еплтыхьурэ зыгуэр желэ, макъхэр егугъуу къепсэлъ. «Щыкъатибл... щыкъатибл...»

Нанэ и щхьэфIэпхыкI гъуабжэр фIэщэтри, и щхьэц тхъуар кышIэщащ, ауэ ари кыищI-эркъым, хьыджэбз цыкIум тогузэвыхьри.

– Делэщ а бгъуэнщIагъым узышар, губзыгъэм абы сабий ишэну? Уи адэм къелыну ар иджы? Сэри сыт кызжиIэнур? Щхьэ хуэбугъыппащ жиIэнкъэ?

Жануэс и нысэмрэ и къуэмрэ захуигъэгусати, кыттридзэри щIалэ нэхьыщIэм деж Tы-ауз къэкIуащ. Гуныкъуэгъуэ яку кышIыдэкIари Майет. Зи псэлъэгъуэ блэкIа сабийм елIэлIэн хуейтэкъэ – нанэ абы зэпымыуэ епсалгъэрт, псысэхэм и тхьэкIумэр тегъэхуауэ зэредаIуэм гу лытати, мыувыIэу жриIэрт. И нэ цыкIуитIыр кытриубыдауэ къеплгъу псысэм и Kыхь-агъкIэ къедаIурти, ар и гуфIэгъуэт. Нанэм жиIэр кызэрищтэр зылыагъу къуэмрэ нысэмрэ сабийр дзыхь кыхуащIыпаш. КыхуащIами, хушIегъуэжахэщ – Майе псысэ фIэкIа кыфIэмы-Iуэхуж хъуащ. НэгъуэщI зыми едэлэуэну хуейтэкъым, сабийхэми зэрахэмыхьэт. Езым и ныбжь-хэм хэтыфу есэнщ жалэу зрата сабий гъэсапIэм тхьэмахуэ фIэкIа мыкIуауэ, хьэргъэшыр-гъэ къэхьащ. Зи щытыкIэр зыми емышхь сабийм гъэсакIуэр кышIэгубжыащ. Абы емысар кы-зэкIуэкIащ, Kийуэ, гъыуэ хуежьэри, ящыхутемыгъэужым, пэш нэщIым щIаубыдащ. Пщыхьэ-щхьэм и анэм кыишэжыну щыкIуам, Майе плыръжьэру, зыщIаубыда пэшым и дурэшым дэсу ирихьэлIащ. ГъэсакIуэмрэ и анэмрэ щыщIыхьам, кыимылгъагъу хуэдэу щыст, епсалгъэкIэ жэуап

къаритыртэкъым, ЙэплэкIэ къаштэну хуежьэми, закъригъаштэртэкъым. Зыри кымыщIыхуж хуэдэт. Балигъыу хуар, и анэри хэту, и дзыхъым икIат. Майе а щытыкIэм къришыну зыми хузэфIэкIынутэкъыми, сабийр езыр зыдэлэпыкъужащ: а махуэм къэхуар зыпкъригъэхуаш.

Сабий гъэсапIэм иратыну кыххэзылхъар Пагуэт. Пщэдджыжьым и адэм е и анэм ешэ, гъэсапIуэхэм ящыщ къыпожьэри и Йэпэр иыгъыу сабийхэр щыджэгу пэшым щIашэ. Ауэ Майе а пэшым нэсыху и гум щыщIэм хэт щыгъуазэр? ДэнэкIи шхынымэщ: бжынымэ, лы гъэжьэрымэ, хъэнтхъупс зэхэгъавэм и мэ. Бдзэжьей гъэжьэрымэр зыми хуэдэххэкъым, шэчыгъуей дыдэщ. Мэхэр зэхэзэрыхъыжауэ пщэфIапIэм кыщIокIри пэшу хуам зыщIагуашэ, щхъэгъубжэIупхъуэхэм къакIарех, блынхэм зыщIашэ.

Майе абы и гур кърегъакIуэ. Къезыгъэлын имыIэу, кIуапIи-жапIи имыгъуэтыну къыщохъури, мэгужьей. ЕкIуэкIыу блыным кIэрытщ шэнт цыкIухэри, нэхъ дурэш дыдэм дэтым тотIысхъэ, цыжьбанэ цыкIуу зызэрегъапщхэри. Зыри ильагъуркъым, зыри зэхихыркъым, зыми епсалъэркъым. Пщэдджыжьышхэр зэфIэкIмэ, щIыбым щIашынущи, абы щыгъуэм бэуэнуш и гум шызу. Зэпэзэву ягъэува шэнтхэм сабийр кърагъэтIысэкIри, Майе кыбгъурысхэр кыжьэхоуэ. Зыр и Йэблэм, адреир и лъакъуэм. Зыр щIалэ цыкIуш, адреир хъыджэбз цыкIуш. Ар ишэчын хуей зэрыхъум щхъэкIэ и натIэм пщIэнтIэпс къокIуэ. ПщIэнтIэпсри хуэшэчынукукыми, и анэм кърита бэлытоку цыкIур и жыным кърехри, и натIэмрэ и напэмрэ елъэщI.

«Майя умница, пришла с платочком!» – жи гъэсапIуэм, абы гу къылытэри. НапэмытхъэщIу къашэхэм ярилгытри къыщытхъуауэ араш, ауэ иджы Майе пщIэнтIэпсыр къожэх – и гугъу къамыщIыхам нэхъыфIт. И гур мэбампIэ. «И гур мэбампIэ» – мы псалъэхэр зэпкърихын фIэфIш. ЗдыжиIэм, и гур мэзагъэ, и кIуэцIкIэ мэсабырыж, и нэкIушхъэ къызэщIэплъахэр мэупщIыIуж. Сабий гупыр шхапIэмкIэ яшэ. Шей ефэнш. НэгъуэщI зыри ишхыфынукукымы. ГъэсапIуэм залымыгъэкIэ зыгуэр къригъэшхмэ, кърикIутыжынкIэ хъунуш. Гу къылыгъатэкъым, Iуэху къащIакъым зэрымышхэм щхъэкIэ. ГуфIэнут, гуфIэ и хъэлу шытамэ. Зэ щIыбым щIашарэт – араш зыпэплъэр.

ГъэсапIуэр куэдрэ яхэткъым, «фызэбгърымыж, фымызэрану фыджэгу» жери, адреир гупым я гъэсапIуэм деж макIуэ дэуэршэрыну. Хъыджэбз цыкIухэм езым я джэгу яублэ, щIалэ цыкIухэм е хъэмбылу къагъуэтыныщи зэпаплыхъынш, е сад пщIантIэм къыдзэзрыхъа хъэ хъэулейр кинон щалъэгъуа Рекс ещхъу ягъэсэнэ хуежьэнш.

Майе гупитIми яыххъэркъым. Майе и дэджэгугъур Мышщ. Ар нэхъ цыкIухэм ящыщщ, ауэ абыхэм къахокIри Майе деж къокIуэ. Мыш цыкIу илъэсишщ зэрыхур, гъэсапIуэхэм ящыщ зым и бынш.

Хъыджэбз цыкIухэр нэжэгужэщ, зэрызохъэ. Зыр уафэмкIэ доплъей, и Йэпэр пшэхэм хуеший: «Благъуэм Дыгъэр еубыд! Благъуэм Дыгъэр еубыд!» Абы зыпашIыжу, адреирхэри мэкIий: «Благъуэм Дыгъэр еубыд! Благъуэм Дыгъэр еубыд!»

Благъуэ. Дыгъэ. Майе игу къокIыж нанэ и псысэр. Благъуэ... Дыгъэ... Иджы щIалэ цыкIухэри къахыхъажауэ уафэм доплъей. Зым мурад ещI хъыджэбз цыкIухэм къагупсысам нэхърэ нэхъыбэ езым хилхъэнэ, мэкIий:

– Благъуэм Дыгъэр иубыдыпэнурэ кIыфI хъунуш! Зэи нэху хъужынукукымы!

Зы хъыджэбз цыкIу къыдожьу. «КIыфI хъунуш! КIыфIыбзэ хъунуш!»

Майерэ Мыш цыкIурэ лъэныкъуэкIэ щытщ. Майе доплъейри, Благъуэр IупщIу къелгъу, нэхъ пэжу жыпIэмэ, и нэгу къыщIохъэ, иужькIэ елъагъу уафэ джабэр зэриубыдар, дыгъэр зэрыщIихъумар. Майе шынэркъым, ауэ дунейр кIыфI хъуащи, мэкIий. Зыри ильагъужыркъым, Мыш цыкIу и Йэпэр еутIыпщри и макъым къызэрикIкIэ мэкIий. Джэгугуэр къежьар я фIэш хъужри, шынэр къапкърыхъащи, сабийхэри зэщIогъуагэ.

– Нобэ Майе сабийхэр игъэшынэщ, благъуэ къэлъэтэнурэ псори фишхынуш яжриIэри. Сабийхэр игъагърти, пэш щхъэхуэ щIэдгъэсащ, – Майе аргуэру пэш нэщI щIыщIагъэсам и щхъэусыгъуэу араш гъэсапIуэм къриIуар. Улэ къэкIуэжри анэшхуэр игъэкъуэншаш.

– Псысэ шынагъуэхэр жыбоІэ, благъуэ щыІэу и фІэщ хъуаш, езыри шынэри, адреихэри игъэшынэжаш...

– Псысэр дэ дыщыцІыкІуми къыджаІэу шытащ, ди япэжкІи щыІаш, зыми зэран хуэхъуауи зэхэсхакъым, – зеухеиж гуашэм.

– Мыбы езэгъыркъым, плъагъуркъэ?

– Хъэуэ, тІасэ, мыбы езым зыгуэр и лажъэщ, сэ кыстевмылхъэ...

– Сыт и лажъэр?

– Уэри уолъагъу ар адреихэм зэремышхыр.

– Ар уэ жыпІэмэ, хамэм сыт жаІэжынур?!

– Хамэм гу лъамытэ уи гугъэ абы? И адэм кыфІолІыкІри аращ гъэсапІэм щыфІахар... И жагъуэ къащІми, къэтщІэну мыгъуэкъым – езым зыри къыджиІэжыркъым.

Псалъэм псалъэ кыишэурэ, зэнысэзэгуашэр зэщыІеящ.

Пагуэ а псом хуейтэкъым, апхуэдэу щыхъуакІэ, къэвух фи псысэхэр, жиІаш. Зэи и жагъуэ къэзымышІа и къуэр кыщхъэщыжын и гугъат. ІэплІэ къришэкІыу, зыри къэхъуакъым, сабийр гъамэ теужаш, жиІами хъунут. ЖиІакъым. «Къэвух фи псысэхэр!» – аращ къажриІар цІыхубзитІым. «Уемыпсалъэ сабийм!» – кыжриІауэ кърихаш Жануэс.

– Семыпсалъэмэ семыпсалъэ. Зыми сынывэпсалъэнукъым.

И хъэпшыпхэм щыщ зэрильхъэщ, здэкІуэр Хыирэт жриІэри, ТІыаузым дэс и щІалэ нэхъыщІэм деж кІуаш, и нысэми и къуэми закъримыгъащІэу. Пагуэ занщІэу кІэлтыкІуат, нэкІуэж жиІэри – хуэкІуэжакъым. Аргуэру кІуаш – зытригъэхъакъым. Иджы сабийр кыщІыхуишар и гур кыигъэщабэу иришэхыжыну арат, дауи.

Жануэс мазитІ ипэкІэ къэхъуахэр кьеІуэтэж, къемыдалуэу, зэхимыху кыщыхъуми, Майе псори и щхъэм иреубыдэ.

Пагуэ кыщІыхъэжри, Майе и Іэри и лъакъуэри къепхэкІауэ щилъагъум, къэгүзэващ. Къэхъуар щыжраІэм, зи щхъэр кыфІэхуауэ щыс и анэр фІэгүэныхъ хъури, Іэдэм зэрытеплъэу жьэхэлъаш.

– Уэ езыр сабийр къэбгъанэу уздэкІуар дэнэ? – зишхыхъыжаш Іэдэм.

– Уи Іуэху хэлъкъым!

ЗэкъуэшитІыр зэфІэнэжаш. Жануэс Пагуэ кыщхъэщыжаш:

– УмыщІэ нэхъей ар здэкІуар?! И быныр ильэгъуаш.

Пагуэ и фызу щыта Татианэ ТІыаузым дэст, зэдагъуэта я пхъур зыпІыр арат.

Жануэс и хъэпшыпхэр зэщІикъуэжу щилъагъум, Пагуэ абы елъэуаш.

– Зэ умыпІашІэ. Мопхуэдэу гъэгу тесшэнукъым сабийр, и фэ кърехъэж...

– Мыр пэш зэвым щІозэшыхъ мыгъуэ, нэхъри и фэр пыкІыну аращ...

– Татианэ деж спэнщ, ари дохутырщ – кърыреплъ...

– Улэ и жагъуэ хъунщ.

– Хэт абы еупщІыр?

Адэм Майе ІэплІэкІэ къещтэри унэм щІех, уэрам сабафэм дехъэ. Жы щІыІэтыІэ къопщэри, ар хъыджэбз цІыкІум фІэфІщ.

ТІыаузыр шахтёр къалэщ, улахуэшхуэ щату хэлэуэри, дэнэ щІыпІи кыкІыурэ цІыхур кыщызэхуэсащ. Пагуи яхэтащ мыбы ахышэ кыщызылэжыну къэкІуахэм. Татиани кыщыцІыхуар мырат. ЦІыхубзыр дохутыру сымаджэщым щылажъэрт, уни къратауэ псэупІэ щхъа гуныкъуэгъуэ иІэтэкъым. Пагуэ ихъэхуат шэрэ лъырэ зэщІэту жыхуаІэм хуэдэ зи фІыгъуэ цІыхубзым. И нитІыр щхъуэспсрэ пІашэу, натІэшхуэм щхъэц дыщафэр шылэ тІатІэу кытелъу, дзэ хужьхэр Іупэ пІырыпІым кыпхыспсрэ щыдыхъэшхкІэ и нэкІуцхытІыр иушкумбэу, мы урыс

цыхубзым кыхукъуэплтхэр куэд хьурт, ауэ езым кыхихар щхэпэлъагэрэ набдзэшхуэу, пллабгъуэрэ бгы псыгъуэу щлалэ къамылыфэ зэплэзэрытырат, Пагуэт. Зэрыша нэужь, Пагуэрэ Татианэрэ къуажэм мазэ бжыгъэ гуэрщ зэрыдэсар, зызэщлакъуэри, Тыхаузым ягъэзэжат, цыхубзым и унэ цыкIум зыщлагъэзагъэри щыпсэуахэщ. КъызэрыщлэкIамкIэ, я насып зэхэлъакъым, я гъащлэ гъуэгур зытэкъым.

Татианэ лэщлагъэм фIыуэ хещыкIри, гъунэгъу къуажэхэми кыкIыурэ цыхухэр кыхуокIуэ. Ар зыщлэс пэш цыкIуитIыр зыхэт унэ зэтетыр шахтёрхэм я общэжитым пэжыжьэтэкъыми, Пагуэ и пхьур и лэблэм тесу псынщIэу нэсаш. Зэадзэпхъум бжэр къахуIузыхар цыхубз зылэщлэлът. И кIэ къуагъым зы хьыджэбз гъур цыкIу кыхукъуэплът, щхэацыгъуэрэ и нитIыр нащхуэпсу. Майе занщIэу кыIурыуащ бжэ Iухам кыщцIых къабзэмэр, ауэ цыхубз пIащэр зыщлэсым щлахьэну хуейтэкъым. Хьыджэбз цыкIу кыхукъуэплъами щыIэмей кыкIэрихат.

– Сыт мыбы кыщыщлар?! – аращ цыхубзышхуэм япэу кыжьэдэклар.

Адэр пэшым щыщлэбакъуэм, Майе къэгъынэнаш, ауэ абыи емыплъу ихьри дахэу Iуха пIэм и кум иригъэтIысхьащ.

– Мыбы схуеплъ, къута сыт имыIэу жалаш, ауэ сигу загъэркъым...

Пагуэ и пхьуритIыр нобэ япэу зэрылбагъуу аращи, зызэрызэхуащIыным тIэкIуи ирогузавэ. Майе мышцI, Ритэ зэзэмызэ фIэкIа зыхуэмызэ и адэр езыр кыгъэнауэ зыдэпсэхуэм ирефыгъулэри, хуэбзыщIыркъым. Пагуэ адреи пэшым щIыхьэри щетIысэхаш.

Татианэ жиIэм и нэхьыбэр кыгууроIуэ Майе.

– Болит где-нибудь?.. А это Рита, твоя сестра.

Ритэ и Iупэ пIащлэ цыкIухэр иришэкIыурэ хьэщIэр зэеплтыхь, и анэр IукIуэтати, Майе и уIэгъэхэм шабэ цыкIуу еIусэурэ, йоупщI:

– Узрэ?

Майе, жэуап къитын къэгъэнауэ, къеплтыркъым, зэплтыр Ритэ и Iэпэ къызэрылбэлэсыращ. Хуейтэкъым къеIусэну – фIэфIкъым зыгуэр кыжьэхэуэуи, къеIусэуи, армыхъумэ, уIэгъэр узынщ жиIуи аракъым.

– Упсэлъэфыркъэ уэ? Уделэ цыкIу, хьэмэрэ?

Татианэ кыIухьэжри, Ритэ IуигъэкIуэтащ:

– KIуэ уи адэм деж, сэ мыбы сеплтыху зэран укъысхуэмыху.

Майе къопсалъэ:

– Уделэ цыкIу уэ?

Татианэ кыпыдыхьэшхыкIаш:

– Пхуэфашэщ, Ритэ! УкъэзымыщIыху сабийм апхуэдэу гъунэгъуу уекIуаллэ хьурэ? ТIэкIу къосэмэ, итIанэ...

Рити мэдыхьэшх:

– Уэращ ар зыжрилар!

Татианэ Майе и нэгум йоплъэ, кыгууроIуэ мобы и нитIым щIимыгъэплъэну зэригъэпщIур.

– Уэри сэри кыджиIа си гугъэкъым, зэхихар жиIэжауэращ... Мыр щыджэлар нобэмэ, сыту гъэщIэгъуэн, вэгъу трищлакIэщ и IэфракIэми и лэгужьэми...

Цыхубзышхуэр мыхамэ дыдэу кылыгытащ Майе. Хуэсакъыпэурэ къеIусаш, кыдэлэпыкъуну хуейщ. Ауэ Майе зыри и лажьэу зыхищIэркъым, дэлэпыкъуэгъу хуэныкъуэкъуэуи кыщыхьуркъым. Гъуэлъыплэ къуапэм телъ тхыль щхьуэкIэплтыкIэмкIэ мэлэбэ, арщхьэкIэ Ритэм ар IуегъэкIуэт, кыхукъуэкIа шыпхьур лымыгъэлэсыну. Татианэ гу лъетэри, и пхьум пхьашэу йоплъ, зыри жимыIэу тхыль пIащлэ цыкIур Майе кърет. «Мо-роз-ко» – Майе къоджэ абы тетхам.

– Мыр къоджэф! Плээгъуа, Ритэ?! ИлъэсиплI хьуа къудейщ, итIани къоджэ! Уэ хьэрфхэр илъэситхум уиту уэзгъэщларэ пэт, еджапIэращ уеджэфу ущесар.

– НтIэ сыт? Еджэфми, делэ цыкIуш.

- Бэяу, жумыІэ апхуэдэу.
– Мыбы зыри жиІэжыфынуктым. Псалъэрктым.
– Уи адэм зэхихмэ, и жагъуэ хъунщ.
– Си адэр мыращ зыдэпсэур, сэрактым. ПцІы бупс мыхъуну жиІэркъэ? НтІэ, пэжыр жысІэу аращ – ІэплІэкІэ кърихэкІ и пхъум хухэтщ.
– Бэяу, ІукІ... ИІэт, Майе, къеджэт тхылтым.
Майе, цІыхубзышхуэм и Іэр еубыдри, и Іэпэр тхылтым хуехъ.
– Сэ сыкъебгъэджэну ара?
Татианэ, тхылтым зэреплъ щымыІэу, гукІэ ищІэ таурыхъыр жеІэ.
Пагуэ къахохъэж.
– ФызгурыІуа хуэдэщ. Мыр къыфхуэзгъанэмэ, дауэ хъуну? ЗэшыпхъуитІыр зэрыщІы-хунт.
– Къэгъанэ, фІы дыдэщ. Сэри сфІэфІщ Ритэ зэримызакъуэр, шыпхъу зэриІэр ищІэмэ.
– Сэ ди анэм деж сыплъэнщ, мыгузэвэну жесІэнщ. Пщэдей къуажэм дыкІуэжынущ. Ритэ, уэ унэхъыжыщ, уи шыпхъу цІыкІум хуэсакъ, нобэ ягъэджэлащ.
– Папэ, уэ хэт нэхъыфІу плъагъур? Майе, хъэмэрэ сэра? Зи гъусэу упсэуращ, дауикІ!
– Мыдэ къакІуэт, си гуащэ. Апхуэдэу щхъэ жыпІэрэ? ТІури физибынщ, тІури фІыуэ фызолъагъу. Уэ унэхъыжыщ, нэхъыбэ къыбгуроІуэри, нэхъыбэкІи сыпщогугъ. ФІыуэ еджэ, мамэ едаІуэ.
– Седжэурэ сешащ сэ, еджапІэр сужэгъуащ. Махуэ къэс унэ лэжыгъэ, унэ лэжыгъэ... Нобэ тхыгъэ згъэхъэзырын хуейщ Хэку зауэшхуэм хэта гуэрым теухуауэ. Дадэ сытетхыхъынут, ауэ сэ ар зэи слъэгъуактым. Папэ, уэ схуэтх. Уэращ ар зи адэр, уэращ абы и гъащІэм хэзыщІыкІыр.
– Уи адэшхуэр партизану шытащ. Нэмыцэхэм яІэщІэкІуэдащ. Тхы апхуэдэу, аращ зэрыщытар.
Майе и напІэр къимыІэту зэпсалъэхэм я урысыбзэм щІодэІу. Пагуэ ІэплІэкІэ иІыгъа Ритэ ирегъэувэхъжри щІокІ.
Ритэ и адэм зыщигъэнщІктым, мис, аргуэру зричри ежъэжаш.
– Мы Іей цІыкІум и зэранщ папэ ди деж зэрыщымыІэр! – Ритэ гыну хъэзырщ.
– И адэр игу къэбгъэкІыжри къэгумэщІащи аращ щІыщІэкІар, сыт шыгъуи къытохъэлъэ абы и гугъу ищІыныр, – жи Татианэ.
– Сыт-тІэ сэ иджы щІэнур? Сэ сцІыхуактым дадэ, зыцІыхуа си адэр зытемыпсэлъыхы-фым теухуауэ сэ сыт схуэтхынур?
Татианэ и пхъум жиІэр къыфІэІуэхушэктым, Майе къыІэрыхъа щІыкІэ, зэпеплтыхъ, игъ-эпсэлъэну хэтщ, хуейщ сабийм и щытыкІэр къызыхэкІыр къыгурыІуэну.

III

Пагуэ къалэ цІыкІум и уэрам нэхъыщхъэм ирокІуэ. КъуэпсыбэкІэ къепха хъуащ мы щІыпІэм. Гъунэгъу дыдэу къыщыт къуршыщхъэхэм доплъей, хъурегъыр зэхеплтыхъ. Сыт лъанд-эрэ къыкІэлъыкІухърэ Іуащхэмахуэ лъапэ деж и адэм фэеплъ хуигъэувыну хуейуэ. Партизан гупым хэту мыбдежхэм щызэуат, щаубыдари мы щІыпІэрат. Нэмыцэхэм сытым шыгъуи щысхъ ящІэртэктым, ауэ партизан къалэрыхъамэ, фибл трахт. Пагуэ и адэр мыхъыр ирагъэхъу мазэкІэ яІыгъа нэужь, яукІыжат. Пагуэ къызэрилътэмкІэ, ар лыхъужыщ, къелэжъ и фэеплъ сын щыз-эуа щІыпІэм шыхасэну. Абы теухуауэ ТІыауз шыІэ райсоветым щІыхъати, къыдаІыгъактым – Налышык унафэ къытхуимыщІауэ дэ апхуэдэ фэеплъ дгъэувыну дыхуитктым, жаІэ. Налы-шыки кІуащ. «Уи адэм и закъуэ хуэбгъэув хъунуктым, партизану хэкІуэдахэр куэд мэхъу», – къыжраІэ. «ХэкІуэдахэм псоми я цІэр тегу дывгъэгъэув абы шыгъуэм!» – яжреІэри, «Іуэхум дыхэплъэн хуейщ, ар апхуэдэу псынщІэу зэфІэкІынуктым...» – къыІуагъэкІыж...

Тригъэзаш, тригъэчыныхъаш. «Апхуэдэу псынщӀэу зэфӀэкӀыну йуэхукъым, Мэзкуу тхэн хуейщ...» МэтӀысри езыр матхэ Мэзкуу, жэуапыр псынщӀэу Налышык дэс унафэщӀхэм къаху-окӀуэж, партизану щӀыплӀэм щыхэкӀуэдахэм фӀеплъ хуэгъэувыныр фӀэ фызэреплъщ жӀӀэу. Пагуэ ираджерӀи, къепсэлъаш, къыжраӀа къомым къыхэкхыну хэлъар зыщ: мыр псынщӀэу зэфӀэкӀыну йуэхукъым...

Илъэс тӀоуцӀ дэкӀыжаш а зауэр зериухрӀ. Ар мащӀэ? «Апхуэдэу псынщӀэу зэфӀэкӀы-нукъым» жызыӀэхэм зыри ямыщӀӀэну аращ.

– ФӀеплъ гъэжыным ипӀэкӀэ комиссэ зэхэшэн хуейщ, зӀепуэ къыхэлъхьэн – куэд мэхъу абы пыщӀар. Дэ иджыри дызыхунэмыса фӀеплъи ухуэныгъи ди гъунэжщ... Уи адэм и цӀэри, фӀеплъ къыхуагъэфӀэщэн хуэдэу, къыдэхыжын хуейщ...

Пагуэ къогубжӀ: сыт «къыдэхыжын хуейщ» жыхуаӀэм кърагъэкӀыр?! Абы и цӀэр къу-альхъэжакъым, зыми шӀэч къытрихъуэ идэнукъым лӀыгъэ хэлъу зэрыкӀуэдам! Пагуэ ирогубжӀ, тоуж, иронэщхьей адэм и йуэхум. Зыми емыупщӀу фӀеплъ екӀу хуигъэувынущи, хуит къамы-щӀауэ йуплъапӀэм деж щыхисэу ядэнукъым, къуэгъэнапӀэ щигъэуvmэ, хэт зылъагъунур, сыт и мыхъэнэр? ГуитӀщхьитӀщ, илъэс дапщӀэ хъуауэ егупсысрӀ абы...

Пагуэ къалэ сабафӀэу сабэншэм и уэрам бгъуфӀэм ирокӀуэ. И йӀпкълъэпкъ шӀэщӀар зымы-гъӀэпсынщӀӀэр и щхьэм щыкӀӀрахъуэ гупсысэмрӀэ и гукъеуэ бзыщӀахэмрӀэщ...

Ӏэдэми и щхьэр ежъа, сабийр шахтэм щӀишар сыт? Езыри гузэвэжаш, ауэ сыт делагъэ пщӀӀуэ угузэвэжкӀэ? И ныбжӀ нэсащ абы ищӀӀэр къыгурыӀуэжыну...

Сыт апхуэдизу и нэ къыщӀикӀыр адэм фӀеплъ хуигъэувыну? АдэцӀӀэр ихъумӀэну ара, хъэм-эрэ езы Пагуэ игу иризэгъӀэну ара?

И нӀгу къыщӀӀоувэж адэр иужь дыдэу щильагъужар, и нӀщӀащэм лъыр ипщӀыхъауэ, и напӀэр дыркъуэ защӀӀуэ, и йӀпхъуамбӀэхэр зэхэкъутауэ... Сыту бӀалыхъышхуэ къытралъхъат уи псэм, си адӀэ... ЩыӀэ а псэр езыр? Лыр мӀуэз, гум зызэхуешӀэ, ауэ псэр... ПсӀэи тхьӀэи щымыӀӀуэ аращ коммунистхэр зытетыр, езыри коммунистщ.

Пагуэ здӀэкӀуэм и пашхьэм лӀы гъумыщӀӀэшхуэ къоджерӀэз.

– Мыр сыт? Уэрамым утехуэркӀэ? Зуплъыхъ хъуну? ЛӀы мыщӀыхур бӀэлэбанӀу зӀрыху-эпам тегушхуэгъуафӀӀэ ирегъэщӀ Пагуэ: мыр зи теплъэ лӀэжӀапӀэ йуткъым, нӀхъ йеижращи, йофӀэ. НебӀэкъебӀу, делӀэ гуфӀӀӀӀуэ къыжӀэхокӀуатэ езыри.

– ТекӀуэтыт, зыкӀи узиӀуэхукъым, си пӀэм сыкъыумыш!

ЛӀы мыкӀуэмытэм къепсалъэр хъэ бӀэнауэ къыфӀӀэмыӀуэхуу, и тхьӀэкӀумэм йӀпхъуамбӀэж-акӀӀӀӀэ йотӀыхьри щытщ. Пагуэ абы къыппикӀухьыну хуожъэ – мор аргуэру и пашхьэ къохутӀэж. Пагуэ мӀэгубжӀ – мор подыхъэшхыкӀ. КъыпекӀухъ, гъуэгум къытрэнӀэри адӀӀӀэ макӀуэ, «уэху» жиӀэжаш... ЛӀы мыфӀэмыщыр и пашхьэм къохутӀэж.

– УшейтӀан, зиунагъуэрэ, мыр дауэ?

– Уэ шейтӀан уи фӀӀэщ хъурӀт-тӀӀэ?

– Хъуркъым!

– ШейтӀани мелыӀычи щымыӀӀуэ аракӀэ?

– ЩыӀӀэкъым!

– НтӀӀэ-нтӀӀӀ. Коммунист партым фӀӀӀӀӀ зыри уи фӀӀӀӀӀ хъуркъым уэ.

– Си жьэр зӀщӀӀсхыркъым, мы мыфӀэмыщми и жьэ зӀщӀӀихыркъым, дауэ дызӀрызӀ-псалъэр? – йогупсыс Пагуэ, модрейми къыпешӀэ:

– Еууей, Пагуэ, лӀыку ухъуаш, гу къыслъумытӀэ зыщӀӀурӀ. СӀэ сы-уэращ. УбзыщӀу, цӀыхум къебгъӀӀӀӀэн ушынӀу пхӀэлъ хьӀӀ гушыкӀыгъуэхэмрӀэ уи йӀуужь щӀӀӀпхъумӀэжахэмрӀэ зыкӀуэцӀыль Пагуэр сӀращ.

ЛӀы мыкӀуэмытэм къыкӀӀӀрих бамэм имыгъӀӀӀӀӀу Пагуэ и гур кърегъакӀуэ... ХьӀуэ, пщӀыщ, абы йумпӀэм къыщӀӀащӀынрӀэ цӀыхум ящибзыщӀыжынрӀэ зӀи илӀэжакъым. Мыр шей-тӀанщ, шӀэч хӀамылъу. Коммунистхэм ямыдӀэми...

Жануэс аргуэру и закъуэщ. Пагуэ кыгъэзэжакъым, Iэдэм щIэкIыжаш. Нэмэз ищIри, нэмэз шыгъэ игъажэу тIысыжаш.

Мы тIыаузым дыгъэр псынщIэу щыкъуохъэ – лъэныкъуитIымкIи бгы задэхэр кышщытщ, тафэм деж куэдрэ кышщытпесэ дыгъэр мыбдеж бгым пасэу пщегъэпщкIу.

ПсынщIэ дыдэу пшапэр зэхэуэнуш. ЩхъэгъубжэIупхъуэ гъуабжэ тIэкIур иригъэкIуэт-экIащи, пэшыр нэхъ нэху хъуаш.

Жануэс и щхъэ хуошхыдэж: щIалэм зыхуимыгъэгусами хъунут, куэд и фэм дэкIаш абы, сабийуэ и нэгум щIэкIами ирикъунт... И адэм и Iуэхум ехъ нобэми ныжэбэми... И лэжыгъэр Iейкъым, партым жиIэр гукIи псэкIи къештэ, и пщэ кыдэхуэр егъэзашIэ. Ауэ арэзыкъым – и щхъэм хуэарэзыкъым. И унагъуэ насыпыр-щэ? КъехъулIауэ жыпIэ хъуну? Урыс къишэри, зэзэгъакъым, хъыджэбз цIыкIу щIэсу иригъэкIыжаш. Антыхэ къишэжати, цIыху Iей хуэдэкъым, ауэ зыкъомрэ пэплъауэ ягъуэта сабийм зыгуэр зэрилагъэр бэянщ. Къиинщ, жепIэр зэхимыхым хуэдэщ, псалъэркъым, гуфIэркъым. Зэзэмызи зыкызэкъуехри, губзыгъэ дыдэу мэпсалъэ, зыгуэрхэми щIоупщIэ. Ауэ нэхъыбэм гупсысэ гуэр зэригъэзахуэм ещхъу щысщ. ИлъэсиплI фIэкI мыхъуар гупсысэу щысын хуейкъым, и джэгугъуэщ, и псалъэгъуэщ, сытми щIэупщIэу, сытри фIэгъэщIэгъуэну... Майе апхуэдэ мыгъуэкъым. И адэанэм зыми гу лъамытэ зашI, ауэ абыкIэ зэфIэкIрэ? И ныбжыым хуэфащэу зэрышщымытыр нэрылъагъуш. Сабийм лажъэ зэриIэр уи щхъэм щубзыщIыжкIэ, цIыхум ящубзыщIыфыну? Къипсалъэ щIагъуэ щымыIэу илъэсиплIи хъуаш, и ныбжхэм хэпщIыкIыу къакIэроху. ГъэщIэгъуэнракъэ, зыгуэркIи йофIэкI. Мес, тхыль йоджэф. Абы и ныбжыым къуажэ сабийхэм хъэрф зыщIыхуу яхэтыр закъуэтIакъуэщ...

МыщIыху ещI. Зыми хуэкIуэнукъым. Садым здэщыIэм махуэ псом гупым щыхэмыхъэ щыIэщ. И анэр зыкIи хэмызэгъэжу мэхъури, кыкIлэщIэсшурэ, сэ тызогъэуж. НтIэ, сабийр езыр псалъэркъым жыпIэу, уемыпсалъэххэну ара? Сепсалъаш, таурыхъыу кысхуэщIэжу хъуари жесIаш. Псори фIэфIш, дымауэ къодэIуэнуш, уемышу жеIэ къудей... Иныжъ, Благуэ, Уд фызыжъ – Iэджи мэхъу псысэм хэтхэр. Мэз щIагъ, псы щIагъ, щIы щIагъ – Iэджэми кышщохутэ ахэр. Щыкъатиблри хэтыжу... Псысэраш игу нэхъ ириубыдэр – сабийш-тIэ. Абы зыри пхуэщIэжынукъым – зэхихар зэхихаш. «Щыкъатибл» жиIэу кыхуашэжаш нобэ, жеIэри жеIэ...

Езыр кышщIэжэжъа псалъэмакыр кызырыкIар Благуэрэат. Садым щыIэ сабийхэр Благуэм шигъэшынауэ кытралъхъаш. Абы зыри хуэгъэшыненукъым, апхуэдэкъымыщытыкIэр, сытпIыкышщIытралъхъар? Ули ар и фIэщ хъуауэ кысхуэкIуэжаш. Сэ сыбгъэкъуаншэмэ, нэхъ тыншкъэ?

Ар псори зэфIэкIаш. Иджы Майе теудахэри иIэу хамэ фызым деж ишэн хуеякъым. Дохутыр къеплъакIэт абы, хуей хъумэ, иджыри къеплъынут.

Еууей, Пагуэ, Пагуэ. Зы къуэ уимыIэ, пхъуитI уиIэщи, зыр лъэпкъым хэсыххэкъым, адреир зэрыхъунур Алыхъым ещIэ, ауэ зэкIэ гузэвэгъуэм ухимыгъэкI. Дауэ зэрыхъунур си щIалэ задэшхуэр? ХэбэкъукIыу, и щхъэр гъэкIауэ зокIуэ, зимыгъэщхъыу унэм кышщIыхъэ хъуркъым, бжашхъэм жъэхэуэнуш. И бжыфIагъым хуэдэ и насыпри хъужамэ, сехъулIати. ЩIалэжъ цIыкIуу и нэгум щIэкIар къэшынуэужауэ арауэ пIэрэ и сабийр апхуэдэу щIэхъуар? Абы и пэжыпIэр кыбжезыIэн Iэзи дохутыри щымыIэ хъун...

Жануэс и унэжъри и хадэри игу къэкIаш. Нысэми зыхуигъэгусэжыркъым. Ари анэщ – и быным щхъэкIэ гузавэрти псалъаш. Щегъуэжауи кышщIэкIынщ. ДяпэкIэ езы Жануэси хъыджэбз цIыкIум псысэ жриIэнкъым, щымыхъунукIэ, сыт абы хэлъыр? ФIэфIми, хуэмурэ щыужынщ.

IV

Улэ хадэм ихьэри нарыхумкIэ хыхьати, жумэрэныгъуэ кыльэгъуаш. Иджы пэгункIэ псы ихьурэ гъуэмирекIэ. Жумэрэнкыижмэ, ирищIэнурищIэркыым, ауэ сытми псы ехь. Ари уэрамым нэс кырихьурэ. Иджыри кьэс щIэнтIэм псы кыдригъэшакыым Пагуэ. Куэд мэху ар зыхунэмыс унагъуэ Iуэхухэр. Псы пэгунышхуитIыр гъуэм иригъэлъэдауэ нарыхум кыздыхэкIыжым джэду кьелъагъу. Улэ ар кьецIыхужри, ауан ищIу йопсалъэ.

– Кьеблагъэ, Хыирэт.

Джэдум хушхьэнэщIэ зещI – укIытафэ зытригъэуэнуш иджыпсту. Джэду гъуабжэр мэкъэж, Хыирэт кьоунэху, кызэфIоувэри, нарыху цIынэр зэлъыIуигъэкIуэту, кыкIуэцIрокI.

– Уэ щхьэкIэ сыгузавэри сыкьекIуэкIаш.

– Зым щхьэкIи угузавэкыым, укызоплъагъуэ, сыгъуу сыщысмэ кьэпщIэну. Сытуи умыужэгъурэ мы джэду сэфэтыр? Хьэм уашхамэ, арат пхуэфашэр.

– Сыту уIей... УэщIаIа апхуэдэу укысхуштыну? Майе Iурыль си быдзышэми уи гур нэхь шабэ ищIагъым.

– ЖэмышIэ кьуатай абы щхьэкIэ.

– Ар Пагуэщ зи тыгъэр, уэ уи нэщхьыр схузэхэпхамэ, нэхьыбэ сыхуейтэкыым.

– Сэраш уэ уэршэрэгъуу уиIэххэр.

– Тхьэ, мызыгъуэгукIэ зы гукъеуи пхуэзмыщI, уринэщхьейну пхурикъунш уи Iуэхур.

– Пагуэ ТIаузым зэрыдэкIуеям щхьэкIэ сынэщхьей уи гугъэу араш. Щайуэ кыздзэркыым.

– Татианэ хуэзэмэ-щэ?

– Хуэзэнш-тIэ, и пхьур имылъагъуу кьехыжынкыым ар абы.

– Си пхьур слъагъунуш жиIэрэ урысым и IэплIэ шабэшхуэм илгу нэху кьекIмэ-щэ?

Улэ погуфIыкI. Хыирэт зыхуеяр кызэремыхьулIар кыгуроIуэж – Улэ урыс фызыр кьридзэркыым, ар езым нэхьри Пагуэ нэхьри фIуэ нэхьыжыш. Арауэ пIэрэ кышщIримыдзэр, хьэмэрэ и лIыр фIуэ имылъагъуххэр?

– Пагуэ абы щIэкIуэрейр и анэр кышэжыну араш.

– Уэ уи гуащэм узэрыфIэнар кьуажэм тегъуаш.

– Уэ сыдэпхьаши.

– Гуэныхь кыуумыхь, зы псалъэ жызмыа! Укызэрашэрэ уи фIыцIэ фIэкI кызжьэдэмыкIа. Майеши, си быным хуэдэу фIуэ слъагъуркьэ? Зэрымыпсалъэм щхьэкIэ си гур хупехри, слъэкIарэт, зыгуэр зэрыхуэсщIэну.

– Си сабийм зыгуэр и лажьэу кьуажэм дэпхьэмэ, зэи дызэкIэлтыхьэжынкыым уэрэ сэрэ.

– Мыр сыт, мыр сыт? Уи фIэщи, нысащIэ!

– Майе узэрылуплъа щIыкIэр зыщыгъэгъупщэ.

– Сэ слъагъу псор сIуэтэжу сыдэмыт... Кытехьэ зиIи щыIэш, хьужынш е Iэзэ хьунщи тIысыжынш. Мо зэ и ныбжь нэгъэс.

– Iэзи хьунукыым, и адэми ар идэнукуым! Игъэхъужыну дохутыр кыхуелтыхьуэ...

– Хьужынш-тIэ, хьужын, уи гугъэр хьумых. Iэмал зимыIэ щыIэкыым... Iэмал зимыIэ щыIэкыым. Ауэ... анэраш... уэраш псори зэлъытар. Уэ езым уошIэ ар.

– Сэ сытри сщIэнуш Майе щхьэкIэ.

– Пэжуи? НтIэ пхузэфIэкIынуш уэ абы и лажьэр тебгъэкIуэтыну. Утегушхуэм...

– Сыт сызытегушхуэн хуейр?

– НакIуэ ныжэбэ си гъусэу, уи закъуэ щIыкIэ, кьэпщIэнш.

– Уэ гъуэгу щIагъуэ хэпшыну си гум жимыIэ...

– Сытри сщIэнуш жызылам ар и псалъэ?

– Жыжьэ сыпшэну?

– Умыгузавэ, а уи вакъэ лъэдакъэ лъагэм теувэ ухуеймэ – уи лъэр щымы нэсынукъым... Унэбжэр дамэдазэу къэгъанэ. Жэщ ныкъуэр зэхудиплъэщ, жыпIам утетынумэ.

Хыирэт щымы зрегъэхуэхри, джэду гъуабжэу нарыху хъэсэм хохъж.

Улэ и жумэрэн ещэныр кьиухаши, пэгун нэщитыр иыгъыу хадэм къокIыж.

Жануэс IэщIэлъ нэмэз щыгъэр игу къокIыж, и щхъэм щызеуэ гупсысэ къомыр ирегъэкIуэтэкIри, духъэм пешэ. Зэуэ и Iэпэр зыгуэрым псыф кьищIу, кыкIэрыпщIэу гу лъетэ. Пшапэ зэхуэгъуэщи, хуиту илъагъуркъым зищIысыр, ауэ нэмэз щыгъэм зыгуэр кIэрылыщ, и Iэпэм йоплътыжри – мыр сыт? Лъым къриIам хуэдэщ. Тобэ, тобэ, сыт къэхъуар? Зыгуэр кыщIохъж...

– Пагуэ, уэра ар? Уэздыгъэр пыгъанэт! Сыту фIыщэу къэбгъээзжа. Майе дэнэ щыIэ? Ар дауэ? И закъуэ щхъэ къэбгъэна?! Майе къэдгъэштэжи, дыгъэкIуэж, дегъэхыж къуажэм!

...Майе Татианэ и псысэм дихъэхауэ йодаIуэ. Ритэ лъэныкъуэкIэ кышчысщ, къедаIуэ-къемыдаIуэу икIи IумыкIуэту – и анэр мо Iейм кыхуигъэнэну игу техуэркъым. Псысэри кIы-хыщ, Татианэ ар кыздидиIуатэм Майе кIэлъоплъ – и нитIым щIоплъэ, и Iупэ цIыкIухэр зэрыпIэжъахъэм гу лъетэ. Сыт мыбы и лажъэ дыдэр? Псалъэркъым. Абы щхъэусыгъуэ гуэр иIэщ. Ар зы. Абы нэмышIкIи сыту пIэрэ и лажъэр? Тхыль щеджэфкIэ, губзыгъэщ хужыпIэнуш, ауэ тхы-лътыр зэхуищIыжамэ – апхуэдэжкъым... «ЩыIэм уисрэ, си пщашэ? ЩыIэм уисрэ, си дахэ? – Хъэуэ, дадэ, сискъым, сискъым. – ЩыIэ Дадэр нэхъри кыбгъэдокIуатэ хъыджэбз цIыкIум. – Иджы-щэ? Иджыри щыIэм уисыркъэ? – Хъэуэ, дадэ».

Татианэ и макъыр зэм гъум ищIу, зэми хъыджэбз цIыкIум ещхъу, и Iупэ Iувхэмрэ и бзэ-гумрэ псалъэхэр хуиту кыжъэдэхуу, къепсэлъ, Майе кызэфIоувэри и Iэ лъэныкъуэр цIыхуб-зышхуэм и бгъэм пэщIегъэуэ:

– Щыкъатиблым...

Татианэ антыхэбзэ кыгурыIуэркъым. Майе и макъым кызэрикIкIэ мэкIий. Ритэ къэ-щтауэ магъ.

– ЩIэгъэкI мыр, егъэшэж и анэм деж!

Майе урысыбзэм тохъэ:

– Сэ зыри си лажъэкъым. Псори сэр щхъэкIэ мэгузавэ, ауэ сэ зыри си лажъэкъым.

Татианэ хъыджэбз цIыкIум IэплIэ хуещI. Майе игу трегъахуэ IэплIэри, дыхумэри.

Улэ жэмыр кьишри и джабэм Iэ дильэжаш. Хъэмрэ жэмымрэ дзыхъ яхуещI. Хъэпарийр къоплътри шысщ. Унэм щIохъэжри хъэ Iус зэхэщIар кыхушIех. ДэкIуеипIэм тотIысхъэри пшап-эзэхуэгъуэр кIыфI зэфээщым хуэкIуэжыху тесщ. Унэ зэгъэтым и пэшищри пщэфIапIэри кы-гъэкъэбзаш нобэ. ПщэфIапIэр ятIэ лъэгущ, псы ириутхэри кыпхъэнкIыжат. Дзыгъуэ вей дур-эным дэлъу кыльэгъуати, и жагъуэ хъуаш. Я джэдур кIуэдауэ къэтщ. Хыирэт игъэщтамэ, щIэх кыкIуэкIыжынукъым. А фызыр джэду зищIауэ хъэблэм дыхъамэ, пщIантIэхъэхэм лъэныкъуэ зрагъэз, унэ джэдухэр къезэуэну къоув. ЗэрытемыгъаIуэу зофыщIауэхэр, ауэ Хыирэт абыхэм щхъэкIэ кыкIуэтынукъым. Псэущхъэхэм зэрафIэкIын Iэмал бжыгъэншэу ищIэрэ пэт, япоуври йозауэ, и зэш тригъэууэ фэ тетщ.

Улэ и щхъэщыр ирежых, еухуэн, ешыхыж. И бостей нэхъыфIыр щетIагъэри лъэдакъэ тIэкIу зыщIэт и вакъэм тоувэж. Мыр сыт, и фIэщи? И щхъэ щодыхъэшхыж. Нобэ и джийм зыри ехакъым. И Iупэр гъушIаш. И щхъэр мэуназэ. Псы йофэ.

Сыхъэт щIэIуантIэм йоплъ – жэщ ныкъуэщ. Шэнт щхъэгъуэр къэштэ, унэкум ирегъэуэври, къотIысыкI, и гур дэп жъэражъэм хуэдэщ, и бгъэр къресыкI, и нэкIущхытIыр кызэщIэнаш. Сыту пIэрэ ныжэбэ кыпэплъэр?..

– Си анэ, кысхуэгъэгъу... Псалъэ уэстат мыпхуэдэ Іуэху сыхэмыхъэну. Сабий закъуэм и узыншагъэщ арэзы сыщІытехъуар...

Хъэ парийр хопщІэукІри хъэгъуэм йолъэдэж. ПщІантІэм мыщІыху дэтщ – кІыфІыгъэр кІыфІым кыхэмышми, псэушхъэм зыхешІэ. Унэбжэр дамэдазэу Іухауэ кыгъэнащи, кІыфІыгъэр пшагъуэ-Іугъуэ зэхэту щІоукІурие – псэ джэгур ежъэнуш...

Уэздыгъэри имыгъэункІыфІауэ Улэ хъэзыру щысщ, шэнт щхъэгъуэм тесу. Іугъуэ фІыщІэм унэгуашэр къеуфэрэзыхъ, и лъакъуэм щегъэжъауэ и щхъэм нэс зрешыхъэкІ. Іэгауэ иІыгъа и щхъэр зэуэ кыфІоуху, и жьэпкъыпэр и бгъэм кытеуэжу – пкъыр къанэри, псэр ирахъэжъащ...

БАХЪЭСЭН

I

Бахъэсэн и Йуфэм кьуажэ куэд Йусщ, нэхъ ин дыдэр псыежэхым и цIэр зыфIащыжаращ – Майе кьыщальхуа кьуажэр. Абдежым ирихьэлIэу кьуажэ уэрамхэм псы кьыщидж хьуат – щIым гьушцI бжьамийхэр щIалъхьауэ, абыкIэ кьакIуэрт. Хьэблэ кьэс гьушцI быдэм кьыхэщIыкIа псы кьийжыпIэ хутрагъэуат, ишхьэмкIэ кьыщытепкьуэмэ, псыр кьийутIыпшу, бутIыпщыжмэ – иубыдыжу. Псынэпсым хуэдэу кьабзэт, IэфIт абы кьийжыр, ауэ шагъэувыIэ куэдрэ кьэхьурт. Апхуэдэхэм деж кьуажэдэхэр псыежэхым псыхьэ кIуэрт – Бахъэсэныпсым иджыри щыужахэтэкъым. Псыхьуэм пэгьунэгъухэр нэхъ кьикIат, ауэ уэрамышхьэм псы кьыщиджгъахьуэу удыхьэжыным и тыншыгъуэр кьэзыщIа нэхъ жыжьэхэм иджы гугъуехь тIуашцIэу кьащыхьурт Бахъэсэныж псыхьуэ дыхьэныр. ЩIымахуэм деж Iэжьэм е шыдыгум зи щхьэ ягъэбыдэж чей ирагъэуверти, унагъуэри Iэщри зрикьун псы кьашэрт. Шыдыгурэ чейрэ зимыIэхэр пхьэхьэ зэфIэдзакIэ кIуэкъэкIуэжу Iутт.

Хьыджэбз цIыкIухэм я жагъуэтэкъым пхьэхькIэ псы кьахьыну. Псы Йуфэм Йутыху дыгъэ жьэражьэр нэхъ шабэу зыхащIэрт, псым и шкIуэрашкIуэр макъамэу зэхахьрт. Ауэ псом ящхьэр псыхьэ кIуэуэ кьэкIуэжыхукIэ зэрытеур арагъэнут, я нэгү зиужьт, зэдэуэршэрт. Хьэблэм зэныбжы дэсыр зэгъусэу кIуэрт, абы щыгъуэм кьыдэмыкI жыхуалэм хуэдэу дыгъэм дижьыхьыжауэ псыхьуэм дэс щIалэжь цIыкIухэм зэрахуэзэнури хэтт Iуэхум хуэзымыгъэщхьэхым. КьэхьункIэ хьунури ящIэрт: кьезэуэнукъым, ауэ псы кьахьым ятIэ, мывэ кьыхадзэнуш. Езыхэри, губжьарэ ешауэ, ягъэзэжынщи псы кьабзэ кьрагъэхьуэжынщ.

Зэгүэрым Майе хьыджэбзышхуэхэм ябгъурыту ежьэри псыхьуэм нэсаш, гъэзэж кьыжраIэкIэ, емыдалуэу. Майе зыми едалуэ и хьэлтэкъым, кьыжраIэри зэхих-зэхимыхт, жэуапи иттэкъым. Хуейти, кIуаш хьыджэбзхэм я гъусэу. Псыр жыжьэт, арат Майе хуэдэ нэхъ цIыкIухэр щIызэдамышэр. Майе, сешащи жимыIэу икIи закъыкIэрымгъэхуу, нэсаш псыхьуэм. Хьыджэбзхэм я пэгуныр из ящIаш, пхьэхьым палъхьэжри, хуэмурэ кьэжьэжауэ кьыздэкIуэжым, щIалэжь цIыкIу дыгъэрыжьэхэр кьапэуаш, кьазэрыIэрыхьэкIэ, хэт мывэ, хэт ятIэ, хэти вэнвей пэгунхэм хадзащ. ЩIалэжь цIыкIухэм зы сырыху нэхъ макъышхуэу, нэхъ Iэлу кьахэщт. Хьыджэбзхэр кьэгубжьри, кьапэщIэхуэ мывэр кьащтэурэ яхэуэжаш мо кьуейщIей гупым. Сырыхум и натIэм зыгуэр техуэри, кIийуэ епхьуэжаш, лы хьуанэкIэу инуи хьуэнаш. «Пхуэфашэщ, жьэ фIей!» – хьэблэ хьыджэбзхэр икIуэтакъым. Сырыхум и натIэр зэгүэудауэ лыы кьийжырти, и Iэгур кIэрикьузауэ иIыгът, абы кьыщыщIар кьафIэмыIуэхуу, и гъусахэр щIэпхьуэжат. Хьыджэбзхэм фIей хьуа псыр иракIутыжри ягъэзэжаш. Майе сырыхум бгъэдыхьэри и щIыбым Iэ дилъаш. «Сыт уэри узыхуейр?!» – жиIэу кьыжьэхэлъа щхьэкIэ, Майе кьилъэгъуаш абы и нитIым кьыщIиха гуфIэр. Сырыхур ежьэжаш, Майе, и гъусахэм яхуемыплъэкIыххэу, абы и ужьым иувэри здэкIуэмкIэ кIуаш. Мор кьызэплъэкIри дыхьэшхаш: «Сыт узыхуейр?» Майе, зыри жимыIэу щIалэжь цIыкIум кIэлтыкIуэурэ, я унэм нэсри чы бжыхькIэ кьэхухьа лъапсэм дыхьаш. Унагъуэр зэрыхуемыщIар нэм кьыщIидзэрт. ЯтIэ чырбыш унэ цIыкIур кьабзэу зехьат, пщIантIэр зэлъыIухат. Сырыхур кьызэплъэкIыжри, кьыхуэгуфIа е кьыщыдыхьэшхэ – Майе кьыгурыIуакъым, ауэ кьеупщIаш:

– Уэ сыт узыхуейр, и? КIуэж, уи гъусэхэр кIуэжаш куэд щIауэ! Укьалтыхьуэ хьунщ, хьэблэр зэхыхьауэ!

Фыз гъур кIыхьым и пэш кьыщIыхьы и кIии зы ищIаш:

– Уэ дапщэрэ бжесIа щIалэжь цIыкIухэм уахэмышьэну? Пхуэфашэщ, укьаукIау арамэ!

– Сэ зыми сиукIыфынукъым! Мыр сыщIэпхъуауэ сыжэрэ пэт, сылъэпэрапэри мывэм зэгу-иудауэ араш.

Сырыхур... хъыджэбз цIыкIут!

– Пэж мыбы жиIэр? – сырыхум и анэ сырыхубзэр Майе къеплъаш – Уэ дэнэ езыр укы-здикIар?

– Псалъэркъым ар! – Сырыху гуфIэу и анэм хыбар ирегъашIэ, я «хъэщIэр» езым и ныб-жыми, и зэфIэкIыр куэдкIэ зэрынэхъ мащIэр и гуапэу.

– Сабий бзагуэ мы Iэшэлъашэм ису зэхэсхакъым... – цIыхубзыр гъуэнэгъубзэу бгъэды-хъауэ Майе зэпеплъыхъ.

– Хэт уи цIэр?

– Тэру Пагуэ ипхъу... – Майе и цIэр жимыIэу, и адэм и цIэ-унагъуэцIэр жиIаш – ирагъ-эсат, гъуащэ хъумэ, апхуэдэу жиIэну.

– Ыхъыы, – фыз гъурыр икIуэтыжаш. ЩIыбагъ пэшымкIэ щIэплъэри зыгуэрым жриIаш:

– ХъэщIэ диIэщ.

– Хэт? – къэIуащ цIыхубз макъ.

– Пагуэ и пхъур.

– Пагуэжыми?! Мыбы нэс хэт къэзышар?

– Езыр къэкIуащ.

– Езыр цIыкIукъэ?

– ЦIыкIукIэ цIыкIукъым, ди Нуцэ хуэдищ...

– ЩIэгъэкIыж, къэкIуамэ! А Iеижым и зэранщ уи адэр зыдэса хъэблэм дамыгъэхъэжу мы псыхъуэм дыкъызэрыдэтIысхъар.

– И закъуэу кIуэжыфыну си фIэщ хъуркъым.

– Нуцэ егъэшэж.

– Нуцэ!

Нуцэр унэм щIэпкIыжри бзэхаш. Майе щIыбагъ пэшымкIэ щIыхъэри пIэкум ис фызыжъ нащхъуэм и пащхъэм иуващ...

– Сыт укыщIызэплъыр? Хъэм укыхуа мыбы нэс? – фызыжыр антыхэбзэкIэ шхыдээрэ, нэмыцэбзэм тохъэж, Майе зэхих бзэ мыщIыхум и тхэкIумэр тегъэхуауэ йодаIуэ, фIэгъэщIэ-гъуэнц. Фызыжыр антыхэбзэм тохъэж: – Уи анэр дахэщ, уэ абы зыкIи урещхъкъым...

– ЗыкIи урещхъкъым... – Майе зэхихар желэж, фызыжым и къэпсэлтыкIэм зыпищIы-журэ.

– Уи Iуэху тэмэму пIэрэ уэ Iейм? – фызыжым и нитIыр кытриубыдауэ кыздеплтым, Майе абы нэхъри бгъэдокIуатэри, и щхъэр и куэщIым ирелъхъэ. Фызыжым хуэмурэ и Iэ ижыр кьеIэтри, Майе и щхъэм кыделъэ.

– Мыр сыт? Уешауэ ара? КъакIуэ-тIэ, зыгъэпсэху.

Майе гъуэлтыпIэм допщейри фызыжъ нащхъуэм бгъэдотIысхъэ. Унэж цIыкIум щопсэу зэрылхузэрыпI цIыхубзищыр: анэшхуэр, и пхъур, и пхъурылхур. Нэхъ тхъемыщкIэу къуа-жэм дэс унагъуэхэм ящыщ. Я лIыжыр зэрылIэрэ зыкъом щIаш. Жэм закъуэ яIэти, яхуэмы-гъашхэу ящэжаш. Гъунэгъухэри зэхуэдэу къахуштыкъым. Хэти къадоIэпыкъу, хэти «нэмыцэ-щылъхуш» жаIэри, Iумпэм къащI. Я лIыжыр зауэм щыгъуэ нэмыцэм ящIыгъуу дэкIри, Iэджэ дэкIауэ кыгъээзжаш, нэмыцэ фызрэ хъыджэбз цIыкIурэ щIыгъуу. Фызым и цIэр Ребеккэт, и лIыр БэкэкIэ еджэрт. Пагуэ балигъыпIэ иуват абы щыгъуи, нэмыцэм ягуэтар къуажэм къыда-гъэтIысхъэж мыхъуну псалъемакъ кыIэтащ. Бзэгу ихъу и адэр нэмыцэм езыгъэубыдар а лIыр арауэ зэхихат. АрщхъэкIэ, гущIэгъу зыхэль я къуажэгъухэм къахэкIри, унагъуэм къащхъэщыжу къэуващ. Хъэблэ зыдэсам дэтIысхъэжу кыхуамыда щхъэкIэ, псыхъуэм деж щIы кIапэ кыштра-тащ. Унэ щхъэгъуэж цIыкIу ирищIыхъри щыпсэуащ лIэжыху. Нэмыцэ фызым антыхэбзэ зригъ-эщIаш. УнэгъащIэу къабгъурысхэм абы Нащхъуэ кыфIашащ. Бзэгущэмрэ нэмыцэмрэ я пхъур пасэу дэкIуэри кыкIыжат, хъыджэбз цIыкIу щIэсу. Нуцэ илъэсищ щыхъум, бзэгущэр Бахъэс-

эныж итхэлащ, и хьэдэр ерагыу кьагыуэтыжри щалхьэжаш. Нашхуэ и лыр макькIэ игъеятэкъыми, «зэрынэмыцэ дыдэ» жаIащ гъунэгъу фызхэм, «гу быдэ» кьрагъэкIыу. Абы ипэкIэ зэм Нашхуэ, зэм нэмыцэ жаIэу щытати, Нашхуэ цIэр «трахыжри», нэмыцэ кьудейкIэ еджэ хьуащ. И пхьум зэреджэр «нэмыцэм ипхьу» е «нэмыцэм кьильхуа».

Ребеккэ антыхэлIым щIыгъуу Кавказым нэс кьэкIуэну арэзы щIэхуар зеиншэт, и унагъуэр зауэм хэкIуэдати арат. Иджы фызабэу кьэнащ. Сытыт гыкIэ, бжэкIэ? ЛIар кьэтэджыжынутэкъым, езыр яфIэгъуэныхь хьуми, зыри кьыхуащIэнутэкъым. Зэрыпсэунур дауэ? И пхьур колхозым хэтши, кьратыр мащIэщ, и сабий закъуэр нацIэрыфэ хьужауэ уэрамым дэтщ. ЛъэIуакIуэ хыхьэу факъырIус кьыхиха папщIэ, Нуцэ IэнэщIу кьэкIуэжыркъым – зыгуэрхэр кьыщIеуIуки. Зэуэрейщ, и щхьэцыр яупсри, сыт щыгъуи кIэщIщ, и лъэгуажытIыр теуда зэпытщ. Щалэ цIыкIухэм яхэтурэ, и щхьэм кьыщхьэщыжыф хьуащ. Нэмыцэ щылыхукIэ кьеджэрт, ауэ апхуэдэхэм щхьэкIэ Нуцэ кьикIуэтынутэкъым.

Ребеккэ Iэрыгъадэ маршынэ иIащ, фызхэм яхуэдэрт, дыпщIэу шатэ, джэдыкIэ кьариIы-хырт, ахьшэ тIэкIу кьыщыпэкIуи кьэхьурт. Маршынэр фIадыгъуащ. Зыдыгъуари ищIэрт, ауэ кьытрихыжыну хульэкIынутэкъым – кьуажэ советым нэмыцэ фызым пщIэ щилэтэкъым, кьуажэдэсхэрати, яхуэтхьэусыха щхьэкIэ, зыми кьафIэIуэхуакъым. Мыбы лей кьытохьэ жиIэу псэ зыIут кьыщымыгъуым, и Iэрыгъадэ маршынэр зыдыгъуахэм нэмыцэбзэкIэ тебжаи, ебгаи – унагъуэм зэдыщIэкIыу фэрэкI кьатекIэри, фэрэкIнапэу кьэнащ. Ребеккэ кьыщIат и маршынэр бээрэм яхьу зэрар. Кьедыгъуари щIегъуэжат, и пхьуищыр ямышэу кьыщыдэнэжкIэ, щIегъуэжынтэкъэ. Хэт фэрэкIнапэ хуейр? Удахэу уашарэт.

Пагуэхи ебгат нэхъ гуащIэжу. Абы и зэранщ щIыфI дыдэ зэрылэ щIаплэм ирамыгъытIысхьэжу Ребеккэрэ и лымрэ псыхуэу мывалъэр псэупIэ зэрар. Я щIаплэжыым исыжамэ, щIым сыт хищIэми, кьэкIынут, а хьэблэм дэсхэри зи Iуэху нэхъ хуэщIат. Дыгъуэрабзу кьуажэм дэсыр псыхуэмкIэ нэхъ кьэкIуэрейши, Ребеккэ джэдкьазри хадэм зэрыщыIэбэ Iэмэпсымэри фIадыгъу. А псор зи лажьэ Пагуэ и пхьур кьакуэри кьыбгъурытIысхьащ.

– НэкищIэфт, сыт укыщIызэплъыр? Уи анэ дахэ дыдэми уи адэжьми уарешхькъым. Дэнэ уэ укыздикIар?

...Хьыджэбзхэм псы яхьу хьэблэм щагъэзэжам, пшапэ зэхуэуэгъуэт. Улэ кьапэплъэу уэрамышхьэм тетт. Майе щимылгагъум, и фэр зэщIэкIащ. Псым ирагъэхьамэ?!

– ЩIалэжэ цIыкIу гуэрым и гъусэу ежъэри, деджэкIэ кьытхуигъэзакъым.

– Хэтхэ я щIалэ цIыкIу?

– Хьыджэбз цIыкIут ар! Сырыхубзэу, псыхуэмкIэ дэсщ! Нэмыцэм и пхьур!

Унэм щIэлъэдэжри Жануэс жриIащ Майе кьылыхьуэну псыхуэмкIэ зэрыкуэр. ЩIэуп-щIэурэ кьыгуэтащ, кIыфI зэхэту нэсащ Ребеккэ и унэм. Майе жезуэ ирихьэлIащ, кьыхуэгъэушыртэкъым, кьызэщыурти жеижырт. IэплIэкIэ кьыщтэри кьрихьэжъащ. УэрамдэкI защIэт, хадэу екIуэкIыу, жэщ кIыфIым зытеувэр имылгагъуу, лъапэрапэу. КьэувыIэм, зигъэпсэхум, ежъжурэ, кьакуэрт. Кхьэм пэзанщIэ щыхьу дыдэм Майе кьэушри, и анэр кьыщIыхужакъым, здэщIэри кьыгурыIуэртэкъым – шынащ, зыIэщIиудыну ныкьуэкъуащ. Сабийр гъым, и анэри дэгъыу, ерагыу кьэсыжахэщ. Жануэс куэбжэпэм Iутт.

II

...Уэшх кьызэремышхыу, псыри кьызэрымьжу екIуэкIырти, сабийхэм хьэблэ-хьэблэкI-эрэ хьэнцэгъуащ кьрашэкIыу щIадзаш. Кьуажэшхуэм балигъхэр нэхъ зэроцIыху, сабийхэр хьэблэ зырыз кьыщыхьуамэ, зэхуэхамэши, зэхэзагъэркъым. Хамэ хьэблэ дыхьэхэм кьапоув, кьыдахуж, зэхуэу, зэрыфыщI кьыщыхьуи щыIэщ. Жануэсхэ я хьэблэм унагъуащхьэ чэзууэ джэдыкIи хьэжыгъи щыхахри зы гуп дэтщ, хьэнцэгъуащ уэрэдыр кьрашу. Абыхэм яхэт Нуцэ сырыху цIыкIур Майе кьылыгагъури щыгуфIыкIащ. Модрейри кьыщыгуфIыкIыжаш. Арати, Майе абы и ужэ иувэри ежъащ. Кьуажапщэм нэс дэкIуеящ. Дауи, ахэр хуиту абы нэс ягъэкIу-

эну хьунтэкьым, «фыздэкIуэр дэнэ, фи хьэблэм кышыхэфх джэдыкIэ» жаIу кьапэмыуву, ауэ Нуцэ гупым зэрапашэр ялгэгьуа нэужь, апхуэдэ гукьыджыр яфIэкIуэдырт. Ешахэщ, кьыхахар кьахуемыхэкIыж хьуащ, унагьуэ кьэс кьытракIа псым псыхьэлъахуэ ищIахэщ, кьэмэж-элIахэри пэжт. Кьаггэгэгжауэ кьехыжурэ, Майехэ я унэм кьышчыблагьэм, Нуцэ жегIэ: «Майе, накIуэ фи деж!» Майе Нуцэ и нитIым кьышчIих нэхур елгэгьу, ауэ жэуап иритыркьым. «Фына-кIуэ, дыдэвгэгхь!» – жи езы Нуцэ. «Хьунукьым» кьышчыжрамыIакIэ, и гушхуэныггэм кьре-убыдэ накIуэпакIуэу дыхьэныр. Сабий зэрызехьэм я макьым унэм кьышчIиша нанэр зыхэплгьар зи шыггынхэр ныкьуэггьуц сабий дыггэрыжьэхэращ. Нуцэт псоми тегушхуэри, япэ ищри лгьэIуащ:

– КхьыIэ, мы ди джэдыкIэм щыщ тхуэггави дыггэшх, шхын щхьэкIэ долIэ!

Гупхэмыхьэ Майе мыбыхэм яхэту зылгэгьуа нанэр мыгуфIэу кьэнэнт?

– Фи джэдыкIэми сыхуейкьым, тIасэ, фэ фшхын дэ диIэщ, фынышчIыхьэ модэ пщэфIа-пIэм! – Жануэс гуэщым кьыпыт гэгмахуэ пщэфIапIэмкIэ и Iэр ищIащ. Мо зи IумацIэр кьэхьея гупым нанэм и псалгэр тIэу жыIэ ящIакьым, зэрышчIыхьахэщ. ТIысыпIэ зылгысар шысу, зылг-ымысар зэфIэту щIакхьуэрэ кхьуейрэ зэдашх, щIакхьуэ бзыггэм шатэ щихуэм, фошыггьу три-ггэгэгэгжурэ Жануэс Iэнэм кьытрельхьэ – ари ираггэкI, пхьэггхьэмышхьэпс IэфIми щыщ кьранэркьым. Я ныбэ из щыхьум, гупзешэ Сырыху кьыхильхьащ:

– Фынеуэ Кьудан хьэблэ!

– Сыт абы шыIэр?

– Кьуданхэ Сосрыкьуэ и напэгIэлгэгьыр пхьуантэм кьыдахынуц нобэ!

– Ар дэнэ нэс? Мы тIыгг кьомыр-щэ?

– Мыхэр дельгэIунщи мыбдеж кьэдггэнэнщ, дыкьышчыкIуэжкIэ кьэтпггэгьынщ.

Унафэр ягу ирихьами, Кьудан хьэблэ кIуэнымкIэ псори арэзы зэдэхьуакьым:

– Хьэуэ, сэ сешащ, сыкIуэггьынуц.

– Сэри ди деж кьызэшхыдэггунщи, сымыкIуэжу хьунукьым.

Нуци гурылгь ищIам пикIуэггьыж и хьэлтэкьыми, ежгьащ:

– КIуэггьынуфькIуэж, нэкIуэггьынуфьнакIуэ!

Я хьэжыггэ пэгунитIымрэ джэдыкIэ хьушэмрэ Жануэс и пщэфIапIэм кьышчIанэри, Сырыхур я пашэу гупым кьэнэжар ежгьащ, нобэрей махуэм мыхьыр зыхь хьэнцэггьащэр кьа-щтэри.

Майе Нуцэ и нитIым кьышчIих нэхуггэм зылгэгьэ, дэни кIуэггьынуц и ужьым иту. Сабий-хэр шхэху ядэггэршэра Жануэс кьыгурыIуат хьыджэбз сырыху цыкIур зейр. «Нэсрэн мыггьуэр нэмыцэм езыггэггьыда бзэггьуцэм и шылгьур си унэ шызггэггьащ... Сытми кьысхуиухьт... АрщхьэкIэ сабийм сыт и лажьэ? Зэрыбзэдгэ цыкIуэ плгьаггьуркьэ: джэдыкIэхэр ибгьащ, гупыр кIэкIэ зэрехьэ, тхьэ...»

Майе сабийхэм якIэлгьыдэкIыну хэтт. «Тхьэ, узмыггэкIуэггьыну-тIэ, алейкIи укьызэмыплгь. Жэггь ныкьуэм уи анэм укьылгьыхьуэу зэрыдэггьар уфIэмашчIэ?!»

Майе зыри жимыIэу кIуэри Нуцэ и кьуаггьым кьуэггьувати, Жануэс зыхуэггьыIэжакьым:

– Абы кьыкIэрыкI! Уэ ар ныбжгэггьу пхуэггьунукьым!

...Сырыху и гупыр нишгэгьащ Кьудан хьэблэм. Унаггьуэм щIэсри хьэблэм дэсри пщIан-тIэм шызэггьэтт. Сабийм я дыхьэггьуэмрэ я нанэ и кьышчIэкIыггьуэмрэ зэггьащ. Абы щхьэггьэнтэ кIыхьым теубггьуауэ напэгIэлгэгьыггьуаггьафэ кьышчIихащ и IитI шиям телгьу. ПщIантIэкум ит шэггьтхьэггьуэм теггьэггьыхуэ тетт псы иту – ар дыггьуэггьышхь яггьуэггьащ, жэггь псом шыту уафэм кьех гуащIэр зышчIишэн папщIэ. Нанэр абы бггьэггьыхэри, и Iэ лгьэныкьуэр псым хищIэм, кьы-пыткIуэ ткIуэггьысхэр щхьэггьэнтэм триутхуэрэ тхьэ елгэгьIуу щIидгьащ:

– Ди Тхьэу Тхьэггьыхуэ, Сосрыкьуэ кьэггьыггьащIа, Сосрыкьуэ зэггьышгэгьIэжа, уэггьх щхьэкIэ дынолгьэIу! Уэггьхым хуолIэ щIыр, кьэкIыггьэр, псэггьыхьэр, псыеггьэж иггьышчыкIхэр, лгьэкIэ кьэ-зыкIухьхэри дамэкIэ кьэггьылгьэггьыхьхэри. Уафэр пшаггьуэм кьэггьуэггьащгьу, ар уэггьыху щIым

кытхуегъэхыж. ТщхьэшремыкI, тремыкIыж, уэшху кърешхи псэ зыIутми зыIумымти егъ-эIуэтэж!

Ди Тхьэу Тхьэшхуэ, Сосрыкъуэ къэзыгъэщIа, Сосрыкъуэ зэзышэлIэжа, уэгъум дыщыхъ-умэ, гъейм дыкъегъэл!

Нанэр лъэIуэху, пщIантIэм дэтхэм я IитIыр уафэмкIэ яшийрт, я Iэгухэр ущIауэ. Абыхэм якIэлтыплъ сабийхэри, дырийпсырий хьэл яхэлъу умыщIэжыну, зэи ямыIа зыхэщIэныгъэ гуэ-рым зэщIиубыдауэ, мыхъейуэ зэхэтт, хьэнцэгущэр зыIыгъитIыр я пашэу. Сабийхэм гу къаль-итэри, нанэм и тхьэлъэIум ахэри хибжащ:

– Ди Тхьэу Тхьэшхуэ, дыгъэм десыж, гузэвэгъуэм кърехужьауэ сабийхэм хьэнцэгущэ кърашэкI. ГущIэгъу кытхуэщI, уэшх кыдэт, дыгъэIуэтэж, Сосрыкъуэ и псэр кытхуогуза-вэри, гъэпсэхуж!

НапэлъэщIыр куэдрэ пхъуантэм кыдамым хьэпшып лъапIэти, ар кышыхъу махуэри нэхъ лъапIэ хьурт. Иджы хуэдэу кIыхьлIыхъу уэшх кыщемышхам деж, цIыхур мы унагъуэм къелъэIуу щIадзэт, Сосрыкъуэ и напэлъэщIыр кышщIагъэхуу уэшх щхьэкIэ тхьэ ирагъэль-эIуну. Iуэхур уэгъум хуэкIуэну кыгурыIуа нэужьт ар унагъуэм ис цIыхубз нэхъыжьым щигъ-эзашIэр. Абы лъэIукIэ Тхьэм зызэрыхуигъазэм нэмышI, езыми и IэпкълэпкъкIэ зыхищIэн хуейт уэшх кытешхуэрэ псыф хъуауэ, кыпыжыр щIым тельэдэжу. Сосрыкъуэ и напэлъэ-эщIымкIэ Тхьэ щелъэIуакIэ, зыми шэч кытрихьэртэкъым мынобэми, пщэдей уэшх кызэ-решхыну. Зэтэкъым ар зэрагъэунэхуар. Хьэмэрэ Сосрыкъуэ и цIэр кърэIуэмэ, тэджу лъэп-къым яIэ хабзэр ягъэзэщIэн зымыда нысэхэм къащыщIар-щэ? А хабзэм пэув куэд лъэпкъым кърашэ нысэхэм къахэкIтэкъым, ауэ къахэкIа закъуэтIакъуэми хэт и бзэр иубыдащ, хэт къеузри имыщIэу сымаджэ хьэлъэ хъуащ. Языхэзми зы дохутыр къелэзэфакъым, къеузыр кызыхэкIар къахуэщIэртэкъыми. Нэхъыжьхэм ягъэIушурэ, зэрыкъуэншар жалэу гущIэгъу къахуищIыну Тхьэм елъэIуа нэужьщ узыншэ щыхъужар. Ар зи нэгү щIэкIахэм я фIэщ мэхъу напэлъэщI гуабжэм и къарур.

Сосрыкъуэ и напэлъэщIыр иыгъыу нанэр унэм щIыхьэжаш и лъэIуэныр имыху-урэ. Хьэнцэгущэ къэзышэкI гупри гулытэ хуагъэныкъуакъым. ЦIыхубз нэхъ щIалэхэм тхьэ зэрелъэIуа псыр сабийхэм кытракIэжаш, жыжъэ кыкIахэщ жалэри, джэдыкIэмрэ хьэжыгъ-эмрэ IэфIыкIи кыхушIагъуащ. Къуданхэ я деж кышыхахар ерагъыу къахуэхьынурати, пэгун хьэлъэхэр зэлэпахуэрэ, я псэр пыхуу я хьэблэм дыхьэжахэщ. Тэрүхэ къагъэнари къащтэжу, я анэхэр ягъэпщэфIэн, хьэблэр зэхуэсу тхьэлъэIу Iуащхьэм деж щашхыжын хуейт, ауэ Сырыху ищIа унафэр нэгъуэщIщ: кыыхахар зэуIу зэрашIыжын къаруи зэрашхыжын гукъыдэжи ныщхь-эбэрей IуэхукIэ яхурикъунукъым, пщэдей трагъазэрэ къащтэжмэ нэхъыфIщ, загъэпсэхужауэ. ПцIы хэмылгу езэшахэти, зэхуэарэзыуэ зэбгрыкIыжаш.

Пшанэ зэхуэгъуэу Майе щIыхьащ сабий гупым кыыхахар зыщIэт пщэфIапIэм. Джэды-кIэр зырызурэ матэм кърехри, ятIэ лъэгум егъэтIылъ, пэгунитIым илъ хьэжыгъэр кърекIутри, самэ-самэу утыкум ирегуашэ. МэтIысри и нэр джэдыкIэхэм треубыдэ, мыупIэрапIэу йоплъ. Ахэм я фэм зехъуэж. Зыр къочэри бзу шыр къопщ, егIуанэми къопщ, ещанэми... Жьынду шырищэрэ щырэ. Майе а зэреплъщ, и нэр упIэрапIэркъым. Шырхэм я цы фэндыр толъэлъри цы Iув къатокIэ, я дамэхэр мэж, я лъэбжьанэхэр, папцIэрэ къэгъэшыхауэ, быдэ мэхъу, я нэ пIащэхэр япIытI, тIысылэр яхуримыкъуу зэрызокъуэ. Хэт гъуабжэщ, хэт фIыщIафэщ, хэт дам-эхуш, хэт бгъэхуш. КъэмэжэлIахэщ. ДжэдыкIэм кызэрипщрэ зыри я джийм ехакъым. Майе и нэр хьэжыгъэ самэхэм треубыдэ. Хьыджэбз цIыкIур ешаш, и гуащIэр щIокI, ауэ апхуэдиз жьындур кышигъэхъуакIэ, иджы игъэшхэн хуейщ. Хьэжыгъэ самэхэр кызэщIобатэ, кызэ-щIохъае, зы самэм дзыгъуэ цIыкIум и пэр кыыхегъэж. Ар зы жьындум епхъуатэри, щхьэгъубжэ IухамкIэ щIолъэт – тыр-тыр-тыр. Хьэжыгъэм иджыри зы дзыгъуэ цIыкIу кыхокI, ари жьынду дамэху цIыкIум епхъуатэри тыр-тыр-тыр – кIыфIым хобзахэ. Зи Iыхьэ кызылтысыр щIэль-этурэ, зы жьынду хужь цIыкIу къонэ. Мыр зыми емышхъу хужь зэфэзэщщ, дзыгъуи кылыты-сакъым. Жьынду хужь цIыкIур къештэри Майе и IэплIэм ирегъэтIысхьэ, бзуми, зыпэплъэр ара

хуэдэ, зыкърегъэзагъэ. Зэгъусэу адрейхэм я гъуэгу дэдэм тету щхьэгъубжэм долъэт, ауэ мыхэр жыжьэ кIуэркъым – унэшхуэм и пкIэунэм кыщцохутэ.

III

Улэ джэдкъазыр игъэтIысыжри, Iэнэм пщыхьэщхьэшхэ кытригъэуващ, Жануэс еджащ, Майе кыльыхъуэрэ пщэфIапIэ цIыкIум къэсащ. Майе мыбыи щIэстэкъым, щекIуэкIыр узыгъэштэнщ: хьэжыгъэр зэбгрыпхьарэ дзыгъуэ вейр хэзу, джэдыкIафэр зэбгрыдзарэ джэдыкIэпс къудей имытыжу. Улэ и гур йокIэзыыхь: «А си анэ, уэ сэ сыпхъумэну ухуеящ, ауэ си дежи кыщцувыIэркъым мы Iуэхур».

Дунейм, дэнэ щыIэну Майе? Куэбжэр гъэбыдащ – дэкIакъым. Хадэм сыт щищIэн мы кIыфIым? Унэм и щIыбагъ пэш щIыIэм щIэсыну? Хьэуэ, хьэуэ... Зэанэзэпхъум пэплъуэрэ еша Жануэс Iэнэм кыпэрыкIыжащ. Къелъагъу сабий имыгъуэтыжым игъэгужьея Улэр. Ар зыщылыхъуа дыдэхэм иджы езыми зыщеплтыхь. Хадэм кIуэнуи и фIэщ хьуртэкъым, ауэ гузавэ хуэплъэу плъэну щихьэм, дыхьэшх макъ кызэхех. Ар дэнэ? Ар дауэ? Майе и макъым ещхьщ, унащхьэмкIэ къоIукI. ПкIэунэм кIыфIым ису ара? Дауэ дэкIуеифа, сытым щхьэкIи дэкIуея?

Улэ уэздыгъэнэфыр иIыгъуу пкIэунэм докIуей – хьыджэбз цIыкIур тесщ, «кIуркIуркIу» жиIэу дыхьэшхыу кIыфIым хэсщ. Абы кыщцхьэщыс жьынду хужьыр илъэгъуакъым гузавэр зытекIуа Улэ, и пхъур къришэхыжащ.

ЕтIуанэ махуэм Сырыхум и гупым щыщ щIалэ цIыкIуищ къакIуэри, джэдыкIэмрэ хьэжыгъэмрэ яхыжащ. Улэ хьэблэм дыхьэри джэдыкIэ кыхыхат, хьэжыгъэр, хьарзынэу, езым яIэти, пэгунитIым из ищIыжащ. Майе кыхураша жьынду быным къуажэр зэщIащтащ, зы хьэблэ къамыгъанэу зыдагуэшащ. Иджы, пщыхьэщхьэ хъуамэ, пкIэунэ къэс жьынду кыщыджэрт. Жэщым дзыгъуэ ещэрт, жумэрэн ирихьэлIэми, заусыгъуэджэнутэкъым, зы макъ имыщIу напIэзыпIэм теуэрти къаубыдырт. Я пкъыр и пIэм имыкIыу я щхьэ хьуреишхуэ фIэкIэрэхъухымрэ жэщми махуэми зэхуэдэу фIуэ зылъагъу я нэ жанымкIэ яхуэшхыну дэнэкIэ щыIэри зэралэщIэмыкIыну уи фIэщ ящIт. Ахэр мэзми тыншу щыпсэуфынут, уеблэмэ бажэ, тхьэкIумэкIыхь шырхэмкIэ загъэтхьэжыфынут, ауэ цIыхум пэлэщIэ защIыркъым – жэщ хъуамэ, я пщIыхьэпIэхэм зыхагъахуэрэ жейм хэтхэр кыхагъэщтыкIыныр яфIэфIи.

Уэгъур иIыгът, дыгъэр нэхъ гуащIэжу къепсырт, Сосрыкъуэ и напэлэлъэщIыр иджыри зэ къащтэну Iэбэри, зейм ягъуэтыжакъым. Апхуэдэ къэхъуныр лъэпкъым дежкIэ напэтэхыу къэнэжыртэкъым, ар икIи гузэвэгъуэт. Зэрамышхумэфам и нэлэты къатехуэнкIэ къэшынахэщ. Ар пхъуантэм кыщыдаха махуэм хэт сымэ щыпэкIуа пщIантIэм? Зэрызыххэу ягу къагъэкIыжырти, апхуэдэ зыщIэфын хагъуатэртэкъым, Сосрыкъуэ и напэлэлъэщIым дзыхь ищIу еIусэн абыхэм яхэттэкъым, ящIэрт, еIусэмэ, къазэрыхуэмыгъунур. ЯпэщIыкIэ псыхъуэмкIэ къыкIа сабий дыгъэрыжэ гупыр хабжэхатэкъым, ауэ я хьэблэм гурыщхъуэ зыхуащын щыхамыгуатэм, абыхэмкIэ мыгупсысэу хъуакъым. IэфIыкIэр къахушIэзыха нысашIэр тIэкIу ядэуэршэрат гупми, абы ищIэрт нэхъыщхьэу яхэтэр зэры-Нуцэр, псыхъуэмкIэ зэрыщыпсэур. Ар игу къынэжат щIалэ цIыкIу и гугъар хьыджэбз цIыкIуу кызэрыщIэкIам щхьэкIэ. Куэдрэт, къагъуэтащ, пкърыупщIыхьащ. Къыпахар гъэщIэгъуэнт: напэлэлъэщIыр сэ къэсщтакъым, ауэ здэщыIэр сощIэ.

– Къэбдыгъуауэ араши, къыдэтыж! Мылицэм уедгъэшэнщ! – кытракъузэрт хьыджэбз сырыхум. Нуцэ и нэхэр щIригъэлъафэурэ къажриIащ:

– Сыгужьеймэ, сагъэшынемэ, си щхьэм илгыр йохужри псори сщогъупщэж, мылицэм севгъашэмэ фи хьыдан тIэкIур здэщыIэр сщыгъупщэжынуу. Абы щыгъуэм, фыпыкIащ.

Балигъхэм яфI зыкърашэжаш, сабийм дахэкIэ напэлэлыщIыр кыIэщIэгъэкIыжын хуейщ, лъэпкъым ди напэр темыкI щIыкIэ, жалэри.

Дахэ защIэкIэ щепсалтэм, Iуэхур апхуэдэу тыншу зэрызэфIэмыкIынуз къажриIащ. Къалтыхуэр къагъуэтыжын папщIэ, и анэшхуэм фIадыгъуа Iэрыгъадэ маршынэм и пIэкIэ лъа-къуэрыгъадэ къыхуащэхужын хуейщ. Нуцэ псэлтэкIэ къызэкъуихат:

– Сосрыкъуэ и напэлэлыщIым езым зыффIигъэкIуэдауэ аращ, лей зытехэм фыкъыщхь-эщыжыртэкъыми. Нанэ и Iэрыгъадэр зыдыгъуар зэрыкъуажэу ящIэрти, зыми жиIакъым къри-тыжын хуейуэ. Иджы сэ шхын щхьа солтаIуэри сыдэтщ.

Нуцэ и гуныкъуэгъуэр Къудан хъэблэ къикIахэм я щхьэ хуахъакъым, ауэ яфIэкIуэдар къалэрыхъэжыныр Iэмалыншэти, сыт ящIэнт, къащэхуащ лъахуэрыгъадэ маршынэр. Нуци и гурашэр къехуэлIати, маршынэр къэзышахэм яжриIащ:

– НапэлэлыщIыр езыр нэкIуэжаш, фи ду щIагъым щIэлъщи, къэфщтэж, дзыгъуэм ямышх щIыкIэ.

Майе и жындугъуэ быным къуажэм зы дзыгъуи къыданатэкъым, хъыдан кIапэр абыхэм яшхынкIэ шынагъуэ щымыIэми, и пIэм илгыжмэ нэхъыфIт – уэшх занщIэу къыщIемыш-хар арат, напэлэлыщIыр здэщымылгыпхьэ щылт, зыхъумэн хуеяхэр теплъэкъукIат. Иджы ари зыдэлъа пхъуантэм дагъэзэгъэжаш, гукъеуэ зиIа сабий мэкъэщIалIэми и гур псэхужаш. А жэщ дьдэм уэшх къешхаш, зымыгъэнщIыжу щIыр жэщищ-махуищкIэ ефащ уэшхыпсым. Жэщищми Майе и пэм лгырэ шынрэ къыщиудурэ къижаш. Лгыр плгыжъу къыщижым, уэшхыпсыр гъуабжафэт, итIанэ уэшхыпсыр плгыжъ хъурти, пэм къижыр гъуабжэ хъурт. Ауэ апху-эдэ щекIуэкIыр Жануэс и пщIыхъэпIэрат, жэщищми къытригъэзэжурэ. Жындугъуэ хужыр пщIы-хъэпIэм къыхыхъуэ зэпиудыху аращ нанэр зэпщIыхъар...

...КъыкIэлгыкIуэ гъэмахуэм зи еджапIэ щIэтIысхъэгъуэхэр хатхыкIыу къыдыхъати, Майе егъэджакIуэ хъыджэбзитIым ябгъэдэлъэдащ:

– Сэри сынэкIуэнущ еджапIэм!

– Илгъэс дапщэ узэрыхъур?

– Илгъэсх.

Майе зыми зыри жриIакъым, гъунэгъу фызыр адэ-анэм къахуэгъуфIащ:

– Майе губзыгъэ дьдэ зэрыхъуа, хэзытхыкIхэм ябгъэдыхъэри, сэри седжэну сыхуейщ, жиIэри, заригъэтхаш!

ХъыджэбзитIым сабийр ягъэгущхуэну ятхами, и ныбжъ нэмысауэ ящтэнутэкъыми, Пагуэ еджапIэм кIуэри ягурыIуащ. Адэ-анэр зэдэарэзыт: гукъыдэжыр зэпаудмэ, еджэну хуэмеижын-кIэ хъунуш.

Бжыыхъэпэ мазэр къэсри, Майе еджапIэм яшаш. Классым щIыхъэри, япэу къилтэгъуар Сырыхуш. «Си деж къэгъэтIыс!» – елгъэIуащ егъэджакIуэм. Майи зыхуеиххэр арат.

ЕджапIэ нэужым Нуцэрэ Майерэ уэрамышхуэмкIэ зэгъусэу кърикIуэжырт кхъэм хуэгъ-эза уэрамдэкIым нэс, адэкIэ Нуцэ къуажэ щIыбымкIэ игъазэрт, Майе – къуажэ гупэмкIэ. Зэгу-эрым, уэшх къешхарэ ятIэу, кIуэр здэкIуэм емыгупсысыщэурэ, здэзышэр здишэм иримыгу-завэурэ, Майе Нуцэ щIыгъуу «нэмыщэ унэм» нэс кIуащ. «Мыбы нэс укъэкIуауэ укIуэжыну? НакIуэ, ныщIыхъэ!» – жиIэу Нуцэ щытригъэчыныхъым, ятIэ къызыпытIэтI и вакъитIыр лгы-гъэпкIри и ныбжъэгъум яужь иту щIыхъащ. Пэш цIыкIуитIыр а зэрыщыта дьдэщ, Ребеккэ, япэми ешхъу, пIэкум исщ. Хъэуэ, зыгуэр щIэуэ къыщокIуэкI мыбы – лъахуэрыгъадэ маршынэ щIэтщ! Щыгъын ныкъуэд куэд блыным хэукIа гъушI Iунэхэм фIэдзауэ фIэлъщ, щIыIутелъ нэгъ-унэ хэлъу. Нэмыщэр иублэжауэ мадэ. Майе къыхуиIлащ:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.